

B. 669

Esimesed

Gesti wäljarändajad

ehk

40 aastat Saamaraš.

Kirjutanud

Kristjan Pallo.

Keiserliku Riigiliku
Kirjandus- ja Kogus-koogu kirjandus. 1916.

Jurjewiis, 1897.

Trükitud wäljaandja kuluga.

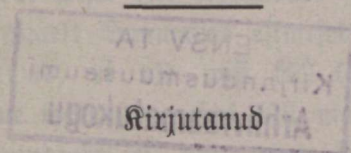
Sind 35 kop.

Esimised

Õesti wäljarändajad

ehf

40 aastat Saamaras.

Kristjan Palu.

Keiserliku Aredõku
Rm-kogu kink. 1916.

Jurjewis, 1897.

Trükitud wäljaandja kuluga.

651071173

Сообщения

116

Доволено Цензурою. — Юрьевъ, 16 августа 1897 года.

Содержание

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

54287

116

1897

Н. Grenzstein trifft Surjewi6.

Armsjad Gesti wennad ja õed!

Siin teretab Teid üks tundmata suguwend Saamarast ja palub Teie poolt lahket wastuwõtmist jutustusele, mis Teile esimeste Gesti wäljarändajate elu üle selget teatust pakub, nii laialt kui nende ridade kirjutaja seda koguda on jõudnud. Ja, nagu teada, on Saamara suguwendade poolt juba mitmed teated ühel wõi teisel teel kodumaale saadetud, kuid selle üle, et nimelt Saamaras esimesed Gesti wäljarändajad elawad, ei ole wist küll keegi Saamara suguwend enne teatanud. Ehk küll ma ennast mitte suureks asjatundjaks ei pea, olen siiski püüdnud kõik tähtsamad küsimised, mis wäljarändajate esimesesse ja praegusesse elusse puutuwad, läbi kaaluda ja oma otjustega ka kaugemal elawaid suguwendajid tutwustada. Olgu need sõnad nagu siisjuhatuseks.

---

1. Kolme mehe kõne ja nõuu.

1854. aasta septembri kuu 28. päeval sadas hommikul umbes kella 10 ajal peenifest wihma, mis aga Waimela mõisa kartohwliwõtjaid ulu alla tõrjuda ei suutnud, sest sel ajal oli kubja kepp alles täies tegewuses ja wihma eest põgenemisel oleks hädadohtlik tagajärg wõinud olla. Öhtu poole selgus taewas, wihm jättis järele ja põllutöölised rõõmustasiwad kui wiimaks tund oli tulnud oma tegu lõpetada. Hobusetöömehed, kellel nädaline orjus lõpetatud ja päewatähed taskus, ruttasiwad koju poole. Wಿದewiku waip hakkas juba laialiselt Waimela nurme katma ja waitjus walitses igal pool looduses; aga kas ta ka Waimela mõisa teoliste südames asus? See on teine asi. Kui mõisast tulijad umbes wersta maad ära oliwad sõitnud, nägiwad nad kaks meest Ostra talu poole ruttawat. Mõned wanemate meeste seast pidasiwad neid waraseteks õõhulkujateks, kuna aga nooremad waitsiwad ja äratehtud töö üle rõõmustasiwad. Mõnda arwustasiwad mõisast tulijad öörandajate otstarbet. Läheme lugejaga ühes Ostra talusse ja kuulame, misugust nõuu samased öörandajad taluperemehega dieti peawad. Ostra peremees, umbes 30-ne aasta wanune, ilma habemeta, aga sügawmõttelise ja terase waatega, istus afna all mõtteid mõlgutades, nii et ta tulijaid waewalt märkasgi. Neid oli kaks meest.

„Tere õhtust, naaber Woidra“, nii oli maja-
peremehe nimi, „kas tohime teid ikka weel Ostra
talu peremeheks nimetada, ja kudas käsi ka muidu
käib?“

„Pahasti, sõbrad! Tulin umbes tund aega
enne Teid mõijast selle teadmiselega, et minu maja
siit ära wiidakse, koguni teise paika, kuna Rikka maja
wanale kohale jääb. Aga mulle ei meeldi see koli-
mine ega herra poolt tähendatud majaplats ja põld
mitte sugugi. Minewal nädalil alles käisin mõijas
ja herra ütles, et minu maja ikka paigale pidawat
jääma, kuid mõijas kubjas Kaling olla rahwa jutu
järele minu asja kadeduse pärast herra juures wusši
ajanud, nii et ma praegu isegi ei tea, kust otjast
pääle hakata.“

„Asjalood on pahad“, algas wanem seltsiline,
Duhan Kotwrid, omalt poolt. „Mõisa kubernäib
piirita woli käes olewat. Ka minuga mängis ta enne
kuulmata ja nägemata tüki, sest nagu wast juba olete
kuulnud, olen ma juba rohkem kui nädali päewad
Mõrgi metsawahi ametist lahti ja Kaling pani oma
poja, muidugi teada Rihtli lubaga, minu asemele,
nii et mina wana mõisa ori nüüd häädelt inimes-
telt armu pean paluma, sest mõisal ei ole ühtegi
kohalist talu mulle anda ega ka muud ametit. Talw
aga seisab ufse ees ja ahwardab igauhte armuta ka-
ristada, kes kohata ja koduta on.“

Kolmas seltsiline, Peter Haugas, ei olnud kahe
esimese jutu ajal sõnagi lausunud, waid rahulikult
teiste meeste jutu lõppu oodanud.

„Ka minu elu on kirju“, sõnas siis Peter
Haugas jutu joont enda kätte wõttes“, „sest, nagu

teada, lõpeb selle aastaga minu maja rendiaeg ja herra ütles juba, et pean pool rohkem renti maksma, kui tahan koha pääle jääda, aga kus on talupojal rahahallikad teadupärast, mille pääle ta hädaforral võiks loota, kuna ju rentnikul sulaste jaoks raha tarwis on — ja kuhu ja iganes waatad, sääl on ikka raha puudus hädalikkude asjade tarwis. Käisin küll minewal nädalil mõisas herra palvel, et võtaks rendi suurendust alandada, aga asjata; herra jäi oma sõna juurde“.

Rõnda meeste jutt.

Ragu teada, ei olnud sel ajal üleüldse palju renditalusid olemas, Waimela rallas aga üksnes kaks, „Trummi“ ja „Mäe-Räbo“ talud. Mäe-Räbo talu peremees oli mõisas auustatud mees, sest kõige tähtsamate karjakasvatamise, rawitsemise ja rohitsemise küsimustes oli Haugas ikka esimene toimetaja ja tänu tähendusjeks pidas herra oma truud teenijat mõisa armualuseks, kuid sel puhul ei tahtnud ta temalegi armu anda.

Rõnda olivad seltsimehed oma mõtted ja hädad üksteisele awaldanud, kuid asja paremujele wiimiseks oli tee tundmata. Põikema waitimise järele ütles majaperemees:

„Käisin ka pääkohtumehe juures kuberneri kuulutuskirja kuulamas, aga kohtumees ütles, et tema käes ühtegi iseäralist kuberneri kuulutust ei olewat, kuna aga aga rahwa jutu järele niisugune kiri küll pidi tulnud olema. Temas olla nimelt öeldud, et 20-nes osa walla talupoegi võib „Tühjale maale“, lõunapoolsele Wenemaale wälja rännata, aga wõta kinni!“

Wähe ajal oli majaperemehe wanem wend J. Woidra tупpa astunud ja põnewusega jutu lõppu oodanud. Siis lausus ta uuesti juurde tulnud selfilijena:

„Olen täna samasest asjast weel täiemaid teateid saanud. Rättseppmeister M. Korrol rääkis nimelt weel täna minule, et Järwere kohtumees Jaan Tütk olla temale niisuguse kirja näidanud ja selle juures seletanud, et herra käskinud samase kuulutuskirja koguni koolmeistri kätte anda, et see siis teda terwele kogudusele ette loeks.“

„Aeg kõik asjad harutab“, lausus selle pääle majaperemees, „kuid müür on liiga kõrge, mis meie priiuft piirab, ja kiwid, mis lõhkumise ajal tulipäadele kergesti wõiwad kaela langeda, wõiwad neile wast ära parandamata haawu lüüa. Siisgi ei tohi julgust kaotada. Minu nõuu oleks järgmine, wend Suhan! Sina sõida homme rättseppmeistriga Järwere kohtumehe juurde ja palu, et ta nii lahke oleks ja selle kuulutuse, kui teda üleüldse olemas on, meile lugeda annaks. Selle eest oleksime talle weel haua põhjani tänulikud.“

„Just, nagu käsib, wend“, wastas Suhan, „tahan katsuda jeda asja korda saata“.

„Aga meie“, ütles majaperemees, „sõidame homme Wõrrole herra Helmerseni ja Rangi jutule. Wast saame herradelt asjale toetust!“

Nõnda oli siis wäljarändamise nõuule alus pandud ja esimesed tähendusrikkad kriipsud tehtud.

Süba järgmisel päewal sõitsiwad sõbrad Wõru linna herraste jutule, kus herrad Helmersen ja Rang nõuuküsiwaid talumehi lahkesti wastu wõttsiwad. Algas jutt wäljarändamisest. Wõru linna

wana kaupmees Nang jutustas, et ta oma noores eas olla Saratowi linnas ja kubermangus käinud hobusid ostmas. Ta mäletawat weel väga hästi maad ja rahwast. Wolga jõe kaldal asumat Saksa koloniides peenikene rahwas, maa olla hää ja kaswatawat wanadest aegadest saadik rohkesti kuulsat nisu, ilma et tal mingit rammutamist wõi muud kunstlikku abinõuu tarwis lähets. Saksa asunikudel olewat suured rohuaiad, kus lõunamaa maiustoidud kaswawat, nagu arbusid, kõrwitsad, melonid ja muud kallid kaswud; rahwas olla prii ja ei tundwat kubja keppi. Põllutöö olla nii kerge, et külwa üksnes seeme keja pääle, künna adraga siise — ja asi ongi walmis! Ja kui siis taewane Isa aegajalt kofutawat märjusest andwat, wõiwat põllumees rahuga elada. Ja jarnaseid õnne töotawaid piltisid kujutas ta neile weel rohkem ette. Meie loottime küll herradelt põhjalikumaid teateid saata, aga tänasime sellegi eest.

Koju jõudes leidsime S. Woidra ja rättspeemeistri ülemal nimetatud kuulutuskirjaga juba eest. Kuulutuse ringkiri oli Riia kuberneri Suworowi poolt wälja antud, ja käis kolmel, s. o. Gesti, Väti ja Saksa keeles umbes järgmiste sõnadega:

„Siwi kubermangust wõib igast wallast 20. oja walla talupoegi tühjale lõunapoolsale Wenemaale wälja rännata jne.“

Waewalt jõudsiwad reisihimulised oma röömu warjata, sest nii kui wangis istuja seda päewa, mil talle priius kuulutatakse, röömuga teretab, oli ka lugu meie wäljarändajatega. Mitu plaani oli küll tehtud, aga reisihimulised ei leidnud mõjujat abinõuu, sest otse teel kuulutuskirjaga mõisa wõi

kihelkonnakohtu ette ilmuda ei usaldanud keegi, kartes et ta asja wast weel pahemaks wõiks teha. J. Woidra armuſtas ja ſeletas, et wast ſündsam oleks kuhugile lähemale, näitufeſs Pihtwa wõi Peterburi kubermangu wälja rännata, ſeft kuulus Saratow olla wäga kaugel ja pikk tee wõiwat meil wast reisihimu ära kaotada, weel enne kui pärale jõuame. Winewal aastal olewat rahwa jutu järele Lätimaalt, Dumerda wallaſt 10 perekonda tühjalemaale rännanud, ja ſellepäraſt olla ſünnis ſinna kuulama minna, kuhu küllge lätlafed läinud, et ſiis, kui neil reis õnniſtanud, tagant järele minna. See nõuu wõeti waſta. — Weel enne kui lumememm Wõrumaad oma kaiſju wõttis, sõitſiwad Zuhan Woidra ja Zuhan Kotwrid Lätimaale Dumerdi walda, mis, nagu tuttaw, Geſti ja Läti piiril on. Koowe jõe üle wiidi reisiſjad parwega ja parwe peremees, lätlane, mõiſtis õnneks ka Geſti keelt. Olime parweomanikule oma reisiſihi ära ſeletanud, ſiis lehitas ta õlaſid ja ütles, et minewal aastal küll 10 perekonda Dumerdi wallaſt olewat tühjale maale wälja rännanud, kuid teadmata kuhu, ja praegufeſ ſõjaajal olla kardetaw niijugufe asja järele pärida, juba ſellegi päraſt, et neid mõni waſt ära karanud nekrutiteks wõiks pidada ja ſiis — olla meie walmis ſoldatid. Hädaoht ähwardawat meile iſeäranis ſelleſt külljeſt, et wallas keegi Geſti keelt ei mõiſtwat. Asja korda ſaatmata pidime tagaſi pöörama.

Samafel päewal pääle päikefe weeru tuliwad jõbrad Oſtra talus jälle kokku. Witmed abinõuud oliwad läbi katſutud, meie aga ei olnud ſammugi edaſi jõudnud. Wiis ſiis münd, kui andſime Wardipäewal mõiſjale teada, et meil tema poolt tehtud

tingimistel võimalik ei ole oma majasid edasi pidada ja kui herra järele ei anna, siis oleme muidugi oma talukohtadest lahti. Dodati siis Mardipäewa; siis läksivad sõbrad mõisa, avaldasivad oma mõt- tid ja nõudsid veel tungivamalt, et herra oma tingimisi muuta võtaks. Järele andmist ei olnud mõisa poolt — ja sellega oli asi lõpetatud. Sõbrad lahkusivad jäält selle teadmisega, et neil tulewal kevadel Waimela wallas enam warjupaika ei ole. Et asi mitu kuud kestis, kogus wäljarändajate selts- fond muidugi suuremaks; sellepärast ei olnud ka enam sünnis Ostra talus nõuupidamistele kofku tulla, waid mindi Trummi talusse.

„Müüd sõbrad“, rääkis Tuhan Kotwrid, „on meil isaijade maa jalgade all palawaks läinud, selle- pärast rutakem, nagu Gott omal ajal, siit minema. Mul on aga veel üks nõuu olemas, mida ma se- nini olen kõige sügawamas südamesopas peidul hoid- nud: Meie peame herrat nii kaugele meelitama, et ta ise oma käega meile lubatirja wäljarändami- seks annab, sest ilma niisuguse riistata on wõimata seda asja toime saata.“

Waimela päris-herra v. Rihtel ei olnud oma alamate wasta sugugi tige mees, teda wõis ka mee- litada, ijeäranis niisuguse mehe poolt, kes temale asja oskas osawasti ette harutada, ja pääle selle rääkis rahwas, et tal õiget nodi ei olewat; kuid oma herraslikku olu mõistis ta alati auus pidada.

Umbes kaks nädalit pärast ülemal kirjeldatud juhtumisi näeme oma sõpru jällegi mõisa poole mars- sivat. Herra oli hääl tujul, ja sellepärast wõis ka hääd loota.

„Auulik herra“, algas Suh. Kotwrid, „tulime Teid jälle tülitama, sest, nagu teada, ei ole meil oma majades enam suuremat tööd, ja sellepärast oleme nõuiks võtnud Wõrust Riiga prahti wedama hakata ja tulime seda siis herrale teatama. Pääle selle paluksime alandlikult, et herra meie ühe luba- kirja kaasa teeks, sest meil on mõte Riiaist järele pärida, kudas tühjale maale reisimiselega dieti lugu on. Nagu isegi teate, on mitmed perekonnad rahwa jutu järele Pihkwasse läinud, selle lootusega, et neid säält kroonu tüüdiga tühjale maale saadetakse, aga, paraku, oli see kõik wale olnud ja mehed saadeti wangi wiisil Pihkwast walda tagasi, kust neil weel nende reisimälestuseks pool pääd ja pool lõuga karwadeft puhutaks tehti. Meie aga ei taha kaugeltgi niisugused narrid mehed olla! Kui hääga ei saa, siis wägiwald ka ei aita. Sellepärast paluksime siis ka herralt kaaskirja.“

Herra tõrkus esiotsa wasta ja wabandas ennast sellega, et ta kirjutada ei mõistwat.

„Mis säält siis suurt kirjutada on“, jähwas M. Woidra, „küll meie sõnad ette ütleme!“

Suurte tingimiste järele wõttis herra sulle kätte ja meie ütlesime sõnad ette:

„Auulik Kubneri Herra, minu wallas on mitmed peremehed, kelle jaoks ei ole minu wallas talu kohta saada ja need peremehed tahawad sell põhjusel tühjale maale wälja rändada, aga mina ei tea neid selles asjas juhutada. Siis olgu Kubner nii hea ja andku kihelkonna kohtu läbi selle asja üle lähemat teatust. Von Richtel, Waimela mõisa perisherra“.

„Eooh“, ütles keegi sõprade seas, kui mõija müürid juba selja taga olivad, „kes mõis loota, et asi nii lihtsalt kitsast väravast läbi läks.“

Järgmisel hommikul sõitsivad M. Woidra ja P. Haugas Riia poole, aga ilma prahita, ja ilma juurema tahtusteta jõudsid nad ka kolmandal päeval kubermangu päälinna. Umbes kella 10 ajal ilmusid nad kubeneri kantseleisse ja andsid jään oma kirjad sisse, mille pääle meile teatati, et me vastuse viitsekubeneri kaudu saavat. Pidime oma nimed üles andma ja siis kästis üks ametnik meid oodata. Dotasime tundi kuus, siis küsisime, kas meile ka kirjalikku vastust meie palve pääle kaasa antakse. Kästi meid koju minna, vastustulla kihelkonnakohtu kaudu meie kätte. Umbusaldusega kuulasime seda otjust, kuid parata ei võinud ühti. Aga, oh imet! Koju jõudes kuulsime, et kihelkonna kohtust olla kasakas meid juba kaks korda otsimas käinud. Ilma aja viitmata läksime kohtusse, mille eesistuja, hra Woldner, meid mõruda teretusega wasta wõttis:

„Dlete Teie need Riias käijad?“

„Jah, oleme.“

„Ja mis teie nüüd tahate saada?“

„Tahame tühjale maale minna.“

„Hää küll, kuulge üks soovitus weel minu poolt! Kui teie oma s wallas teie jaoks ei ole talukohtasid saadawal, siis tulge minu walda. Ma tahan teile hääd kohad anda.“

Selle pääle wastas oga Mihkel Woidra selgel orjakeelel: „Mis me läh'me ühe kistuja alt teise alla, parem rändame tühjale maale.“

Selle pääle ütles kohtuherra :

„Teie ei lähe mitte häda pärast, waid olete meie armu põlgajad ja saate pärast oma tegu ka-
hetsema, kui juba liiga hilja on. Nüüd aga peate
30 hõberubla igaüks jisse maksma, ja kui minema
lähete, saate oma raha kätte.“

Talw läks ilma hädata mööda. Rewadel, Si-
ripäewa ajal ilmuwad weel neli meest kuue juurde,
nii et meid ühte kokku kümme wäljarändajat sai.
Igal ühel nende seast oli oma põhjus wäljarända-
miseks. Nii, näituseks, oli Peter Haugasele, Mäe-
Käbu talu rentnikule, herra rendiraha kõrgendanud,
Mihkel Woidra Ostra talu, mille eest ta teoorjust
pidi tegema, pidi teisele kohale wiidama, Suhan
Woidralt, Trummi talu rentnikult, nõuti kõrgemat
rendimaksu, Suhan Kotwrid, Mõrgi metsawaht pidi
oma maja mõisa kubja Kalingi pojale ära andma,
Mihkel Pohla, Waimela õigeusulise koolmeistri kohta
wäljarändamise põhjus teadmata, Suhan Kirk, So-
nase talu peremees, ei olnud aga sellega rahul, et
mõisaherra talle heina- ja osast põllumaa teiseist ko-
hast kätte juhataks. Pääle selle oliwad weel wälja-
rändajate hulgas orjuse talu peremees Siiri Korral
ja wabadikud Hindrik Pähn ja Madu Lauga, kes
oma nimed tühjale maale minemise otstarbeks kihel-
konna kohtule üles andsiwad.

II. Rändamisel.

1855 aasta 10. mailuu päewal tõusis päikene
pilweta taewa serwalt ja saatis oma kiired üle
Waimela walla põllu- ja heinamaade. Linnud laul-

siwad nii imearmsasti, aga wiimast forda nii mitmele Waimela walla tulutaadile. Päew tõusis juba kõrgele, aga kõik jäi waguši, ja kell wõis juba 10 olla, kui mitmed iselaadi wantrid Wõru Kirumpä kõrtsi juurde weeresiwad ja jäl peatafiwad, just nagu ootafiwad nad weel kedagi tagant järele. Tõeste sõitsiwad ka weel mitmed ootajate poole ja peatafiwad nimetatud pika katuse ees, nii et suur rahwahulk kõrtsi juurde oli kogunud, kes wäljarändajatele õnne soovima oli tulnud. Ka Kõdi herra oli õnnesoowijate seas. Mitmetunnilise koosoleku järele lahkus trobikond, kuus meest igauks kahe hobusega ja kolm ühehobuse meest. Reisi tarwis oliwad kummid wantrite pääle tehtud. Nõnda sõitsiwad eimesed Gesti wäljarändajad Riia poole, kuna aga üks mees nende seas, Madu Lauga, kellel ainult 60 kop. taskus oli, koguni jala pikale teele julges minna. Wida kaugemale Wõru linna kiriku tornid selja taiba jäiwad, seda haledamaks läks reisi ajate jüda, iseäranis õrnemal sool. Ei olnud kerge asi armastatud isamaast lahkuda, aga julgemad südamed hüüdsiwad: „Edasi! Kas me siia peame teistele naeruks jääma? Ikka edasi Saratowi õnnemaale!“

Kiheltonna kohtu käsu ja kirja järele pidime Riias kubeneri käest passid ja wolikirja edasi reisi tarwis saama. Siin aga ei wõidud meie just aru saada, missugust wolikirja meie õieti tahtsime ehk küll kõik kümneksi olime kubeneri kantseleisse ilmunud. Wiimaks ütles P. Gaugas:

„Kui teie ei tea ja aru ei saa, missugust wolikirja tarwitame, siis palume, et nii hääd oleksite ja meile aastased plakatpassid annaksite“.

Sellega olivad kantslelei ametnikud rahul ja warsti hakati meile kribinal kribinal passijid kirjutama, mis weel enne õhtut juba meie taskus olivad. Eeis oli meil aga weel lubakirja tarwis kivitööd mööda sõitmiseks, kuid selle meie palwe lükkas kohus tagasi. Müüd ei jäänud meile muud nõuu üle kui läbi Poolamaa, Witebski, Smolenski, Tuula ja Tambowi linnade kaudu reisiida.

Meie teekonnast võib nii palju ütelda, et ta enam ikka hädaga kui hääga edasi läks. Esimestel nädalitel olivad hobused jõukad ja rändajatel ka rahakopik taskus, ja mis sa hing weel enam tahad? Wenemaal oli rahwas sel ajal weel pärisorjuse põlwes. Näituseks sõitsime Witebski kubermangus ühest mõisast läbi, kus nägime, kudas pärisorjade naised ja lapsed ühte suurde kuuri olivad kokku surutud; pikk kuur oli kahel real ainult lastehällisid täis ja orjade öökorter oli muidugi ka siin. Mõisawalitseja tahtis meiega juttu ajada, kuid umduksduse pärast, et wiimaks ka meid pärisorjadeks wõetaks, kolisime tähendatud kohalt kiireste eemale. Wene rahwas tunnistas rändajate kohta kõige juuremat lahkust üles ja andis abi, kus tarwis oli. Igas suuremas linnas puhkasime päewa wõi kaks, iseäranis ajaloolise Smolentska jõe kaldal wiitšime paar päewa aega, sest et lahked Wenelased meid ei teelanud sääl hobuseid söötma. Pühapäewadel puhkasime ja juba laupäewa lõuna ajal rakendati hobused sündsäl söödamaal lahti. Pärast puhkamist läks teekond esmaspäewa hommikul päewa tõusu ajal jälle edasi.

Oleks 1855 aasta wihmane olnud, siis oleksime wist paljugi häda näinud, sest nagu eespool

nimetatud, ei olnud meie luba saanud kiwiteed tarwitada, ja sellepärast pidime, kui põgenejad, kõrwalisi teesid üles otsima. Aga, kus inimesed ei oidanud, aitab Jumal ise. Ta andis sel aastal kuiwa, nii et takistamata wõisime soost ja rabast üle minna. Juuni- ja juuli kuu tuliwad ja läksiwad, aga igatsetud Saratowi ei olnud weel kaugeltgi näha; mitmed kahetsesiwad küll, et nad oma armsa isamaa nii pilla-palla maha oliwad jättnud, trööstisiwad end aga jälle selle mõttega, et see loodetud ja oodetud õnnemaa enam kaugel ei wõinud olla. Tambowi linnas, kus ühe päewa puhkamine, üteldi meile, et kuni Saratowisse weel rohkem kui 300 wersta maad olla. Nagu pika tee käijal esimene jaamawähe pikem näib olewat, koju tulles aga kõige lühem, kuna ta kõige wiimane on, nii oli ka meie rändajatega lugu. Päälegi ei olnud Tambowi ja Saratowi wahel mitte 300, waid ainult 200 wersta, ja mida ligemale Wolga jõe kaldale jõudsime, seda mägisemaks läks maapind, nii et mitmest mäest alla sõites pidime rattad kinni siduma. Kohalistel põllumeestel oli wili osalt juba lõigatud ja nii kaugemale kui film ulatas, nägime, et põllumees rahut wõis olla. — 28. augustil jõudsime ühte Wene külasse, kuhu ka ööforterisse jäime. Küla karjamaal sõotisime oma hobusid. Rahwa jutu järele oli siit weel 50 wersta Saratowisse, sellepärast wõisime loota, wast järgmisel päewal juba pärale jõuda. Sel põhjusel ei saanud reisi-isad terwel ööl sõba filmale, sest maa kätte saamise kohta walmistati mitmesuguseid plaanisid, ja iseäranis see tegi neile suurt muret, et neil ühtegi woli-ega eestkirja kaasas ei olnud, mille põhjusel nad enesele maad wõisiwad nõuda.

Arwatawasti tehti nende le kohtu poolt suuri takistusi maa omandamises. Mitmesuguste plaanide sepitsemisega mööda saadetud öö järele pandi hobused hommitul rakkesse ja mindi harjunud wiisil teele, kuid õhtul ei olnud Saratowi linna ikka weel mitte näha. Wõeti siis nõuiks seda ööd Saratowi linna karjamaal mööda saata. Linn ei olnud enam kaugel meie puhkepaigast, aga teda ei olnud sellepärast mitte näha, et Wolga jõe eeskallas, mis päris kaldast umbes 5—6 wersta õhtu pool on, teda warjab. Olime umbes werst maad edasi sõitnud, siis hakkasid linna tornid paistma ja äratasiwad rändajates, kellel pikk teekond selja taga oli, mitmesugusid tundusi. Linnas oli esimene asi korterit üles otsida, mis ka mitmekordse küsimise järele korda läks. Nii oli meil 3 kuud ja 20 päewa reisi pääl mööda saadetud, ilma et meile suuremat äpardust oleks juhtunud. Nüüd oli aga mõnel meie hulgast rahakopik juba otsa saamas, aga loodetud hingemaa ei olnud weel mitte käes. Ara nähes, et linna elu kalliks läheb, wõeti nõuiks juba järgmisel päewal kuberneri juurde minna ja hommitu wara olimegi tema kantseleis ja ootasime ühes wagušamas nurgas parast aega oma mõtete awaldamiseks, sest kirjalikkudel palujatel näis eesdiguš olema. Et meid terwe trobikond oli, kes wiist kuberneri iseäralist tähelepanemist äratas, wõeti meid siisgi õige pea jutule. Nüüd oli keele puudus suureks takistuseks. Meid saadeti maade palatisse, kuhu teisel hommitul ilmušime. Paraku pidime jääb kuulma, et terwes Saratowi kubermanguš kroonul maad ei olewatgi, mis ta asujatele talupoegadele wõiks anda. Sellega oli siis meie lootus wette sadanud, kitsas kodumaa ligi 2000 wersta

selja taga, kust wast soowitud abi oleks wõinud saada; igatsetud Saratowi linn ja kubermang seisiwad küll filmade ees, kuid siit ei lubatud meile mitte jala-
täätki maad ja häda oli kümme korda suurem, kui rändajad ette arvata oleksiwad wõinud. Rats teed jäi nüüd walida: kas reisi wabatahtlikult Ges-
timaale tagasi, wõi lasse ennast wangi wiisi we-
dada. Kümne seast wõisiwad wast üksnes kolm meest wabatahtliku tagasireisi pääle mõtelda, aga teine abinõuu näis teiste filmist ometi liig alatu ja põlastaw olewat. Pitkise linnaelu järele saime Soomeft pärit olewa tiislermeister Ganthiga ja ro-
hukaupluse omaniku proua Stahwiga, kes sündinud wenelane oli, tuttawaks, kes meile nõuu andsiwad Saamara kubermangu, ja nimelt Krasnojari külasse minna, kust me wast säälsete usuwendade juurest tööd ja leiba wõiksime leida. Parema nõuu puu-
dusel wõeti seegi wasta. Wolga jõe jões üles leid-
sime, et lodi esimese reisiga juba ära oli läinud, mis sel ajal, kui Wolgal weel aurulaewu ei olnud, reisi-
jaid linna külul ilma maksuta Pokrowska külasse wiis. Enne lõunat tuli lodi teist korda linna alla ja wiis meid üle Wolga jõe Pokrowska külasse. Päike ei olnud enam kõrgel, kui kohale jõudsime, kust aga weel samasel päewal wälja pidime sõitma, sest et hobuste toit otsas oli. Kui küla selja taha olime jätnud, nägime enda ees stepilagendikku. Kui wersta kümme ära olime sõitnud, wõttis ämarik ste-
pimaa oma kaisju, aga sündsät puhkepaita ei olnud meie leidnud. Selle wasta äratas aga üks imelik nähtus meie tähelepanemist. Meie ees seisis taewa serw nagu jätendawas tulemeres. Mitmed arwasi-
wad, et meie olla maailma äärde jõudnud, kus tae-

watähed maad suudlewad, teised jälle mõtlefiwad wiimsepäewa kätte jõudnud olewat — siis Jumalaga kõi lootus igatsetud hingemaa pääle! Kui mõne wersta edasi olime jõitnud, tuli meie filmapettus awalikuts, sest kui ühe niisuguse maapäälse tähe juurde olime jõudnud, siis nägime, et see muud ei olnud kui rehpeksjate tuli, millele aegajalt ikka jälle õlgi pääle pandi, et töötégijatel walgem oleks oma tööd teha. Pea leidfime ka sündsä rohumaä, kus hobused lahti wõttime ja siis esimese öö uuel kodumaal magafime. Teisel päewal algas teekond ikka põhjahommiku poole, Wolga jõgi pahemal ja stepilagendil paremal pool. Kui mitmest Wolga kaldal olewast külast läbi olime jõitnud, jõudfime wiimaks tähendatud külasse. Lahked Saksalased wõttime wäsinud rändajad sõbralikut wasta ja külawanem juhataf meile suure puumaja korteriks, kus kõigil kümnel perekonnal ruumi oli. Sellega oli esimene häda mööda.

Krasnojari eht „Punase oru“ küla on 30 w. Saratowi linnast kaugel ja umbes 3000 hingega oli ta 1855 aastal, kuna praegu tema pääle 5000 elaniku on. Külal oli juba enne ja on ka praegu weel oma kirik ja õpetaja. Külarahwal oli sel aastal paras wiljaõnnistus olnud ja rehpeksmine libe-daste käsil. Kui oma natukse korrale olime seadnud, läkfime ka tööle, millest mõre kopiku ja koti wilja teenifime. — Talw tuli loomulikul wiisil, wanemad inimesed tegiwad puutööd, kuna nooremad elajatoitu koju wedafiwad. Mõnda oli loota, et üle talwe elada saab.

Ragu ülemal nimetatud, oli keele puuduse pärast maafaamise lootus luhta läinud. Saatfime siis esi-

meie paltvekirja Saamara maade palatisse, kust meile wastati, et enne Siivimaalt järele kuulatakse, kas oma tahtmisega ja ilma häda sunnita kodumaalt oleme lahkunud. Olla meil tõesti maapuudus olnud, siis pandawat asi maadeministeriumile ette, muidu aga saadetawat meid kewadel tapiga koju. Weil ei olnud aga aega nii kaua oodata, kuni Saamara palat meie asja oleks ministeriumile ette pannud, waid Peter Haugas ja Mihkel Woidra sõitsiwad januari kuul 1856 a. Peterburisse, kust nad ministeriumi luhaga märtsi kuul Krasnojariisse tagasi tuliwad. Niid oli ka meie wäike jõud wiimse kopikuni ära kulutatud; kahjuks langeiwad kewadel mõned külmasse, mõned kõhutõbesse, kes aga terwed oliwad, hakkasiwad põllutöösse, kas omale wõi teistele.

Sügiseni ootasime maa saamise luba, mis aga ei tulnud. Tehti otsuseks Saamarasse minna. Jõulu kuul läksiwad Zuhan Kotwrid ja Peter Haugas Saamarasse, kuhu wahel ajal juba ministeriumi käst ette oli jõudnud, meile sündjal kohal maad anda. Kroonumaade palat soovitas eestlaste jaoks Karpenko küla juurde hingemaad anda. Haugas ja Kotwrid oliwad sellega rahul ja meid kirjutati Karpenko küla liikmete hulka; kuna aga alles talw käes oli, jäiwad eestlased weel kuni 1857 a. Jüripäewani Krasnojariisse. Karpenkos anti igaihele 2 dessjätini põllumaad ja juhutati ka majaase kätte. Kellel jõudu oli, tegi natukene wilja maha ja pääle põllutöö algas libe majade ehitamine õue telliskiwidest. Weel enne heinaaega oli igaihel oma ulualune walmis, kuhu ta oma kraami natukese wõis panna. Heina ajal andsiwad lahked wenelased ka meile liisunumbri järele heinamaad.

Müüd jätame Karpento küla oma libedate toimetuste juurde ja vaatame uusi juurde tulejaid. 1855 aastal rändas Sangaste kihelkonnast Kotri Taldrek ainuüksi oma perekonnaga välja. Ta juri aga Smolentski linna ligidal ära ja sel komel jäiwad ta abikaasa ühtlasi alaealiste lastega nõuutult wõõra rahwa seka maha. Kuid leff naine Dotsa oli tragi loomuga, ja nii jõudis ta siis ka septembrikuul õnnelikult Krasnojariisse. Pärast meie ära tulekut oli wäljarändamise tuhin üle terve Wõru maakonna laiali lagunenud. 1857 a. rändas Wastjeliina kihelkonnast, Loofi wallast Temberi perekond välja, kes 1858 a. ka Karpento küla liikmeks üleswõeti. Sellesamase aasta juuli kuul tuliwad Sangaste kihelkonnast ja wallast Hans Sifast ja Saan Kirschbaum Karpentosse, kellele hingemaa Woskressjenka nr 3 Pokrowska wallas anti. 1859 a. tuliwad Sangastest, Keenist ja Karulast 63 perekonda Karpentosse, kes talweks neljasse külasse korterisse pandi, j. o. Karpentosse, Loginowkasse, Krasnokutisse ja Woskressjenkasse. Meile anti kroonu poolt 1 puud 5 naela wilja iga hinge pääle ja kewadel 10 puuda seemet laenuks iga hobuse kohta. 1859 a. kewadel mõõdeti Lihwländka küla Woskressjenki nr. 3 pääle 200 teshätini maad tarwitada. Sääli oli 67 perekonda 113 rewisjoni hingega, mitmed ilma hobusteta, mitmed jäiwad ka Wene küladesse leiba teenima. Enne kui oma jutuga edasi läheme, räägime weel küla kohast ja tema ümbrusest. Küla asutati ühe suurema oru kaldale; orus ei olnud wett tilkagi, waid jeda wõis üksnes mõne sülla sügawatest kaewudest jaada. Weji oli hää kui kõige parem hallika weji. Et aga kaewud üksnes orus wett andsiwad ja mõ-

nest pereft kangel oliwad, ehitatiwad asujad tammi risti üle oru, mis 25 sülda pikk ja 5 sülda lai sai. Kewadel kogub weji orgu, üleliigne weji läheb liiafilmast alla, paras osa aga jääb alale, nii et terve aasta läbi võimalik on elajaid tammil joota. Talwel raiutakse künaajuline ault jäässe, mida igal hommikul puhastatakse ja sellest joodetakse siis kari-elajad, enne hobused ja siis muud loomad.

Kui lugejaga keset tamme seisma jääme, siis näeme pahemat kätt Lutheruse usuliste küla 12 majaga ja ka kirikuga, kuna paremalt kaelt õigesusliste küla umbes 40 elumajaga paistab. Enne oli osast ka paremat kätt olemas külas õigesusliste seas, kes enamasti Sangaste kihelkonnast pärit, Põlwa kihelkonnast tulnud Lutheruseusulisi leida. Küla on 80 wersta Saratowi linnast üle Wolga jõe keskhoimiku poole ja Krasnojariist, mis Wolga pahemal kaldal seisab, 90 wersta kangel. Pihwlandka küla kirjutati juba 1862 a. Krasnojari woloosti ehk walla ja Kowosensti kreisi juurde.

Külwiajal 1861 a. hakkatiwad kõik, kellel hobused oliwad, põllutööga pääle. Põllumaad oliwad, enamasti kõik stepis, mida wäikse jõuga võimalik ei ole künda; sellepärast oli ka asujatel esimestel aastatel raske põldu harida; iseäranis oli nimetatud aastal lugu kõige wäesem, aga siiski tehti wili mitmenädalise waewa järele maha. Külwi ajal sadas wihma, nii et wili hästi üles tõusis ja kaswama hakkas ja asuja rõõmuga wõis tulewikusse waadata. Pääle põllutöö lõppu wõeti majadeehitus käpile, mis wäga wäewaline oli, sest et lähedalt puud ei olnud saada. Reid pidi Pokrowska külast ostetama ja juurde wõetama. Siiski oliwad junikuu algul mitmetel

majad juba üleval, mis nimelt kahe plaani järele oliwad ehitatud. Esimese ja parema plaani järele sai maja õuetelliskiwidest 4 sülda pikk ja 2¹/₂ sülda lai ja 1 süld kõrge tehtud; katuseks pandi üks palk pikuti üle maja, palgi pääle lühemad puud risti, siis pikad õled pääle ja wiimaks muld. Nii oli maja valmis. Teise plaani järele kaewati maja poolest saadik maa sisse; maa pääle ehitati õuetelliskiwidest müür ja katus tehti niisamati, nagu üleval kirjeldatud. — Aga nüüd ahwardas uus häda asujate kaela langeda, sest mitmenädalise ootamise järele ei tulnud põldudele kosutust, ja häda, mis muidugi juba suur oli, kaswis selle läbi mitmekordselt. Dobati mai- ja junikuu läbi, kuid vihma ei tulnud ja pika põua tagajärjel kuivas wili põldudel ära, nii et, näituseks, S. L. 13 külwatud tessätini päält üksnes 70 puuda wilja sai. See äpardus hirmutas kõik Sangastest tulnud inimesed minema, enamasti Saamara maakonda, Peterpauli walda, nii et Lihwlandkasse ainult 13 peret jäi. Siis aga tuli sinna Wäimelast 7 perekonda juurde, ja nimelt Pallas perekond 5 hingega, Kūbasoni perek. 1 hinge, Brända perek. 3 hing., Trummi perek. 3 hing., Kõiwisaare perek. 3 hing. ja Hakmanni perek. 5 hingega, nii et sügisel 1861 a. Lihwlandka 20 suitsu suur oli ja 27 hobust, 35 karilooma ja 4 lammasi omandas.

1861 a. oli põllusaak uubes 65 puuda tessätini päält ja wiljahind 25 kop. puud. Sellesama aasta jõulukuul tuliwad mitmed perekonnad Saamara maakonnast jälle Lihwlandkasse tagasi ja mõned jäiwad sinna ka elama, kuna teised Saamara maakonda tagasi reijisiwad.

1862 a. fewadel mõõdeti meile walitsuse poolt maakrunt 52 rewisjoni hinge jaoks wälja, iga hinge tarwis pääle 15 teshätini hääd põllumaad, ja üleüldise küllamaa suurus oli halwa maaga kokku arwatud üle tuhande teshätini, tema pikkus 6 wersta ja laius $1\frac{1}{2}$ wersta. Külla on lõunapoolsele otsale ehitatud, kus paar suuremat orgu maast läbi lähewad. Nurmepõllumaad on meil 3 wäljasse jagatud ja igas wäljas 2 teshätini (-3200 ruutsülda), siis on weel kaks wälja külla ligidal, kumbagi pääl üks teshätin hinge pääle arwatud. Neid mõlemaid ei künta mitte ühel ja selsamal aastal, waid esimene küntakse kaks aastat järest, siis jälle teine kaks aastat järest. Kolmandal aastal jäetakse põld karja alla. — Nurmewäljad on meil weel 1862 aastase jagamise järele, aga need kaks wälja, mis külla juures on, jagatakse üle iga kahe aasta. — Kõik hääd maa on meil umbes jalapatsuse musta mullaga kaetud ja sawi põhjaga. Salpetri ehk soolamaad on meil küllalt, umbes 50 teshätini, mida halvemaks maaks loetakse. Ta on rebasekarwa pinnaga ja ära kuivades kõwa kui kiwi. Neid aastaid on wähem, mil salpetri maa pääl wili õnnestab. Wihmastel aastatel kaswab salpetrimaal lühikeste kõrrega nisu, mis aga seda terarikkam on; siisgi oleme aga ka nisuguseid aastaid näinud, mil mustamulla maa vähem on wälja andnud kui salpetrimaa.

Aastal 1862—1863 oli põllusaak umbes 80 puuda teshätini päält ja hinnad nisu eest 25—50 kop. puuda eest. Nimetatud aastatel paranes eestlaste elu väga wisasti, mille põhjusets wast tööjõuu ja asjatundmise puudust wõime arwata. 1864—1866 oliwad wiljawaesed, läbistikku sai 12 puuda teshätini

päält; sellest tuli, et Sihwländkask pea pool osa pe-
 rekondasid Kaukasia maale rändas õnne otsima, kust
 nad aga 2—3 aasta pärast jälle tagasi tulivad ja
 ära tundma pidivad, et weereja kivi ei kaswata sam-
 malt. — Aastad 1867—1869 olivad wiljasaagi
 poolest rahuloldawad, sest tessätin andis umbes 90
 puuda ja hind oli 40 kop. puud. Parema aeg al-
 gas wast 1870 aastaga; töö- ja kariloomi oli hästi,
 pääwari oli muretsetud, põldu külwati rohkesti, mõni
 pere üle 50 tessätini, põllusaak oli umbes 90 puuda
 tessätinist ja 80—130 kop. puud. Wiljahinnaga
 ühtlasi tõusis ka põllumaa hind, ja sest et eestlased
 ei jõudnud otseteel kroonu käest rentida, siis pidivad
 nad suurte rentnikkudelt ostma, kes aga wäga kõr-
 get hinda wõtjivad, nõnda näituseks 8—10 rubla
 tessätini päält, kuna aga rentnikud ise kroonule üks-
 nes 1—3 rbl. aastas maksiwad. Selle tagajärjel
 paniwad jõukamad peremehed kopikud kokku ja ostji-
 wad ühe tüki pärismaad, mis 1723 tessätini suur
 oli, 15,000 rbl. eest ära, mis tessätini pääle um-
 bes 8 rbl. teeb; maatükk on 160 wersta Sihwländ-
 kask hommiku poole ja praeguse „Bokrowska-Uraleki“
 raudtee ligidal. Kõige lähem jaam on Altata, 13
 wersta Kulajina kuterist, nagu seda maatükki ni-
 metatakse. Põllumaa ei ole Kulajinas küll mitte nii
 hää kui Sihwländkask. Näituseks küntakse 10—15
 aastane stepp sügisel ülesse ja järgmisel kewadel äes-
 tatakse seeme raudäkega sisse, ja siis võib seda põldu
 weel 2—3 aastat tarwitada, mille pääle ta seisma
 jäetakse. Esimesel ja ka weel järgmistel aastatel
 kaswab põllul „wastretsi“ hein, mis orasheina laadi
 on, kuid wiimasel käiwad juured risti ja põiki maa-
 pinnas, kuna aga wastretsi juured püsti maa sisse

lähewad; wastretsi maa pole ka mitte nii raske
tünda kui orasheinamaa. Ja nagu ülemal öeldud,
ei ole Kulafina maa küll mitte wäga häa põllumaa,
aga seda parem heinamaa, ja elajaid wõib siin palju
hõlpsamini pidada kui Lihwländkas. Iseärans elajatele
on wastretsihein hästi rammus, nii et isegi
hobustele ei ole tarwis wastretsi kõrwale weel taeru
wõi muud wilja anda, ja selle poolest wõib siis pe-
remees ilma mureta olla. — Endistel aastatel oli
küll mitugi raskust kannatada, sest lähem sadam ehk
pristan, kuhu wili pidi weetama, oli 120 wersta
Ruterist kaugel, aga raudteega on asi paremusele pöö-
ramud, sest weokulud on palju wäiksemad. Praegu
elab Kulafinas 8 peret, enamiste nooremad elani-
kud, kuna wanemad Lihwländkas asuwad. Ülemal
nimetatud maatiift osteti 1876 a.

Aastad 1877—1878 oliwad kehwapoolised ja
wiljahind 1 rubla pünd. 1879 aasta oli selle
poolest haruldane, et 10. aprillil kündma mindi,
maapind aga nii rutusti ära kuiwas, et ka esimesed
külwid hästi üles ei tõusnud; kõigel suwel ei tul-
nud wihma ja selle tagajärjel kuiwasiwad põllud ära,
ja mis weel kaswis, selle oli tuul maha puhunud,
sest et wilja juured lahtised oliwad, nii et lõikuse
aja wilja sirbiga ega wikatiga wõimalik ei olnud
koristada, waid teda pidi kättega kaatama. Läbi-
kaudu sai 12 puuda tessätini päält ja wilhind tõu-
sis 140 kop. puuda päält. Mitmele peremehele ei
andnud lõikus aasta tarwis leiba, ja selle juurde
tuli ka weel elajatoidu puudu, sest heina ei saadud
sugugi teha ja wiljapõhku oli ka wähe. Seda ette
ära nähes, ostiwad mitmed peremehed sügisel põhku
ja maksiwad 10—15 kop. puuda eest. Selle juurde

tuli weel, et elajad juba nädal pääle Mihhlipäewa lauta pidivad jääma, kuna nad endistel aastatel Martipäewa ümber ikka weel heinamaal käisivad; põhuhind tõusis ikka kõrgemale ja jõulu ümber maksti juba 30 kop. puudast, Müünlapäewa ümber 50 kop. puudast ja wiimaks ei olnud mingi hinna eest loomatoitu saada. Märtsikuul lõhuti majade ja teiste hoonete päält katused maha ja söödeti ära. Dodati aprillikuu tulekut pikki filmi, aga ka see ei toonud weel kewadet. Wiimaks läks häda nii suureks, et ruutsüld katust 5—6 rbl. maksis, ja seda toitu ei olnud pärast enam saadagi. Kellel weel raha oli, söötis oma hobused ja kariloomad ainult kaertega, aga tuhanded loomad surivad nälga üleüldse ja ka eestlastel kärvasivad 15 karilooma. Aprillikuul alles hakkas talw järele andma ja Jürripäewal wõisivad loomad jälle söödamaale minna. Nii pikka talwet ei olnud Samaras terve 40 aasta jooksul enam nähtud ja 1880 aasta kewadel olivad ilmad päewal soojad, öösil aga külmad, mis maa enne ära kuitatas kui rohi targata sai.

1880 a. mindi jälle alles Jürripäewal kündma, mis selle poolest haruldane asi oli, et meie pool keskmiist künnialgust 1. aprilli pääle wõib arvata, kõige warasemaks aga märtsikuu wiimast poolt ehk 1890 aastal juba 14. märtsil kündi wõis alustada. Siiline põlluleminek ei wõinud iseenesest weel mitte hädaohtu tähendada, aga kui 3 nädalise waewa järele oma põllutöö olime lõpetanud, siis wast alles aimasime, et esimene küllw ei tõuse, sest et wihma ei tulnud ja hommiku poolt tuul mulla kuitwaks tegi kui tuha. Üksnes neil põldudel, kus maa sügise oli küntud, nägi waataja film mõnda nijutaimetest. Ka

maikunl ei tulnud oodatud vihm, ja rahwa häda, mis juba minewal aastal suur olnud, kaswas ikka ägedamaks. Oma toiduga loodeti wast weel kuidagi toime saada, aga seda suurem oli mure loomade toidu pärast.

Mitmed Lihwländka peremehed, kellel Kulafinas küll mite pärismaad ei olnud, läksiwad heina ajal siiski selle lootusega sinna, et wast mõne sugulase wõi sõbra käest mõne tessätini heinamaad saawad, ja nende lootus ei petnud neid ka mitte. Kui Lihwländka peremehed Kulafinasse jõusiwad, teretasiwad suguwennad neid rõõmuga ja töötasiwad aidata, niipalju kui võimalik. Naabritel oli järgmise juhtumise tõttu hää õnn olnud. Kui Kulafina maa 1877 aastal kahesja omaniku wahel ära jagati, jäi umbes 20 tessätini järele, mis tulewa koolmeistri tarwis oli määratud. Et aga kohalisk koolmeistrit weel mitte ei oldud saadud, seisis nimetatud heinamaa tema omanikkude karja all. Sooksua aasta kuiwa kewadet nähes jäeti aga maatiik heina alla ja selle pärast oli tema omanikkudel võimalik teda Lihwländka suguwendadele abitarwituseks anda. Hein oli küll lühikene ja harw, aga siiski sai teda laialise krundi päält ikka kaunis hästi koku. Paari nädali pärast oli töö lõpetatud, heinad rõugus ja mitmetel Lihwländka peremehel süda selle poolest fergitatud, et tal enam waja ei olnud looma toidu eest muretseada.

Et meil praegu heinamaast ja tööst jutt on, siis räägime ka weel mõne sõna Kulafina heinategemisest ja teisel kohal wast ka Lihwländka heinatööst. Kulafinas hakkab hein warsti pääle lume äraminekut kaswama, mõnel aastal isegi külmal kewadel õige

loppjafasti, mis sellest tuleb, et siin, nagu juba ülemal nimetatud, wastretjima on. Samase heina juured on 3—4 jalga pikad ja lähewad otse maapõhja, nii et tal suur jõud on külma kui sooja wasta panna, millepärast astwastretji heinamaad Nowouzenskis kõige paremaks peetakse. Doomulikult algab Kulafinas heinatöö 10. ja 20. mai wahel, ja sel ajal ruttawad tuhanded töömehed siimistest kubermangudest Kulafinasse ja Nowouzenski ümberkaudsusse heinatööle. Pühapäewadel on siis Wene külade turgudel suur mofalaat, kuhu peremehed kui ka tööliised koguwad, mis warsti pääle kirifuteenistust umbes kella 10 ajal algab, kuid tööliste palga keskmiist hinda ei saada waremalt teada kui pääle lõunat kella 4 ajal. Siis palkab endale iga peremees nii palju töölisi kui omal arwab tarwis olewat, 5 kuni 100. Tööliised istuwad warsti peremeeste poolt walmis seatud wantritele ja sõidawad heinamaale. Heina-niitjatele makstakse 1—2 rbl. tessätini päält ja jõök on neil peremehe poolt prii. On hein ühe päewa kaare pääl kuiwanud, siis panewad tööliised ta rõuku wõi saadu, kust peremehe sulased ta ära weawad. Sellega on heinatöö lõpetatud.

Nüüd läheme jälle 1880 aasta juwe seletusele tagasi. Dotafime juunikuud ja Jaani-päewa, aga wihm ei tulnud. Jaani-päewal nähti pilwi taewa serwal ja 27. juunil tõusis lõuna poolt üks pilw ikka kõrgemale ja tunni aja pärast oli meil wihm käes. Sadu oli nii rohkelik, et paari tunni pärast kõik madalamad kohad wee all seisiwad, mille tagajärjeks oli, et wili kahinal tõusma hakkas. Kuid suuremat kasu ei olnud sellest enam loota, üksnes rohkemat loomade toitu. Juunikuu lõpul mindi

fiis wilja lõikama, wõi õigemini ütelda, käega korjama, sest et lõigata midagi ei olnud, kuna üksnes madalamatel lohkudel mõni wiljapää näha oli. Kõrgemad kohad olivad aga nii mustad, nagu oleks kewadine künn alles eila jääl lõpetatud. Kui rehe natukese ära peksnud olime, leidsime, et kewadise künni päält ainult 1—2 puuda teshätinist saime, kuna sügise künni and märksa parem oli. Pääle rehepeksu algas heinatöö, sest wiimse wihma tõttu oli kalutski = ja timotihein põldudel hästi kaswanud, nii et loomatoidu murest lahti olime. Ka kartohwid ja kapstad olivad wihma järele tublisti kaswama läinud, nii et pärast hääd saaki andsiwad. Saeasi oli aga Kulasina asumaal wiljasaagiga, kuna jäälsed peremehed oma maad juba sügisel olivad üles künnnud. Nemad põimisiwad 24—30 puuda teshätini päält. Wiljahinnad tõusiwad, et nisu puud maks rubla maksuma tuli ja wäsematel raske oli endale ülespidamist muretseda. Saratowi linnas astus aitaja komitee kokku, kelle liikmed õpetajad ja rikkamad kaupmehed olivad. Komitee palwe pääle ohwerdas ka Gesti = ja Viiwimaa tuhandeid, mis aga sakslastele ülespidamiseks läksiwad, sest et eestlaste seast keegi mu armu ei tarwitanud, kui ainult üks perekond Lihwlandkas. Uuemates Gesti küladest oli aga häda palju sunnem, kuhu siis ka rohkem armuabi anti. Ka tuli Lihwlandka küla eestlastele isearaline abi magasirahast, mis igal aastal hingede arwu järele sisse wõetakse. See anti nüüd hädakorral kõik wälja, nii et iga hinge pääle 20 rbl. tuli. Sest oli suur abi. Kuna kõik Wene ja Saksa külad magasisse wilja wiivad, maksawad Lihwlandka elanikud oma osa puhta rahaga, mis umbes 50 kop.

aastas iga hinge päält teeb. Kõik magasi wili seisab maakonna walitsuse all ja ainult tema lubaga võib küllarahwas magasi wilja wõi raha tarwitada. Witmesuguste hädadega wõideldes sai 1881 aastal teine pool talwet üle elatud. Rewade tuli waremalt kui endistel aastatel ja nõnda wõijime juba 1. aprillil põllutöö pääle mõtelda. Wiimast jõudu koku wõttes hakkasiwad Lihwländka peremehed põllutööga pääle, ja kel seemet ei olnud, laenas rikastelt. Iseäranis saiwad mitmed Lihwländka küla peremehed Kulafina asumaalt seemet ja töö jõuu abi, ka tuli taewane Iha ise nähtawal wiisil põllumehele appi, sest künni ajal sadas jagedasti wihma ja ilmad oliwad soojad. Selle tõttu tärkas hein nähtawalt, nii et tööloomad juba teisel künni nädalil heinamaalt süüa saiwad, ja sellega oli siis kõige suurem kitsik minema kihutatud. Saamara Lihwländka peremees wõis jälle lohendamalt hinge tõmmata ja wast rõõmsamalt tulewiku teretada kui minewiku mäletada.

Siin kohal tuleks wast küsida, kust see tuleb, et wiljarikastel aastatel palju rohkem toitu iseenda ja loomade kohta ära kulub, kuna ikalduse aastatel nii wähega läbi saab? Nii näituseks kulub Saamara põllumehel, kes hääl aastal 30 teshätini külwab, oma toiduks 5 täiskaswanud inimese kohta umbes 150 puuda jahu ja hobustele 200 puuda wõi weel rohkemgi ära, aga 1880 aastal ei saanud sellesama peremehe tööhobused mitte rohkem kui 30 puuda jahu, kuna nad siisgi oma töö korralikult ära tegiwad, ja inimesed, kes ka oma harilikku tööga toime saiwad, ajasiwad 50—75 puudaga läbi. Wastus selle pääle lihtlabane: kui palju käes, läheb ka palju,

ja et wähejega läbi wõib saada, nägimad ka Lihw-
ländka küla elanikud aastal 1880 wastu 1881.

Kolme kuni nelja nädalise töö järele lõpetati
kündmine ära ja kõik wili tõusis mulla põuest hästi
ülles. Mai- ja junikuul sadas parajal mõõdul wihma
ja sellega kaswas ka põllumehe lootus, kes endistel
aastatel koguni muljutud ja murtud oli, Lõikus al-
gas 20. juunil ja läks kuiva ilma tõttu hästi edasi.
Alles siis kui põld põimitud ja rehed pekstud oliwad,
nägime, et wiljawaos nii suur oli, et kõik endised
puudused wõis tajuda ja haawad ära parandada.
Tessätini päält saadi 100—150 puuda ja nisuhind
oli 120—150 kop. puuda eest. Ka rukkisaak oli häa,
hind 40—50 kop. puud. Lääbistikku andis üks ni-
sutesätin raha järele 125—150 rublani. Mõnelgi
Lihwländka peremehel oli 200—500 rbl. lainatud,
aga nüüd saiwad kõik wõlad auusasti ära tasutud ja
jää järelegi.

1881 aastat wõime kõige paremaks oma ma-
janduslikes elus nimetada. Kui aasta 10. kuu käes
oli, mõtlesiwad eestlased esimest korda selle pääle otse
teel kroonu käest maad rentida, kuna neil praeguseks
rahalikku jõudu oli. Raha puuduse pärast ei olnud
nad enne selle pääle mõtelda wõinud, ehk küll kroonu
rendi maad kõigilt poolt nende hingemaid piirasiwad.

Nüüd astume mõned aastad tagasi ja waatame
endiste ja praeguste kroonumaa pidamise tingimiste
pääle. 1860—1868 aastani oliwad kroonumaad
koguni odawad, nii et 10—30 kop. tessätini päält
renti maksti, ja maad oliwad 5,000—10,000 tes-
sätini suured; ka sündis nende wälja pakumine ai-
nult Saamara linna kroonumaade palatis. Et aga
maatükid suured ja linn, kus neid wälja pakuti, kau-

gel oli, ei mõtelnud küll ükski eestlane selle pääle. 1868 septembrikuul pakuti kõik Sihwolänka küla ümber olevad kroonumaad Pokrowska külas 12 aasta pääle wälja, ja selle küla rikas põllumees T. S. Kopsaar ja ta wennapoeg W. Kopsaar rentisiwad meie küla ümber olewa kroonumaa endale ja maksiwad tesjätini päält 70 kop.

Sel kohal peame aga paremaks arusaamiseks tähenduse tegema, et kui lihtsalt tesjätini nimetame, selle juures aga ühtlasi mitte künnimaad, siis tähendab see nii palju, et kõige küntawa maa eest ühtlasi karjamaaga 70 kop. maksta on, kui aga künnis-maa tesjätini nimetame, siis tähendab see, et üksnes künnimaa tesjätin nii palju maksab, juurde arwamata see maa, mis karja- ja heinamaa nimel on hinna alla pandud. Et aga rentnikul luba on kõigest maast ainult $\frac{1}{3}$ osa künda, siis tuleb künnimaa tesjätini $3 \times 70 = 210$ kop. maksta. Eestlased, kellel künnimaa napiks jäi, pidiwad nüüd rentnikkude käest maid rentima, wõi nagu siin üteldakse, ostma, mille juures 10—11 rbl. tesjätini päält maksime, mis aga liig näis olewat. Siia juurde tuli weel, et ilmaturul küsimine meie wilja järele aastaastalt elawamaks läks, ja aastatel 1870—1879 maksti niipuuenda eest 100—120 kop. Nüüd tõujis ka küsimine maa, ja iseäranis weel kroonumaa järele ikka suuremaks, nii et eestlased mitu sada rubla aastas pidiwad wälja maksta, kui omalt poolt ka tahtsiwad uuemast maast osa saada. Mitmed peremehed püüdsiwad ennast ainult oma hingemaade waral üles pidada, oga ka seegi nõuu ei aidanud palju, sest hingemaad oliwad juba wanad ja ära kurnatud ja andsiwad märksasti vähem wilja kui kroonumaad. Nõnda olime mitu aastat

fõrgema maahinna wasta wõidelnud, aga ilma et mingi mõjusat abinõuu olektime leidnud. Nastatel 1880 ja 1881 ei jõudnud küll naljalt keegi kroonumaad osta, aga 1881 sügisel hakati kroonumaad jälle rohkem nõudma. Suuremate kroonumaade rentnikkudel lõppes 1880 a. endine rendi aeg ära ja kroonumaade wälja rentimisele tehti uus seadlus, nimelt järgmine: maa krundid jagati vähemateks tükkideks, kuuesse ühesuurusesse wäljasse ja maade wälja pakkumine toimetati kohalistes waldades. Nüüd wõiswad ka eestlased selle pääle mõtelda, et otse teel kroonu käest maad rentida. Esimesele wäljapakumisele, mis juures Wene külas Wostkressenskis ära peeti, oliwad ka eestlased oma wäikse warandusega ilmunud. Meie õnneks wõi kahjuks ei olnud pakkumisele palju mõjuwaid rahamehi tulnud. Selle tagajärjel saime kaks maatükki kaunis odawasti kätte. Esimene, nr. 16, suurus 1200 tessätini, aasta rent 800 rbl., teine, nr. 17, 1500 tessätini 1500 rublase aastarendiga; mõlemad maatükid oliwad 6 nurmelised, esimese pääl maksis künnitesätin 280 kop, teise pääl 4 rbl. Pandiks panime üle mõlema maatüki 1150 rbl. Enne wäljapakumist loeti meile järgmine kroonumaa seadus ette, mis lühendatult umbes nii käib:

Kaubatingimised: Saamara kubermangu kroonumaade walitsuse poolt renditakse kroonu maatükisid enam pakkumise teel 1 kuni 24 aasta pääle wälja. Enam pakkujale saadetakse kutsukiri, et ta ühe kuu jookshul peab ise kroonumaade walitsusesse ilmuma wõi ettekirjutatud rahajumma kontrahi kinnitamiseks sinna sisse saatma. Siis saab rentnik kontrahiti ära kirja ja maatüki kaardi, mille eest tal 1—3 rbl. maksta

tuleb. Kaardi pääle on künni fõrd üles tähendatud, mille järele rentnik peab kündma.

Kui rentnik oma maksusi ära ei maksa wõi miidud kontrahiti wasta efsib, siis wõetakse maatükk tema käest ära ja pakutakse uuesti wälja. Rahju, mis wast teise wäljapakumise juures wõib juhtuda, jääb wana rentniku kanda.

Rentnik peab wäljapakumise korral pandi sisse panema, mis mitte wähem ei ole kui poole aasta rendiraha. Pant jääb kuni rendiaja lõpuni kroonu kätte.

Külafogukonnad wõiwad ka kogukonna otjuse (prigowori) pandi asemel sisse anda, mille juures aga kõik wallaliikmed wastastikku peawad üksteise eest wastutama.

Rentnik peab poole aasta rendi ette ära maksuma, 15. januaril ja 15. juunil. Laseb rentnik maksu termini mööda minna, siis maksab ta iga rubla päält 10⁰ trahwi. Kroonu ootab wõlaga üksnes 2 kuud, kui siis rent makstud ei ole, wõtab ta maatüki rentniku käest ära ja tasub oma rahju wälja pakumise ajal sisse wõetud pandist, ja kui see ei jätku, peab rentnik weel järele maksuma.

Kui rentnik künnikorra ära rifub ja nii ei künna, kudas kaardi pääle üles on tähendatud, siis maksab ta iga rifutud teshätini eest 5 rbl. trahwi. Seiswat maad wõib rentnik heina-wõi karjamaaks tarwitada.

Rentnik wõib ka õlikaswusid, nagu lina, kanepit kaswatada, ei tohi aga mitte rohkem kui ¼ kõigest aastastest künnimaaft selleks tarwitada, niisama on rentnikul luba arbusiisid, milonid, hernid, läätsi ja kartohwid kaswatada, ei tohi nende wiljade

all aga mitte rohkem kui 50% kõigest künnimaast pidada

Kui rentnik rohkem künnab, kui temale on lubatud, siis maksab ta iga rohkem küntud testätini eest 20 rbl. trahwi. Künnab ta aga heinamaad, mis kaardi pääle üles on tähendatud, siis maksab ta 30 rbl. iga tessänini eest trahwi. Tubaku külwamine on hoopis ära keelatud. Külwab aga rentnik õlikaswusid rohkem kui temale on lubatud, siis maksab ta iga tessätini eest 40 rbl. trahwi. Mendest seadlustest üleastumise korral walmistab üks kroonumaade usaldusemees selle üle protokolli rentniku enese, ta walitseja wõi julaje juures olemisel. Protokoll leiab seaduslikku täitmist.

Kui rentnik temale pääle pantud trahwi kolme kuu jooksul ära ei maksa, siis on kroonul õigus tema käest maatükki ära wõtta ja selle läbi sünnitatud kahju peab rentnik kandma.

Rentnikul on luba oma maatüki pääl igasugust wõsastikku kaswatada, tohib teda aga üksnes tiigitammide parandamiseks tarwitada. Ehituste jaoks ei tohi rentnik hagu tarwitada, wastasel korral maksab rentnik iga rikutud metsa wõi wõsastiku tessätini päält 40 rbl. trahwi.

Rentnik on kohustatud suuremad wõi wäiksemad metsamaatükid terwed hoidma. Kui aga metsa raiumine wõi rikkumine ilma kroonu lubata sündis, siis maksab rentnik kolm korda nii palju, kui maakonna walitjuse taksi järele päris kindel metsahind on. Rentnik ei tohi karjaloomi metsa alla lasta.

Salwe ajal peab rentnik tema maatükist läbi käiwate teede äärde tähised panema, et teekäijad kõrwale ei ehitaks. Ka peab rentnik maatüki wälimised

piirid terwed hoidma, ja hooletuse korral peab ta kuld, mis piiri õienduse läbi sünnivad, kroonule ära maksma.

Rentnikul on õigus oma maatüki pääle kuteri ehitada, weekaewusid kaewada, muidugi teada oma kulu pääle. Asutuse kuteri võib rentnik rendi aja lõpul ära wiia või uuele rentnikule müüa, aga kaewud ja tammid jääwad kroonu kasuks ja uus rentnik võib neid tarvitada, peab nad aga pärast rendi aja lõppu kroonule terwelt tagasi andma.

Rentnikul on õigus seltsilisi juurde võtta, niisama ka oma maatükki teisele ära anda, kui pärast kontrahti kinnitamist ja ka siis üksnes ustawale mehele nende samade tingimistega, millega maatükk temale tarvitamiseks oli antud. Enne maatüki äraandmist peawad uus ja wana rentnik ühise palwekirja kroonumaade walitsusele sisse andma, ja kui see selle juures midagi seaduswastalisk ei leia, kinnitab ta mõlemate lepingu.

Kui uus rentnik leiab maatüki wana rentniku läbi ära rikunud olema, siis algab kohtulik seletus kroonumaade walitsuse läbi. Kui uus rentnik ei awalda kroonumaade walitsusele, et keegi renditawa maatüki küljest maad on ära wõtnud, siis on rentnik kohustatud, kelle kontrahi ajal kroonu niisuguskst maakadamist märkab, kõik kahju, mis all 10 aastat on tehtud, oma rahaga tasuma.

Rentnik ei tohi oma wiimse rendiaasta jooksul uuele rentnikule mitte wasta panna, ja uus rentnik võib 10. augustist saadik tulewa aasta jaoks maad kinnidma hakata. Ka ei tohi uus rentnik oma esimesel aastal wana rentniku õigusid kitsendada, waid peab ruffipõllu ära koristada lastma, mis wana rentnik

omal wiimsel aastal küllwanud, aga uue rentniku esimesel aastal walmis on saanud.

Need kaubatingimised peawad mõlemilt poolt pühalikult ja rikkumata peetama ja kontrahtid nende üle, mis ka rentniku kroonumaade walitsuse poolt maksuwaiks tunnistatakse, seisawad alalhoidmiseks kroonumaade walitsuse käes, kuna aga kontrahti ära kiri rentniku kätte saab.

Wäljapakkumine sünnib kahel wiisil. Esimesest wäljapakkumise wiisist wõib igaüks suusõnalikult osa wõtta. Keegi wallitseb endale maatükki wälja, mis temale kohane on, ja nüüd algab wõistlus mõne teisega, kes ka just sedasama maatükki tahab rentida. Kes wiimaks rohkem pakub, sellele jääb suupala. Teine wiis on see, et rendihimuline rahapaki selle maatüki pääle paneb, mis ta rentida soowib, aga siis ei tohi ta enam suusõnalikult pakkumisest osa wõtta. Kui siis maatükid, mis sei päewal wäljapakkumisele oliwad määratud, suusõnalikult juba wälja on pakutud, siis lõpetab metsaherra sõnalist pakkumist, mille pääle kinnised rahapavid awatakse. Igas pakis peab ka kiri olema, milles nimelt on öeldud, missuguse maatüki kohta see rahalik pant on määratud, mis vähem ei tohi olla kui poole aasta rent.

Wõtame näituse: kui keegi rentnik maatüki nr. 10 eest 2 rbl. teshätini eest andis, teine rentnik aga oma rahapaki ka sellesama nr. 10 pääle pani ja 2 rbl. 1 kop. andis, siis jääb maatükk wiimsele, ja kui siis keegi suusõnaga maatüki nr. 10 eest 2 rbl. 2 kop. teshätini eest pakkus, jääb maatükk lõpuks tema kätte. Kuid seda tuleb tähele panna, et rahapakkide awamisel üksigi suusõnalist pakkumine enam ei maksa. Nüüd peab metsaherra iga maatüki üle aru ja saadab wäl-

japakkumise tagajärje üle aruande kroonumaade walitsusele, kes siis uute rentnikkude kontrahid kinnitab, ehk kui tal jaks iseäralist põhjust on, ka kinnitamata jätab.

Nagu juba ülemal nimetatud, rentiswad Lihw-
ländka küla mehed niijugusel wäljapakkumisel kaks maatükki. Januari kuul saime kroonumaade walit-
suse täest kirjaliku teate, et maatükid meile 6 aasta
pääle on kinnitatud. Müüd saatjime kontrahi kin-
nitamiseks raha ja juni kuul 1882 saime kontrahi
äratirja kätte ja ka maakaardi, aga paraku ei olnud
selle pääle mitte üles tähendatud, misjugune nurm
ühel wõi teisel aastal kända tuli.

1882 aasta januari kuul maksime esimese poole
rendi ära ja küsijime traadi teel, misjuguft nurme
meil kända tuleb. Wastati, et meie esimesel aastal
neid nurmi kända wõime, mis meie arust jaks kõige
kohasemad olla. Selle luba pääle kündjime oma
hääks arwamise järele. Nisu kaswis nimetatud aast-
tal ja see tegi rendi küsimuse ka fergeks. Nagu
ülemal nimetatud, saime küll maakaardi kätte, mille
pääle aga ei olnud üles tähendatud, misjugused nur-
med 1883 ja järgmistel aastatel kända tulewad.
Sõitjime siis metsaherra Petrowi juurde, kes sel ajal
Pokrowska külas elas. See tähendas meile pliiat-
figa kaardi pääle künni korra üles ja sellega oli
meie teades asi joones. Samase eeskirja järele künd-
jime 1882 a. sügisel kaks söödinurme eestulewa aasta
põllu jaoks. Kontrahis oli küll keelatud 2 söödi-
nurme ühel aastal wilja alla tarwitada, aga meie
toetajime metsaherra poolt tähendatud kaardi pääle.

Ünnetu protsessi aasta oli meil 1883. Janua-
ril maksime esimese poole rendi ära ja ei teadnud

midagi paha aimata. Rewade oli sel aastal soe ja wihma sadas rohkest, mille tõttu kõik maha tehtud wili ilusaste tõusis, mai ja juni kuul sadas ka hästi wihma ja põllumees lootis kõige paremat lõikust saada. Selle tagajärjel tõusiwad ka töörahwa hinnad wäga kõrgele ja arwati ette, et teshätini lõikamine umbes 25 rbl. maksuma tuleb. Kui lõikuse aeg, kätte tuli, sõitjwad Dikwändka küla peremehed Pokrowkasse, kuhu tuhandate kaupa tööliji koku oli tulnud, mõned aga pidajiwad selle tee liiga pikaks ja sõitjwad lihtsalt lähemasse külasse töörahwast palkama. Pokrowkasse tuli lõunaajal weel mitu tuhat töölist Saratowist juurde ja siis algas moka laat. Töölised nõudjwad 25 rbl. teshätini lõikamise eest, kuna peremehed ainult 5 rbl. pakkujiwad. Palju ei puudunud, siis oleks kõik töörahwas mässjama hakanud. Õnneks saadi weel hääga toime ja õhtu eel hakkas töörahwas peremeestega kaupa koku sobima, kuna wiimsed 7—9 rbl. teshätini päält pakkujiwad. Esmaspäewal tõusis tööhind juba 13 rublani, kuna aga need Dikwändka mehed, kes lähemasse külasse oliwad läinud endale tööliji palkama, neile 15 rbl. teshätini päält oliwad lubanud. Särgmisel nädalal oli läbikaudne tööhind 12 rbl. Nimetatud aastal oliwad augusti ja septembri kuud kuivad ja põllutöö läks kiiresti edasi. Korruga kuuleme aga kõige kibedamal tööajal rahwa raamatu järele, et meie olla kroonu maa kiinnikorra wasta raskestes efsinud ja saawat selle eest kahtlemata karistada.

Olgu sel kohal üks weike tähendus waele lisatud, mis lugejat meie maa seadluslega tutwustab. Kroonumaad on 3—16 nurmelised, aga et meie ümberkaudsuses 6 ja 9 nurmelised maatükid on, siis

toome siin ühe näituse. 6 nurmelise maatiiki rentnik võib igal aastal kaks nurme nisu alla külvada ehk $\frac{1}{3}$ kõigest maast ja 9 nurmeliste juures külvab rentnik igal aastal kaks nurme nisu ja ühe nurme rukki alla, see on jälle $\frac{1}{3}$ kõigest maast, aga kui sügisesed ilmad väga kuivad on, siis lubab kroonu maade walitsus rentniku palwe pääle järgmisel aastal rukinurme pääle nisu külvada. Sellestgi juba on näha, et kõik täpi päält peab antud eeskirja järele tehtama.

Weel enne kui meie ilma süüta, aga rahwa raamatu tumedate teatede läbi äritatud südamed rahule oliwad jäänud, ilmus ühel ilusal päewal kroonu maade walitsuse usaldusmees meie külasse ja nõudis tingimata meie käes olevate kroonumaade ülewaatamist. Meie tõrkusime wasta ja wabandasime ennast sellega, et meie just nii kündnud, nagu metsaherra kaardi pääle üles tähendanud ja näitasime selle juures oma maakaardid ette. Kroonumaade walitsuse usaldusmees ütles aga, et pliiatfiga kaardi pääle tehtud tähendus midagi ei makswat. Nüüd ei aidanud enam ükski wastawaidlemine, waid pidime usaldusmehega oma maatiiki waatama minema. Ametnik oli lähemast Gesti külast ka kolm tunnis-meeft kaasa kutjunud. Usaldusmees jäi säääl, kus jookswal aastal wili oli kaswanud seisma, ja tegi meile selgetks, et meie olewat kaks söödinurme ühel aastal põlluks tarwitanud ja langemat sellepärast kroonu trahwi alla.

Nüüd nägime, et metsaherra Petrow meid eksiteele oli wiinud, kui meil tema ülekohtuse wõi hooletu teo eest häda käes oli, ei olnud teda enam Pokrowskaja külas, ta oli hiljuti kroonu maade walitsuse poolt ametist lahti tehtud ja kadunud kui

tina tuhka. Et põld juba umbes kuu aega enne seda ära oli lõigatud, siis oli niiskõrre takseerimine raske. Kroonu usaldusmees ütles, et keegi siin ligidal elaw suurpõllumees temale olla tõendanud, et ta 120 puuda tessätini päält saanud ja meie saaf sellepärast umbes niisama suur pidawat olema. Meie peremehed ütlesiwad, et see küll wõimalik olla, kus süg sel küntud, kuid meil olla osalt kewadist kündi olnud, mis märkja vähem saaki andnud. Ka tunnistajad tõendasiwad, et meil osalt kewadist kündi oli olnud. Selle pääle arwas kroonu usaldusmees, et kui me ka mitte 120 puuda tessätini päält ei saanud, siis kõige vähemalt ikka 60 puuda, ja selle wasta ei wõinud meie ka mitte waielda. Müüd pöörati põllult koju ja usaldusmees walmistas küla wanema juures kaebduseakti, mis wast kahe tunni pärast walmis oli ja umbes nii käis:

Bihwländka küla elanikud, kes kroonumaad peawad, on kontrahiti selle läbi rikkunud, et nad kaks jõödinurme ühel aastal wilja all on pidanud. Kontrahi 5. punktis seisab aga, et kui rentnik künnitorra ära rikub, siis langeb see nurme pääl olev põld kroonu kasuks, ja siin on kaks nurme, mis müüd kroonu kasuks langewad ja oma suuruse järele 319 tessätini on. Mõlemate nurmede päält ühtekokku on saadud 19,140 puuda nisu, ja sellepärast, et nisu puud praegu 1 rbl. maksab, teeb see summa 19,140 rbl., millest selle aastase hinna järele töökulud maha arwates 12,000 rbl. trahwi rahana peab kroonule maksetama.

Raunis kallis kooliraha! arwasiwad meie rendimaa peremehed. Umbes kaks kuud pärast sündinud asjalugu saime kroonu maade walitsuse poolt kasu-

kirja, ei raha tuleb viibimata lähemasse kroonu renteisse ära maksta. Küll see on kuulmata ja nägemata uudis, mõtlešivad ja ütlesivad kohtualused, jest nagu teada, tähendas kroonu metsaherra ise künnikorra kaardi pääle. Küüid aga pidime meie tema eksituse eest oma rahaga makšma, ja see ei meeldinud meile mitte koguni. Wieie wastasime ka kroonu maade walitsusele, et meil nõuu on asja kohtu kätte seletada anda ja palusime kaebduse aktist endale ära kirja, mis meile ka šadeti. Uja wiitmata andsime asja Saratowi ringkonna kohtu kätte. Et aga mõjuwamalt ette astuda, wolitasime ühte tublit Saratowi adwokati oma asja ajaks, kes 10% eest terwet oma meistrimõistust lubas tarwitada, et asja meie kasuks pöörata. Kõndimaa peremeestel ei jäänud muud lootust üle, kui seda põnewat kohtupäewa ära oodata. 1884. aasta julikuu keskel saatis ringkonna kohus meile kutsekirja ja 25. julil saatsiwad siis ka meie peremehed kaks asemikku enda seast kohtu ette. Kohtukojas läks lugu nii: kui kohtu sekretär pika kaebekirja ette oli lugenud, küšis kohtu esimees kaebealuste käest, kas nad tunnistawad ennast süüdlaseks kroonumaa künnikorra rikku-mises. Wieie wastasime, et ennast süüdlasteks ei tunnista, jest et kroonu metsaherra tähenduse järele oleme kündnud.

Kroonu adwokat ehk profuror seletas omalt poolt, et pliiatsiga maakaardi pääle kirjutatud tähendus mitte seaduslik ei olewat, ka ei olewat kaardi pääle kirjutatud, kes künnikorra ülles tähendas, jest seaduse järele saab rentnik täieliktu maakaardi ainult kroonu maade walitsuse käest kätte ja metsaherra wdib ainult siis maakaardi pääle midagi ülles tä-

hendada, kui kroonumaade walitsus teda seks woli-
 tab. Prokurori poolt pandi selle pääle rõhku,
 et kontrahti 5. punktis on kirjutatud, et kui rentnik
 kinnitorra oma kasu pärast ära rifub wõi rohkem
 kinnab kui lubatud, on kroonul õigus ilma kohtu-
 kuulamata rifutada künniwäljal kaswanud wilja
 omale wõtta. Raebealuste adwokat rääkis mis wõis
 ja kuidas ostas. Asja üleskuulamise järele läks ko-
 hus kinniste uste taha otsust tegema, mis meile
 tunni aja pärast awalikus kohtusaalis kuulutati:
 Lihwländka küla kroonumaa pidajad olla kroonuga
 tehtud kontrahti rikkunud ja 1883 aastal kaks jöödi
 wälja üles künndnud, mille kätte kord alles 1884
 aastal oleks pidanud, tulema. Nii langeda siis kõik
 see wili, mis 1883 aastal nende seadus wastalisel
 wiisil tarwitusele wõetud wäljadel kaswanud kroonu
 kasuks, mille järele Lihwländka peremeestel 12,000
 rbl. kahjutasu maksta ja pääle selle weel 600 rbl.
 kohtu kulu kanda olewat.

Meie ei olnud kohtu otsusega rahul, waid and-
 sine adwokadi nõu pääle asja Kasani linna ringkonna
 kohtu kätte uuesti ümberwõistmiseks. Umbes aasta
 pärast tuli ka säält otsus, et endine otsus kinnitatud
 ja meil trahwiraha ära on maksta. Rõige kohtuku-
 ludega oli see summa kene ligi 13,000 rubla. Müüd
 oli meestel mõistus otsas. Raha wõeti ühe nädali
 jookkul kofku ja wiidi lähemasse kroonu renteisse —
 ja sellega lõppes meie mitme aastane protsess. Aga
 meie olime selle kõrwal ka elutarkust õppinud.

1884 aastal oli nisusaak endistest aastatest
 märksa vähem, kuna tessätini päält 60—80 puuda
 sai, aga ruffid üksnes 5—10 puuda. Siiski
 ei tõusnud wiljahinnad, põllumees sai aga siiski

omaga läbi. Ülemal nimetatud aastal puhus õhtu poolt ka võõras usu tuul kogu Nowouszenski maakonna eestlaste pääle.

Ragu wast lugejad teavad, elas 1883—1884 aastal G. M. Jakobson Saratowi linnas, kus ta Piiblitoguduse liikmena teenis ja piibliraamatuid Saratowi ja Saamara kubermangus müümas käis. Selle reisiga ühendas ta iseäralist otstarbet, kuna ta piibliraamatutega ühtlasi ka oma baptisti usku rahwa seas laiali laotas. Mitmed hinged Saksa ja Wene rahwa seas wõtšiwad ta õpetust ka wasta. Omal reijil tuli ta ka eestlaste juurde, kes teda kui suguwenda armjasti wastu wõtšiwad. Siin müüs ta eestlastele ka piibli- ja muid raamatuid ega andnud oma teijest otstarbest märkugi. Alles ta kolmandal reijil märkasiwad wast mõned Nowouszenski maakonna eestlased tema iseäralist otstarbet, sest mitmed koguduse liikmed oliwad teda palunud Sihwländka küla kirikus jutlust pidada, mille pääle tema aga wastas, et seadus temale ei lubawat kirikus jumalateenistust pidada, kes aga ta kõnet kuulda tahtwat, wõiwat kiriku wöörmündri juurde tulla, jääd tahtwat ja wõiwat ta paljude soowi täita. See oli 1884 aastal. Omas jutluses rääkis ta Jumala juurest armust, mille osaliseks tema olla saanud ja soowis, et suguwennad wööräl maal selle patu porist, milles nad praegu rübelewad, lahti pääseks. Et selget pilti sellest filmade ette kujutada, kudäs mitmed oma pattudest lahti pääsnud, näitas ta oma eluloo waral, kudäs ka tema enne olla patune olnud, aga siis tulnud iimber pööramise päew ja samasest päewast saadik ei waewawat teda enam patt. Pääle jutluse rääkis ta weel omaist 10 aastaseist iimberpööramise päewast ja

kuidas umbes kolme päewa eest tagasi ühes Saksa külas 60 usklikku olla pühitsenud, kus tõsine wendade armastus walitsenud jne. Mitmed koguduseliikmed hakkawad arwama, et tema õpetusewiis mitte õige ei ole ja inimesele sellest küll ei saa, et ta ükskord omas elus ümber pöörab, waid ta peab iga päew patust pöörama. Ja nõnda ei wõtnud eestlaste hulgast ükski baptisti usku wastu. Ka sakslaste seas on baptisti usk peaaegu juba kadunud, mis muidugi wiist sellest tuleb, et usuija omale Balti mere linnas uue koha ja kodu on leidnud, mille põhjusel tal enam wõimalik ei ole siinseid kogudusi kosutada, aga kosutuse puudusel kuiwab siin ka wiimne baptisti usku wõsu.

Pöörame siis jälle oma aastate arwustuse juurde tagasi. 1885 a. kewade oli kuiw ja kolmandal nädalil maha tehtud wili ei tõusnudgi; põllumees ootas wihma, mida ei aga ei tulnud, ja waatas kartusega tulewikusse; pääle selle hakkas weel üks iseäralini põlluputukas kahju tegema. Mai kuu lõpul ilmusiwad meie walda kardetawad rohutirtsud ja ähwardasiwad sedagi waewalist wiljawõsu, mis põuast järele oli jäänud, ära süia. Walitsus tegi, mis wõimalik. Tema kaitsetööd oliwad järgmised. Küla peremehed, kelle maa pääle rohutirtsud ilmusiwad, pidiwad seda wiibimata kohalikule külawanemale ehk starostale üles andma, kes siis aja wiitmata töörahwaga neid häwitama tõttas, mis järgmisel kombel sündis. Igale töömehele anti kaha tööristaks ja siis algas linnupüüdmine. Kaha pära oli kindlast riidest, ja kui juba 5—10 naela rohutirtsusid kahas oli, kallati nad selleks maa sisse kaewatud auku, mis siis, kui ta täis sai, mullaga kinni aeti. Teine häwitamise wiis oli see, et inimesed luudadega ringi niisuguste

kohtade ümber üles seati, kus kõige rohkem rohutirtsujid oli, ja siis hakati neid kokku pühkima. See töö kestis umbes tund aega ja nüüd laotati kokkupühitud rohutirtsudele õled pääle, millele veel petroleumi üle walati. Siis süüdati õled põlema ja nisu- ja heina rööwikud leidsivad teenitud palka. Küll sai neid palju sel kombel ära hävitatud, aga järele jäi neid ka oma jagu. Siisgi ei teinud nad wiljale juuremat kahju, seda rohkem aga heinale. Nimetatud aasta oli wilja waene ja nisu sai tessätini päält ainult 5—10 puuda, rukkid niisama wähe. Selle tagajärjel tõusis ka wiljahind märksasti, nii et Belaturgi nisu puuda eest 100—120 kop. makseti ja Wene nisu eest pääle rubla, nii et põllumees, kellel veel wana wilja tagawaraks oli, endale rublasid wõis koguda.

1886 aastal oli Lihwlandka küla ümber nisu- ja ka waene, seda parem aga sakslaste ja wenelaste põldudel, mis Jeruslani jõekonnas oliwad. Iseäranis kaswis jääl kartohwel kõrgematel kohtadel ja hää terarohke nisu. Rukis kaswis ka Lihwlandka külas wäga hästi, nii et tessätini päält 80—100 puuda tuli, selle tõttu oliwad ka rukki hinnad odamad. Sügisel sadas rohkeste wihma, mis rehepeksu nii takistas, et mitmed rehed pidiwad peksmata jääma. Detsembri kuul oliwad jälle ilusad selged ilmad, nii wõisiwad loomad ligi jõuluni karjamaal käia.

1887 aastal lõppis meie kroonu maa rendi õigus ära ja meie küla ümber olew maa pakuti uueste wälja. Meie küla mehed ei arwanud aga enam sündsaks otseteel kroonu käest maad rentida, waid andsiwad oma eesõiguse Kuretska küla mees-tele, kes siis ka ühe maatüki rentisiwad ja 225 kop.

tesjätini eest maksivad, kuna Sihwländka mehed sellesama maatüki eest 1882—1887 a. üksnes 1 rbl. tesjätini päält oliwad maksnud. Rimetatud aastal oli wiljajaak: nisu 40—50 puuda tesjätini päält, ruffid koguni wähe. Aga wiljahinnad tõusiwad juli ja augusti kuul nii kõrgele, et nisu puuda eest 125—135 kop., ruffi puuda eest aga 80 kop. makseti.

1888 aastal oli talw üleüldse pehme ja wahel jadas ka wihma ja lumeräitfakat, kui ka wähe, 20. märtsil hakkas lumi sulama ja see andis lootust 30. märtsil põllule minna. See lootus oli aga täiesti petlik, sest talw tuli tagasi ja wälitas weel kaks nädalit, nii et alles 17. aprillil wõisime põllutööga pääle hakata. Külwiaeg oli külm ja kuiv, ja mitmetel, kes liig waraselt oli külwanud, ei tõusnud wili, sest kuiv aeg oli maapinna liiga kõwaks teinud. Keskmise külw tõusis paremine, kuna wiimne kuiva pärast jälle tõusmata jäi, nii et põllule näis äpardus tulemas olewat. Selle juurde tuli weel üks iseäralik põllurööwik, kes põlluwilja ilma armuta maha niitis. See oli suslik ehk isetõugu kollaka nahaga põllurott. Suslikute rändamine sündis järgmisel kombel. 1868 aastal oli suslikute kodu Tjarewski maakonnas, Astrahani kubermangus, Wolga jõe pahemal kaldal, kus nad aga põllule mitte suuremat kahju ei teinud, nii et Kalmükid, kes neid loomasid hääks juupalaks peawad, neid küll stepi iluks wõisiwad nimetada. Kaks aastat hiljem sünnitasiwad nad aga põllule juba kahju, nii et suslikuid taga kiusama hakati ja nende pää päält juba 3 kopikat taparaha makseti. Gestlased, kes 1870 aastal Kaukasia maalt tagasi rändasiwad, nägiwad neid elulaid siin esimest korda. Hiljem tungisiwad suslikud Dorguni jõekonda

ja 1875 aastal ka Nowoussjenski linna juurde, kus nad kohutawal viisil oma häwituse tööd algasivad ja sajad tressätinid lagedaks laastasivad. Ka walitus wõitles kõigi wõimalikkude abinõuudtega suslikute vastu, kuid need kahjulikud närijad siginesiwad nii ohtraste, et põllumehed enam wõimalikuks ei arwanud wilja maha teha. Suslikuid püütakse mitmel viisil. Kewadel, enne põlluharimise hakatust, tuleb ta oma maaaluselt talweforterist wälja ja teeb niüüd kõik augud, mis talwe ajal kinni läinud, lahti. Ta kaewab ka uusi aukusid püüsti maa sisse, mis ta maaaluste käikudega läbi üksteisega ühendab, nii et ta hõlpsaste ühest august wõib sisse lipsata ja tükk maad eemal teisest jälle wälja pugeda, nii et teda naljalt kätte ei saa. Enne küündi saab neid kõige kergemine selle läbi kätte, et nende augud wett täis walatakse. Siisgi on see abinõu waewalik, sest et mõnda auku 5—8 pange wett lähed, enne kui kurjategija urkast wälja tuleb; harukorral saab teda ka juba ühe täie pange wee waral kätte. Oma koopa ehitab ta enamiste kõrgematele kohtadele, et weji nii hõlpsaste tema auku ei tungiks. Suslik poegib mai kuu eelmestel päewadel, mille pääle siis paar nädalit hiljem maa muti suurused noored suslikud, 7—8 korraga, august wälja päewapaistele tulewad. Väipea kui noored suslikud oma pesa maha on jätnud, algab äge nisu õgimine, iseäranis kõrgematel kohtadel, kus ta waenlase liginemist paremine wõib tähele panna. Da häda sellele peremehele, kes neid enne poegimist oma põllult ära ei ole häwitanud! Wiimastel aastatel läks nende kuritöö nii suureks, et põllumehed sunnitud oliwad oma põldudele kraawisid ette lõikama, mis pool arjimat laiad ja niijama

fügawad pidiwad olema. Selle abinõu waral läks korda neid ära häwitada. Augusti kuul fuslik enam palju wilja ei söö, sest et ta endale juba talwekorterit on otfirmas. Seks otstarbeks kaewab ta 4—5 jala sügawuse augu maa sisse, kuhu ta endale peja walmistab, kus ta ilma söömata talweund magab. Nüüd kahe wiimase aasta jooksul ei ole fuslikute läbi sünnitatud kahju enam nii suur olnud, aga 1888 aastani ei tunnud sünsed põllumehed weel mitte nende elukate kurja iseloomu ja ei mõistnud neid ka mitte ära häwitada, mille pärast nad ka Sihwländka meestel mitu kümmend tessätini wilja wõisiwad ära süia, mis sellejama aasta kehwa wiljasaaki weel märksa wähenDas. — Ka loomatoidu puudus ähwardas mitmele kätte tulla, sest elajate tarwis ei olnud sügisel karjamaadel rohtu ja sellepärast pidiwad nad warakult talli jääma, mis toidu puudust weel suurendas.

1889 a. januaril oliwad ilmad hääd ja sadas tihti wihma põhja tuulega. 20. märtsil hakkas lumi sulama. 11. aprilil oli maa juba kuiv ja põllumees läks põllule. Külwitöö läks hääd ilmaga hästi edasi ja 3 nädali pärast oli wili maas ja tõusis ka üles, ainult wiimisel nädalil külwatud kohad jäiwad õredaks. 15. mail sadas mõnes kohas tubliste wihma, aga Sihwländka hingemaad jäiwad niisutamata, kuna kõrwal olewad kroonumaad, millel ka jõukamate Sihwländka meeste põllud oliwad, hästi wihma saiwad. Alles maikuu wiimastel päewadel sai ka meie hingemaa wihma, mis aga enam suuremalt ei mõjunud. Siis tuliwad junikuul weel palawad ilmad, nii et hääd wiljaõnnistust enam lootagi ei olnud ja meie wiimaks oma hingemaalt

30—40 puuda saime, kuna kroonumaa aga 60—80 puuda tesjätini päält tõi. Wiljahinnad tõusiwad kõrgele ja Pelaturgi nisu eest makseti 115—125 kop., Wene nisu eest aga 100 kop. puuda päält. Seltsamal aastal rändas meil külast ka kaks perekonda Uhwa kubermangu rendimaa pääle, kuna lähemast Gesti külast ka kaks perekonda sinna läks, aga 1891 a. rändasiwad üks meie küla ja teine Koretshka küla mees Uhwa kubermangust Siberimaale, kus nad ka praegu elawad, ja 1895 rändasiwad nimetatud perekonnad Barnaulist Ukmolenski maakonda, kust nad nüüd paremat elu loodawad leida.

Seltsamal aastal külwasiwad Lihwlandka mehed 1. augustil ruffid maha, kuid kuiwa ilma pärast ei tõusnud nad, ega ei olnud ka tõusmise lootustgi, sest et seeme enne ärakuiwamist juba idanenud oli. Sellepärast külwati augusti kuu lõpul weel teist korda ja siis tärkas seeme hästi ja oras läks kasvama. Septembri esimesel poolel jadas ka tubliste wihma, mis omalt poolt ruffile hoogu andis. Septembri wiimane pool oli täieste kewade laadi, sest kõik rohi tõusis imeilusaste, kui ta ka pitaiks ei kasvanud. 11. oktoobil wõttis lumememm Nowousszenski maakonna jäädawalt oma kaisju ja külm oli paras, mille pärast ka emake Wolga 10. nowembril talwekuue selga wõttis, mis aga haruldane wara oli.

1890 a. jaanuaril oliwad ilmad hääd, webruaril paras külm. Kewade algas oma tegevust 10. märtsil ja 14. läksiwad Koretshka mehed juba põllule, kuna Lihwlandka omad weel mõne päewa ootasiwad. 13. märtsil hakkas lund sadama ja alles 21. läksiwad ka Lihwlandka mehed põllule, kus töö jõudsaste edenes, sest et kare talw maa pudedaks

oli teinud. Kõik wili tõusis õige kenaste ja andis hääd lootust, aga 20—25 maini oliwad ilmad õige palawad, kraadiklaas näitas wilus üle 25°, päewa käes aga üle 30° sooja. Selle kuumuse pärast kõrwešiwad nisu ja rukki põllud juba enne õitsemist ära, ainult ükskolmandik oja õitšes ja kaswatas tera, kuna aga need põllud, mis pääle lumefao oliwad külwatud, märkša paremas korras oliwad. Juni lõpul tuli tubliste wihma ja nüüd hakkasiwad põllud uueste kaswama; hilised Wene nisud saiwad sest wihmast weel suuremat kasu, muidu aga murešes ta hää loomatoidu eest. — Belaturgi nisud andsiwad tessätini päält 15 puuda, Wene nisud aga 20 puuda ja rohkeingi, kuid rukis üksnes 8 puuda tessätini päält. Oli küll Saamara põllumeestel raske, et wiljasaak nii waene oli, aga selle pääle tuli ka weel wiljahindade langemine, nii et Belaturgi nisu eest üksnes 80—85 kop., Wene nisu eest 70 kop. puuda päält makseti. Mõnelgi oli raske pifal talwel üle elada ja teisel aastal põllule minna, aga üksteise abil saadi läbi.

Seljamasel aastal osteti Lihwländka külla teine asumaa Uhwa kubermangu Belebei maakonda, sest nagu eespool juba kuulšime, rändas kaks perekonda nimetatud kubermangu rendimaa pääle ja nüüd läks Lihwländka külast üks jõukas mees Uhwa maad waatama. Roju jõudes jutustas maawaataja, et talle Uhwa kubermang meeldinud ja küll sünnis oleks sääl pärismaad osta, põllupind olla wiljakas, heinamaad hääd ja lehepuu metsast ei olla ka puudust.

Pärast sai samane Lihwländka mees ühe Uhwa maatükki omanikuga kokku, kel nõuu oli oma maad ära müia, ja pikema järele mõtlemise järele ostis

ta ka patutawa krundi pärijeks, mis pääle 900 tessätini suur on, selle seas ka 60 tessätini lehepuu metsa. Ostuhind oli 18 rbl. tessätini päält ja selle juurde tuli ka weel kirjade raha, mis aga ostja kõik ühe korraga wälja maksis. Ostetud maa kannab nisu, weel paremine aga rukkid, kaeru, kartohwliid ja märksa rohkem heina kui Nowoussenski maakond. Maa on niihästi pinna kui põhja poolest Siwimaa sugune, kuid talw on pikem ja külmem, augustikuul juhtub juba öökülma, mis siis tatra ja prossso- ehf hirsipõldudele kahju teeb. Nimetatud maatükk on Siberi raudtee Rajewka waksali juurest 12 wersta kaugel. Selle krundi praegune omanik, kes 1860 aastal sulasena oma wanema wenna seltsis Saamarasse wäljarändas, on tema pääl kindlat eluaseta wõtnud, ehf küll ta ka Saamaras oli 30 aasta jooksul rohkem 1000 tessätini pärismaad omandanud. Pääle selle on tal weel 70 töölooma ja teist nii palju kariloomi. Waewalt õitseb mõnel teisel wäljarändajal eluõnn paremine kui sel mehel. Oma jõuukast seisukorrast hoolimata ei ole räägitaw mees sulase põlwe aega mitte unustanud, waid jutustab sagedasti noorematele näpunäiteks endisest orjapõlwest ja wõrdleb seda aega praeguse ajaga, mille juures wõit muidugi wiimse poole kaalub. Külluses elades tekkawat aga ka mitmesugused pahad kombad iseäranis noore rahwa seka, mis orjapõlwe ajal tundmata olnud. Sellepärast olla tarwis wiibimata pahade kombete kaotamiseks wälja astuda, sest alles nende kadumise järele wõiwat niihästi noor kui wana oma priiust õigel wiisil maitsta.

1892 a. jaanuaril ja webruaril on külmad ilmad, palju lund, ja alles märtsikuul hakkas talwe

selg murduma. 10—15 märtsil woolas lumewesi harjunud wiifile emakese Wolga poole; kaks nädalit weel, ja külwi aeg oli käes, kuid esimesel külwinädalil walitses wali külm, mille tagajärjel enne lõunat, mil maapind kaks werjokit külmanud oli, tööd teha ei wõidud, küll aga pääle lõunat, kui maa juba sulaks läks. Teisel külwi nädalil andis külm järele ja põllumees wõis lahedasti oma tööd teha. Kolme nädalise tegevuse järele oli külwitöö tehtud ja põllumees wõis jälle rahulikumalt oma päiwi mööda saata. Maiuu tuli ja tõi ka hääd wihma, mis maapinda umbes 4—5 werjoki sügawuseni märjaks tegi ja selle tõttu hakkaswad põllud imeilusasti kaswama, nii et, näituseks, ühest ainjast nisuterast 10—15 pääd wälja kaswas. See nähtus lubas hää lõikuse pääle mõtelda.

15. mail jäiwad ilmad kuiwale, aga nisu- ja rukkipõllud tõusiwad märkha kõrgemale, põllumees aga waatas tumedalt tulewikusse, sest pöud kestis ikka edasi kuni maiuu lõpuni, kus suure kuumuse pärast põldudele oleks hädasti niisutust tarwis olnud, kuid toewa serwal ei nähtud mitte wähematki wihmamärki. Mai läks ja juni tuli, aga ei toonud wihma kaaasa. Siisgi pidasiwad põllud weel wasta, aga 10—15 oliwad nii äge palawad ilmad, et kraadiklaas wilus üle 30° sooja näitas, kuna päewa käes ligi 40' oli. Selle palawuse wasta ei suutnud põllud enam panna ja hakkasiwad silmanähtawalt kolletama. Suur kurwastus asus jeda nähes põllumehe südamesse, et kõik lootus hää põllusaagi pääle nurja läks, nii et karta oli, et põllud hoopis ilma terata jääwad, mis ka osalt põldude kohta tõeks läks. Põlluikaldust ette ära nähes, saatis maakonna walitsus alamate koh-

tute kätte käsikirjad välja, et nad rahwa käest wiibimata wanad wõlad sisse nõuaksivad, sest nüüd wõiwat rahwas weel kariloomade eest raha saada, ja wana wõlga tasuda. Aga alamad walitsuse ametnikud ei wõinud rahwale niisuguse wõlanõudmisega liiasti pääle tungida, sest põllust ei olnud peaaegu midagi loota, ja kellel wast kariloomi weel oli, see müüs nad ka jelleaegse häda sündmusel ära, nii et maa-konna walitsuse ringkirjad enamasti täitmata jäiwad.

Saanipäew tuli ja läks, aga ei toonud wihma, mis ka põllule enam suuremat abi ei oleks tuua wõinud. Juli lõpul saime põllukaswu teate Suur-Wenemaalt, mis aga wäga kurwastaw oli, sest rohkem kui 10 kubermangus olla põlluwikalduse pärast suurt hädaohtu karta, ja see teade kurwastas Saamara põllumeeste meelt weel sügawamine. Ja suu-remal osal põllu- ja töömeestel ei jäänud muud nõuu üle kui oma lootust Jumala ja kõrge riigiwalitsuse pääle panna.

Riigivalitsus hakkas ka wiibimata rahwa aitamiseks eestööd tegema. Seks otstarbeks koguti kõige päält rahwa seast tarwilikka teateid ja iseäranis kirjutati üles, kui palju kessi wilja sai ja kui palju wana wilja rahwal weel tagawaras oli. — Kõik põllud, mis sügisel küntud maa pääl, mis kewadel oli äestatud, andsivad 10—12 puuda teshätini päält, kuna aga kewadised künnid mõnes kohas rohkem 2—3 puuda teshätini päält ei andnud. Põllumehed, kellel sügisesed künnid oliwad, lootsivad ikka weel kuidagi wiisi läbi saada, aga seda suurem häda oli waesemasematel põllumeestel, kes sunnitud oliwad oma wiimjed tööloomad ära müüma ja saadud rahaga leiba ostma.

Maakonna walitsuse nõuu pääle waliti üks ije-
äraline komisjon, kes rahwale pidi leiba ja seemne
wilja muretsema. Saamara komisjon kogus
teateid selle üle, kui palju wilja maakonnas jõu-
kamatel peremeestel üle jääb, kui nad oma ülespida-
mijeks ja seemne tarwis määratud osa maha arwa-
wad, ja kui palju hobusid ja kariloomi kellelgi üle
oli jäänud. Kui komitee kõik teated rahwa elu
kohta kätte oli saanud, arwas ta talupojad kahte
liiki, kelledest ühed ilma kroonu abita arwati läbi
saada wõiwat, teised aga tingimata ilma jellelta ei
wõinud elada. Ja weel enne kui kroonu poolt suu-
rem abi tuli, arwati kohalikud magasiapid, kust wae-
sematele leiba jagati, aga see ei kestnud kaua, sest
et juba endistel italduse aastatel rahwas oli ma-
gasitest laenu wõtnud, aga ei olnud mitte tagasi
maksnud, ja sel põhjusel oliwad ka küla magasi-
apid wiljast peaaegu tühjad.

1889 ja 1890 a. ostis maakonna walitsus ko-
haliste talupoegade käest wilja üles, mida abitar-
witajatele wälja jagati. Ka nüüd soowis maakonna
walitsus jõukamate talupoegade käest wilja osta,
aga wiimjed nõudsiwad liiga kõrget hinda, nii umbes
180—200 kop. puudast. Sel põhjusel jättis aitaja
komitee kohaliste talupoegade wilja ostmata ja läki-
tas jaadikud Herjoni ja Lauria kubermangu wilja
üles ostma, kes siis wilja Odessa suurtelet wiljakaup-
meestelt üles ostsiwad ja 80—100 kop. puudast
maksiwad, mille hinna alla ka odrad ja rukkid on
arwatud. Kõige weorahaga ühte tuli see wili läbis-
tiffu 118 kop. puud maksma. Siis anti hädakan-
natajatele iga hinge pääle 30 naela kuus; selles 30
naelas oli ka 5 naela otre. Seemne tarwis aga

osteti oma maa wili ja maffeti 160 kop. puudast. Raugemalt tulew wili jäi Saratowi linna walfalisse seisma, kust abitarwitajad teda walla magasiata wadasiwad. Uga see 30 naela ei löönud selle juures ette, kellel muud toidupoolist ei olnud. Seda ära nähes astusiwad ka kiriku walitjused aitamise komiteeks kokku, nimelt asutati Saratowi linna praost Altorji, Thomsoni ja Roosi soowitusel säärane abiandmise komitee, kes ülemal nimetatud waimulikka herrasid oma esimeesteks walis. Need hakkasiwad siis kirikliku hoolekandmise wiisil armuandeid wasta wõtma, ka kirjutasiwad komitee esimehed Liwi- ja Gesti maale ja palusiwad armuandeid. Need palwed ei jäänud tähelepanemata ja tuhandate wiisi wõlas Gesti- ja Liwimaalt raha komitee kätte, kes selle siis koguduse-õpetajatale edasi saatis, wiimsed aga ei andnud abitarwitajatele mitte puhast raha, waid ostsiwad selle eest tangu, herneid ja kukruji ehk maiji teri.

Esimene armuand millest 20 naela hinge pääle jagati, jõudis detsembrikuul abitarwitajate kätte. Januaril ja webruaril tuli juba rohkem armuandeid, ja jahu kõrwale jagati nüüd tangu ja herneid, iga abitarwitaja kohta 1 puud ja 10 naela kuus. Märtsikuul saadeti ka riiete poolest abi. Gestlased tarwitasiwad küll wiimast abi wähe, seda enam oli aga sakslastel riide poolest abi tarwis. Märtsikuu lõpul tuli ka „punase ristiselts“ häda kannatajatele appi ja lainas talupoegadele seemne wilja, mis kolme aasta pärast tagasi pidi maffetama. Rewadel, aprillikuul, jõudsiwad ka Amerika maalt saadetud armuannid Saamara näljahädaliste kätte, ja nüüd oli suurem häda juba mööda läinud.

Müüd vaatame, kes ja kui palju keegi rahwa seast abi tarwitas. Lihwländka külas oli 150 hinge ja nende hulgast tarwitas armuabi 30 hinge kuna aga 50 magasist wilja saiwad. Lihwländka küla oleks wõinud oma abitarwitajaid ka oma magasirahaga rohkemalt aidata, nii et väljaspoolt tulnud armuandeid tarwisgi ei oleks läinud, aga magasiraha, mis meil ligi 1000 rubla oli, ei antud mitte wälja, nagu 1880 aastal sündis, waid ka meie küla abitarwitajatele anti ainult 30 naela hinge, pääle kuus, ja oliwad ka meie waesed sunnitud armuandi wastu wõtma, kuna meie raha 400 rbl. maakonna walitsuse kätte jäi, kus nad praegu weel seisawad. Oleks see raha waestele ära jagatud, siis oleksiwad nad ometi wähe mõjusamat abi leidnud. Poretshka Gesti küla 190 hinge seast tarwitasiwad kroonu ja armu abi 100 hinge, ka Gesti Baltinka 300 elaniku seast tarwitasiwad 200 kroonu ja armu abi. Wene külad tarwitasiwad ka niipalju, kui kaks wiimati nitatud Gesti küla, kuna aga Saksja külad märksa rohkem trwitasiwad.

1882 a. januari ja webruarikuud oliwad soojad, mis omalt kohalt ka häda kustutada aitas, juba sellegi läbi, et wähem küttendöünd ärafulness. Wiartsi lõpul hakkas lumi julama ja kewadine wärskte õhk kosutas mõjusasti hädatannatajaid. 11 aprillil oli põllumaa seda wõrd tahe et külwi pääle wõis mõtelda, kuid pooltel talupoegadel ei olnud omalt poolt seemet, waid pidiwad kroonu käest lainama, kes 5 puuda hobuse pääle andis; see ei aidanud palju, sest Saamaras lähed hobuse pääle 25 puuda seemet. Kui wili maha oli tehtud ja hästi tõusnud, tõi maikuu kosutatawat wihma ja põllumees wõis jälle loota, et omaft

käest leiba saab. Aga weel enne lõikust tuli uus raske häda inimeste kaela.

Magu teada, tuli webruarikuul Persia kaugelt piirilt sõnum, et säääl kardetaw kolera mässamas olla. Säält tungis ta aprilli jooksul ka Wenemaale ja Wolga jõe lahtimineku ja laemasõidu algul lagunes ta kiiresti Astrahanis laiali, jõudis juni kuul Saratowisse ja tungis siit ka maale, nõnda ka Nowosjenski maakonda. Suur ärewus walitses igal pool, sest haigus nõudis ka siinsetes Wene ja Saksa küllades palju ohwrid. 1. julil ilmus kole haigus ka Gesti küllasse Koretshkasse. 7. julil suri esimene inimene. Walitsus kirjutas kõwaste ette, et surnud weel seltsamal päewal peab maha maetama, ja pääle selle oli inimestele kõwasti ära keelatud surnutele liginemast, kellega neil asja ei olnud. Aga Koretshka mehed ei wanuud seda keeldu tähele ja selle tõttu lagunes haigus tule kiirusel laiali, ja alles siis, kui juba 5 inimest oli surnud, hakkasiwad terwed haigetest eemale hoidma. Aga, oh häda! Haigus oli juba üle terve külla laiali lagunenud ja igal päewal suri üks wõi kaks inimest. Nüüd oli häda kõige juurem, sest terve külla oli haige, ja kellel weel päris kolera ei olnud, sellel oli kolerina ehk pool kolera. Inimesed oliwad haiged, aga wäljad seisiwad täis walminud wilja ja ootasiwad ilmaaegu lõikajad. Kes terwed oliwad, tegiwad aga ööd ja päewa masina wiisi tööd, mille juures wa' Karja Saaku tingimata kõige mõjusamaks töbetõrjujaks peeti. Sel ajal oliwad Pihw-
lândia ja Koretshka weel üks ühendatud kirikutogudus ja sellepärast toodi Koretshka kolerasurnud Pihwländka matuseaeda. Aga surnukella helistamine tuletas suurt hädaõhtu meelde, mis juba filmaga näha oli. Sigi

faks nõdalit möllas kuri haigus Koretshka külas ja wiis 13 inimest mulda. Siis aga rauges ta ja lahkus äkitselt külast kuna endine elu ja asjaajamine asemble astus. Ehk küll Koretshka küla meist ainult faks wersta kaugel oli, ei tunginud, tänu Jumalale, haigus mitte meie külasse, kus hoolega walitsuse eeskirju täideti. Ka oli meil sel ajal tubli ja tõsine rahwamees külawanemaks, kes omalt poolt tegi, mis iganes võimalik oli, et haigust külast eemal hoida. Iseenda kohta ütles ta: „Minul on haiguse tõrjumiseks kõik eestööd ära tehtud ja kui ma siiski peaksin haigeks jääma, siis wiige mind wiibimata minu küla otsas seiswa wenna tühjasse majasse ja ulatage mulle söök ja jook läbi akna sisse.“ Üks töomeses juri ka meie külas ja maeti meie küla Wene surnuaeda. Siin sai wana rahwa sõna jälle tõeks: „Hoi ennast ise, siis hoiab sind ka Jumal!“

Põllulõikus läks väga pikkameesi edasi ja töörahwas oli kaunis kallis, mis küll sellest tuli, et kolera kartuse pärast sisetiste kubermangudest mitte paras osa töömehi ei olnud tulnud, sest Saratowis mäsjas kolera hirmsasti, maalt tulnud töölistele oli feelatud läbi linna minemast. Wolga pahemal kaldal, wasta Pokrowska küla, oli töö- ja terve kohalise rahwa tarwis lahke liiwastik määratud, kuhu ka suwemajad üles olivad ehitatud. Siia tuliwad siis töörahwa-tarwitajad töölisti palkama. Aga weel enne lõikuse algust lendasiwad õhtu poolt rohutirtsud pilwena meie poole ja ahwardasiwad seda hääd wiljawaosi, mis juba käega katsutaw oli, ära häwitada. Palju kahju tegiwad kutsumata külalised iseäranis ruffi põldudele, mis juba täiesti walminud olivad. Kus neid mitte palju ei olnud, sääl

näriwad nad wiljapää pooleks, aga ei lõiganud kõrre otsast maha, mis nad aga sääl tegiwad, kus neid rohkesti koos oli. Iseäranis suurt kahju sünnitawad nad kõrgematele põldudele, kuid niisuse nad suuremalt ei puutunud. Augustikuu esimesel poolel oli wili enamiste lõigatud ja rehe juurde weetud. Ilmad oliwad kuiwad ja edendasiwad märtsa rehepeksu, nii et põllumehed sellega septembri wiimisel poolel walmis saiwad. Põllud andsiwad seda, mis sügijel küntud maa pääle oli külwatad, kae wõrt rohkem tagasi, kui ette wõis arwata. Näituseks andis tessätin 100—120 puuda, aga kewadel küntud maalt sai üksnes 10—40 puuda tessätini päält. Sellega langes suurem wilja õnnistus jõuukamate põllumeeste pääle, sest et neil rohkesti sügijest kündi oli, kuna waejematel enamiste kewadine künd oli. Nüüd algas põllutoodete linna wedamine, sest raha oli suurele kui wäiksele põllumehele tarwis, iseäranis weel wiimaste waeste aastate pärast, kus suurem osa põllumehi ennaft üksnes oli lainu waral edasi elatada suutnud; nüüd aga pidiwad wõlad tasutud saama, mis ka mitte raske ei olnud, sest et wiljahinnad hääd oliwad ja niisu puudast 100—115 kop. makseti. Põllumeeste elu paranes silmanähtawalt ja ka töörahwast sai oma waewa eest kaunist taju, kuid kahjuks oliwad wiimaste kohta wiljahinnad liiga kõrged.

Septembrikuul hakkas kroonu wiljalainu rahwa käest sisse nõudma; lain oli selle tingimisega antud, et rahwas teda kolmel wiljarikkal aastal pidi tagasi maksma, ja nüüd nõuti rahwalt üksnes $\frac{1}{3}$ osa tagasi. Lain wõeti kahel wiisil wastu, kas rahaga rõi wiljaga. Oli, näituseks, keegi 50 puuda lai-

nanud, siis maksis ta niisama palju tagasi, rahaga makstes võeti aga 60 kop. puuda eest. Kõik vasta- võetud wili wiidi walla aita, kust ta hiljem lai- najate kulus Saratowi raudtee waksali wiidi. Nagu teada, oli wili enamasti kõik kroonu rahaga ostetud, ja nüüd wõttis kroonu wilja tagasi, aga kahjuga, sest kõik söögiwili oli 120 kop. ja seemnewili 150 kop. puud sisse ostetud. Nüüd aga wõttis kroonu rahwa käest wilja peaaegu pool odawama hinna eest tagasi. Sühedalt üteldud, pool sellest lainust mak- sis rahwas tagasi, poole wõttis kroonu oma kahjuks. — Need küllafogukonnad aga, kes kroonu abi ei ol- nud tarwitanud, ei wiinud oma wilja mitte Sara- towisse, waid puistasiwad ta kohalistesse magasi- aitadesse, kus ta praegu weel seisab. Ka osteti maakonna walitsuse käsu pääle 1893 ja 1894 aas- tal külla magasi aitadesse weel wilja juurde, et häda ajal käepärast oleks wõtta. Sest läinud aasta näl- jahäda ei oleks kaugeltgi nii suur olnud, kui igal külal oma tarwiline tagawara oleks paigal seisnud, mis aga, paraku, mitte ei olnud. — Küll oli mõ- nel külal kaunis rahajumma wilja asemel magasi aida tarwis paigale pandud, kuid raha ei wõinud keegi süüa ja sellepärast pidi wili kõrge hinna eest Odessast ja teistest linnadest ostetama, kuna meil mitmel endisel aastal wiljahinnad koguni madalad oliwad olnud. Uga, kes mõtles külluses näljaaja pääle! Pääle selle pidasiwad wallawalitsused raskest wilja alal hoida, kuna raha palju kergem hoida oli ja seistes weel häid protsentisid tõi. Uga 1891 a. näitas selgemini kui üksigi tõine, et üksnes wiljaga wõib abitarwitajaid korralikult aidata, aga mitte rahaga.

Waatame nüüd lähemalt, kust tuli öieti Nowo-
 ussenski talurahwa majanduslisesse elusse nii waene
 järg? Sialt küll 1890 ja 1891 a. wiljakalduste
 läbi, aga mitte ainult sellest. Et asjast selget pilti
 saada, astume 25 aastat teed tagasi ja waatame,
 kuidas sel ajal Nowoussenski talupoeg elas. Meie
 wõime selle pääle wastata, et kaunis hästi, sest sel-
 leaegsed talutaadid tegiwad kõige suurema hoolega
 oma põllutööd, ja see ei wõinudgi teisiti olla. Kõik
 Wene ja Cesti talupojad oliwad omal ajal päris-
 orjad olnud, aga nüüd oli Sumal kõrge riigiwalit-
 suse läbi neid sellest wabastanud ja päälegi nendele
 uue kodumaa andnud, kus nad rahuga wõisiwad
 elada. Ka oliwad sel ajal põllumaad odawad ja
 uued, ja see aitas ja fergitas talupoja seisust palju.
 Aga 1875 aastal hakkas asi muutuma; põllumaad
 jäiwad wanaks, aga uusi ei tulnud juurde, ja kroonu
 maade hind aeti liiga kalliks. Aga selle muutuse
 pärast oleks ikka weel wõidud hästi edasi elada.
 Suur pööripäew tuli rahwaelus. Megajalt suriwad
 wanad peremehed ära ja nende asemele astusiwad
 noored, kes mehe wiisi tööd teha ei wiitsinud, waid
 wanemate waranduse pääle lootiwad ja talutöö
 palgaliste teha jätsiwad. Nüüd wõis juba ette ära
 arvata, mis niisuguse loo tagajärg pidi olema.
 Noored peremehed otjisiwad kõrtsidest lõbu ja aja-
 wiidet, mis neile sääl ka pakuti. Kõrtside arw tõu-
 sis iga aastaga suuremaks. Näituseks oli ühes
 suuremas Wene külas aastatel 1870—1880 umbes
 20 kõrtsi ja igal ühel oli oma kaunis suur kas-
 wandifu kari. (Braegu, 1895 aastal on sääl ainult
 weel üks kõrts). Kõrtside arwu kaswamisega langes
 rahwa majanduslik elu silmanähtawalt, ja mitmed

jõuikad peremehed, kes endistel aastatel puudust ei tundnud, pidivad nüüd kewadel küla magasiidast seemet lainama, aga ikka elati weel edasi isaiisadest paigale pandud kapitali pääle. Siia juurde tuliwad weel põlluikaldused 1873—1880 aastani ja nüüd oli wanemate wara suuremalt osalt juba otsas. Ei aidanud muud kui müüdi osast tööloomi ära, et sel wiisil puudust ja häda majast minema meelitada. Aga see nõuu ei aidanud, puudus ja häda läksiwad iga aastaga suuremaks. 1881—1884 aastani oliwad kaunis wiljarikkad ja mitmed, kel weel tööloomad alles oliwad, saiwad kaunile järjele, kuna kehmemad käte tööst elasiwad, mille juures ka mõni tessätin põldu külwati. Aga nüüd tuliwad 4 wiimast waest wiljaaastat, mil häda ja puudus kõige suuremaks läks. Majas ei olnud aga enam mingisugust wäärtasja, mida oleks wõidud häda kustutuseks ära müüa. Aga üks liikumata warandus oli weel järele jäänud, see oli hingemaa. Wõeti nõuiks siis sellest määratud aja pääle ühte osa ära müüa. Hingemaa müümine wõib aga üksnes siis sündida, kui² küla peremehi jeda soowib ja maakonna walitsus lubab. Ei ole nende poolt takistust, siis wõib küla ühe osa oma hingemaaft 10—12 aasta pääle wälja müüa. Et aga külamaa wana on, ei anta tema eest kaugeltgi nii kallist hinda kui kroonu maa eest. Näituseks müüs meie lähedal olew Wene küla oma hingemaa küljest umbes 2000 desjätini 10 aasta pääle 20,000 rbl. eest, see on üks rubla tessätini eest aastas, kuna kroonu maad kümme korda nii kallid on. Nõnda läks iga aastaga hingemaa müümine ikka suuremaks ja 1891 aastal müüdi tessätin koguni 50 kop. eest. Ka mitmed Wene ja

Saksa külad panivad oma maa pandiks ja lainasivad raha, aga kui lainu tagasimaksmise päew tuli, ei olnud wõlawõtjatel raha ja nõnda langes pandiks pandud maa rahaandja kätte, nagu isegi teada, odawa hinna eest jälle tagasi. On lainuandja maad 5—10 aastat enda käes pidanud, siis läheb maa küll küla kätte; ja kui wiimne aasta õnnistab, siis lunastab küla oma maa wälja, aga italdab wiimne aasta, siis läheb jälle 5—10 aasta pääle endise rentniku kätte jne. Praegu on neid külafid wähe, kes oma hingemaad jõuawad terwelt enda käes pidada.

Näituseks on igal külal tema suuruse järele 500—2000 tessjätini wälja müüdüd. Müüd küsib wast lugeja: Mis teewad endised talupojad ja mis häda pärast on hingemaa ära müüdüd? Waeseks jäänud talupojad teeniwad jõuakamaid suwe ajal, talwel aga istuwad nad ilma tööta kodus. Kui suwel teenitud kopikad otjas on, lähewad nii mõnedgi terjama, ja nii aetakse wiletsjal wiisil talwe läbi. Et aga igal talupojal ka pääraha on maksta, siis ei jõuta teenides laugeltgi nii palju saada, kui tarwis, ja müüd ei aita muu nõuu kui oma hingemaad ära müüa, ja sellega saab siis mitmel wiimane wõlg tasutud, aga mitmel ka mitte. Wiimasel ajal on palju perekondasid wälja rännanud Drenburgi kubermangu, Kaukasias- ja Siberimaale, lootes, et wast wõõrsil paremat elujärge leiawad.

Nõnda on siis Nowossjenski maa halb eluford osalt ka endisest kõrtsielust wälja siginenud. Seda pani ka kõrge riigiwalisus tähele ja parandas kõrtsielu sellega, et ta wiinamüümise enda kätte wõttis. Praegu on joomist märkja wähem kui endisel ajal, kui kõrtsid alles erainimeste käes oliwad.

1893 a. jaanuarikuu tõi kaunist külma ja lumefadu, webruaril läksivad ilmad soojale ja lumi hakkas sulama. 7. märtsil hakkas maapind lume alt wälja paistma — weel paar nädalit ja põllumees wõis harjunud wiisil põllule minna, ehk külma pärast töö küll edeneda ei tahtnud. Siisgi sai 3 nädali pärast töö lõpetatud. Külm kestis ikka edasi, wihma sadas mai- ja juunikuu parajasti, nii et põldudest hääd lõikust wõis loota. Aga rohutirtsud, kes münawal aastal juun oliwad käinud, ei olnud mitte ilma tagajärjeta lahkunud, waid oma munad maha pannud, millest nüüd noored söödikud wälja pugewivad.

Ehk küll juba rohutirtsude elust mõndagi teatatud on, wõiks lugejale siisgi mõni asi nende söödikute signemiseft huwitaw olla, kes isegi meid eestlasi, kes oma kodumaal ainult wõrdlemise ilmafüüta „ritsikaid“ tundma olime õppinud, ägedale wõitlusele wälja kutsuwivad.

Rohutirts muneb augustikuul kolm korda. Munemine sünnib sel wiisil, et emane oma astlafarnase munemisetoru, mis tal keha tagumise otsas on, maa sees olewate lõhete wahete pistab ja siis kahe tolli sügawuselt oma munakoorma sinna paika, enamiste söödimaale jätab. Pärast kolmat munemist kärwab emane. Küntakse niisugune söödimaad, mida rohutirtsud omale munemisekohaks oliwad walinud, septembri- wõi oktoobrikuul ümber, siis külmewad nende munad talwel ära, jääb see töö aga tegemata, siis tulewad kahtlemata nendest järgmisel suwel noored söödikud wälja. Rohutirtsu muna on rufflitera suurune ja ka selle laadi, aga neid on rewolwri patroni farnases tuppes umbes sada tükki üheskoos.

Runa rohutirts kolm korda muneb, saab temast ühel aastal umbes 300 poega.

10. mail oliwad noored rohutirtsud nähtawale ilmunud ja walitsus tegi wiibimata, mis ta nende ärahäwitamiseks teha wõis; inimesed saadeti neid püüdma, mis aga nende arwu päältnähes sugugi ei vähendanud, sest maapinnalt tuli neid igal päewal jälle miljonite wiisi wälja. Nii püüdsime neid umbes kaks nädalit. Siis aga tõusiwad meie waenlased järsku lendu ja päästsiwad meid selle läbi suurest hädaohust.

Rohutirtsud on parwede kaupa ühe ema juhatuse all koos. Läheb ema, kes neil eel käib, õhtu poole, siis lähewad ka noored talle järele, pöörab ema hommiku wõi lõuna poole, siis lähewad ka teised sinna. Sel ajal, kui nad weel ei lenda, on nad kõige kardetawamad, sest kust nad wiljast läbi marsiwad, sääl söowad nad kõige esiteks rohu ära, siis kõige alumised wiljakörre lehed, ja häda sellele põllule, kus nad kaua wiibiwad. Döjeks roniwad nad wiljapääde otja, et sääl ööd üle elada. Junikuu lõpul hakkawad nad lendama ja nüüd on terwe taewalaotus nendest kubinal täis, just kui lumeebemetest suure sae ajal. Rohutirts lendab 2—3 wersta ja puhkab siis rohu wõi wilja ladwal, aga aega ei ole temal palju, waid ta ruttab edasi, ja häda sellele kohale, kuhu ta öömajale jääb. — Sel puhul nägime, et rohutirtsud wisa eluga on. Nii sadas meil junikuul rahet — haruldane nähtus siin maanurgas — mille hulgas sõrme otja suurused terad oliwad. Täksime pärast sadu põllule waatama — nisu- ja rukkipõllud, millest rahe üle läinud, oliwad footumaks puruks pekstud, aga rohutirtsud elasiwad

weel wanal wiisil. Kifema waatamise järele leid-
sime, et rahejoon mitte laiem ei olnud kui 400
sülda ja pikuti umbes kolm wersta. Umbes 60
tesjätini nisu oli rahe rikkunud, nii et säält wae-
walt seemet kätte sai.

Üleüldine wiljasaad oli keskmine. Pelaturgi
nisud andsiwad 40—50, Wene nisud 30—40 ja
ruffid 25 puuda tesjätini päält. Sügis oli kuuw
ja põllumees sai weel septembri kuul oma tööga
walmis. Samasel kuul pakuti meie küla ümber
olew kroonu maa wälja. Ka meie küla rentis omale
kaks 9 wäljalist maatükki, millest üks 500 tesjätini
suur ja hind tesjätini päält 218 kop. oli, teine
tükk oli 420 tesjätini suurune ja iga tesjätin tuli
185 kop. maksma. Maa jagati rentnikkude wahel
ühetasa ära, nii et iga peremees umbes 14 tesjä-
tini künnimad sai, mille eest ta aastas 120 rbl.
maksab. Nagu eespool öeldud, oliwad maatükid 9
wäljalised, s o. iga 6 wälja peawad igal aastal
seisma ja 3 wälja on igal aastal wilja alla luba-
tud. Rahe pääle külwatakse nisu, kolmanda pääle
ruffid. (Wiimsed külwid augusti keskpäewadest tõu-
siwad hästi üles, sest et see kuu wihmane ja soe oli.)

1894 a. talw oli üleüldse soe ja kewade tuli
kaunis waraselt, aga külmade ilmadega, nii et kül-
wiga wast 8. aprilil wõisime hakatust teha. Et
künni ajal wihma ei tulnud, lõpetati künnitöö mõni
päew warem kui möödaläinud kewadel. Maitkuu
keskel hakkas wihma sadama, iseäranis rohkesti Se-
ruslani jõekonnas ja Kulafina kuteris. Kuna Lihw-
ländka küla põllud wähe wihma näha saiwad, oli
säält ka üksnes keskmine lõikus, kuna Seruslani jõe-
konnas ja Nowouszenski linna ümberkauduses 100—

150 puuda tessätini päält põimitseti. Sää! sai siis mõni jõukam peremees nii palju wilja, et ta teda ei suutnud oma aitadesse ära mahutada ja osalt rehe juurde paigale pidi panema, ehk küll wihmase rehepeksu aja pärast palju wilja hukka läks. Wiljahinnad langesiwad aga kuulmata madalale, põllumehed aga lootiwad nende tõusmist. Selles lootuses lainasiwad nad riigipangast raha, aga hinnad langesiwad weel rohkem ja lainajad pidid kasu asemel kahju saama.

Siin on wast kohalik riigipangast lainamisest paar sõna rääkida. Nagu teada, otsustas Keisri Herra rahaministerinmi ettepaneku pääle 1893 aastal, et wäike- ja suurpõllupidajad oma wilja panti pannes wõiwad riigipangast raha lainuks saada, et sel wiisil wiljahinda kõrgemal hoida. Pank wõtab kõige wähemal summal 500 puuda nisu pandiks ja annab selle eest nii palju raha lainuks kui selleaegne wiljahind wälja teeb. Makstab näituseks nisupuud 50 kop., siis wõtab pank 10 kop. puuda nisu linna wedamise eest maha ja pääle selle weel oma protsendid ja tulekahju eest kinnitamise kulud, nii et wilja puuda hind üksnes weel 30 kop. on, ehk teiste sõnadega, peremees saab 500 puuda pääle ainult 150 rubla lainata. Kui rahawõtja termini ajal ei jõua oma wõlga ära tasuda, wõtab pank see 500 puuda nisu tema käest ja müüb ära. Kui aga rahawõtja wilja on wahel ajal omawolilikult ära müüinud, siis langeb ta raske trahwi alla ja pääle selle nõutakse wõlg kohtu teel tema käest sisse. Pank lainab 9 kuu pääle ja wõtab 6°/_o, aga kui lainuwõtja ei jõua oma wõlga esimesel terminil ära tasuda, siis piendab ta maksuaega üksnes weel kolme kuu pääle jne.

1895. aasta! Tuba on nelikümmend aastat Wenemaal ära elatud! Rahwas elab mureta, sest et igal peremehel mõni puud wilja aidas ja tarwiline rahakopikas taskus on. — Talw tuli ja läks harjunud kombel. Põllumehed läksiwad 9. aprillil põllule, aga terwel künniajal puhus külm hommiku tuul, mis maa imeruttu ära kuiwatas. Ka wiibis põllutöö kaunis pikale, aga wili tärkas ka wihma puudusel õige kaunisti, üksnes kõige wiimati äestatud põllud jäiwad õredaks. Waiwatu keskelt tuli tubliste wihma ja niisu- kui ruffipõllud läksiwad hästi kaswama, nii et hääd lõikust loota wõis, aga junikuul jäiwad wibmasagarad tulemata ja nende ajemele astus kuumus ja põud. Pelaturgi niisud paniwad küll wasta, kuna aga Wene niisu- ja ruffipõllud kuiwama hakkasiwad. Põllumees oli kurb ja ootas wiljale ikka weel parandust, aga see lootus läks tühja. Wili walmis terwelt 15 päewa enne loomulikku aega ja selle tagajärjel oli ka saak wäikene. Pelaturgid andsiwad 30—40 puuda tesjätini päält, Wene niisud ja ruffid aga 15—20 puuda. Wiljahinnad oliwad: Pelaturg 62—65 kop., Wene niisu 50—55, ruffid 32—35 kop. puud. Septembri- ja oktobrikuu oliwad läinud aastal kuiwad ja hääd, nii et need kuud waewalt küll neljakümne aasta jooksul nii kuiwad oliwad olnud. Selle tagajärjel kündsiwad Sihwländka küllamehed ka ennem üles, kui muidu oli juhtunud.

Nii oleme siis 40 aasta kohta tähtsamad teadused põlluwilja õnnistusest ja italdusest siin kokku seadnud. Nagu lugeja näeb, on ainult niisu ja ruffi kaswu ja hinna üle räägitud, aga meil kaswawad ka kaerad, odrad, prossiid, kartohwliid ja kaps-

tab, aga wiimasel ajal on kaerad, odrad ja prossid siinses nurgas õige haruldaseks wiljaks jäänud, sest maad on wanad ja wihma sadab wähem kui endistel aastatel, nii et samased põllutooded enam hästi figineda ei taha. Kartohwliid pandakse küll igal aastal maha, aga nad õnnistawad währe, nii on näituseks, 10 aasta sees 5, mil ainult seeme kätte sai, ja teisel 5 aastal sai ainult 3—5 seemet. Kaps- tab kaswawad ainult kastmise najal. Nii on siis meie kõige tähtsam wili nisu; rukis õnnistab währe ja sellepärast ostawad mitu peremeest Saratowi lin- nast leiva tarwis ruffi jahu. Et rukis hästi ei kaswa, ei ole mitte maa, waid põllumeeste süüid, sest et ruffi maad nõnda ei harita, kui ta nõuab. Rüin- naks ka eestlane ja wenelane ruffimaad enne wilja- mahategemist 2—3 korda, siis oleks ka lõikus juu- rem, Praegusel wiisil külwatakse rukis enamisti ni- supõllu kesa pääle, ja siis ei ole imeks panna, kui ta währe õnnistab.

Waatame nüüd lähemalt Lihwlandka küla ja sellega ühtlasi Saamara põllumehe aastast tööd. Ragu juba eespool nähtud, lähreb siin põllumees harilikult märtsikuu wiimastel wõi aprilli esimestel päewadel põllule, külwiaeg on lühikene ja kestab ainult 2—3 nädalit. Õukamad põllumehed lõpe- tawad weel enne kahte nädalit oma töö, sest et neil põllud juba sügisel üles on kiintud ja äestamine lä- heb rutemalt edasi kui kiindmine. Põllule minnes wõetakse nädali jaoks toit iseenda ja loomade tar- wis kaasa. Enda tarwis keedetakse kaks korda päe- was ja ka hobusid söödetakse hommikul kella 3 ja lõunal kella 2 ajal, kuna aga härjad ja kamelid ai- nult ükskord päewas, ja nimelt lõuna ajal süia saa-

wad. Tööford on järgmine. Kõlwitööd teemad peremehed ise või wanemad sulased. Seks wõetakse umbes 120 naelaline wiljakott, milles 40—60 naela nisu sisse puistatakse. Siis wõetakse kott nii selga, et parem käsi lahkeste ulatab wilja kätte saama, kuna pahem käsi kotti toetada aitab ja nisu ühel armul järele annab. Siis algab külwamine, mille juures külwaja seemet parema jala astumise ajal wiskab. Nii wiskab siis külwaja iga kae arsinat edasiminekul ühe peotäie paremale ja teise pahemale poole, nii et iga peotäie wiskamisega 4 arsinat pikuti ja 4¹/₂ arsinat laiuti, s. o. 18 ruutarsinat ära külwatakse. Külwamine sünnib ümber põllu ja et maod 160—800 sülda pikad on, peab külwajal hobune seemnekottidega tagant järel käima, sest et külwaja nii palju seemet ei jõua kaasas kanda, et 300—1600 sülda wõiks ära külwada. Wiimasel ajal on ka külwamasinad töö, aga sügijeste künnete pääl ei taha nende töö hästi korda minna, sest et põllumaa siis mättaline on; ainult kesa pääle wõib masinataga külwada. Seemet läheb siin järgmisi: Belaturgi nisu külwatakse siin 4 puuda tessjätini pääle, aga wana maa pääle 5 puuda; kaeru ja otre külwatakse ka seljamal armul. Seeme äestatakse kewadel 28—32 pulgaliste raudäketega sisse; iga äkke tarwis on hobune või kaks härga ja igal mehel 3—4 hobust käes, kellega ta äestab. Esimese hobuse juures käib mees, kuna teine hobune esimese äkke külge on seotud ja kolmas hobune teise äkke külge. Hobused käiwad üksteise taga ja nii läheb 3—30 äket ridastiku, ja kui hästi äestatakse, peab 10—22 äket ühe koha päält üle minema. Äked on 2¹/₂ arsinat pikad ja ligi 2 arsinat laiad ja kaaluvad 2 puuda ja rohkem.

Kewadel võib ühe äktega umbes pool tessätini päewas ära äestada. Äestamine wältab 8—10 päewa. Siis tuleb weel kündmine, mis järgmisi sünnib. Rahe sahaga sahsamaa adra ette rakendatakse 4 hobust, kaks hobust käiwad kosal, üks wirksel ja neljas tüntud mullal. Adraga ühes käib ka üks hobune äktega, mis põllumaa tasaseks teeb, ja wiimaks rullitakse põllud üle. Kewadel võib niisuguse kahesahaga adraga $1\frac{1}{4}$ tessätini päewas ära künda, ja kui hobused hääd, ka $1\frac{1}{2}$ tessätini. Uder wõtab $\frac{3}{4}$ arfina laiuselt ja kewadine paras künd 2—3 werjoti sügaw olema. Rahesahalise adra tarwis peab 6 tööhobust olema, kui hästi künda tahetakse. Sügisene jagu kündi hakkab augusti kuul pääle, ijeäransis jõukamate peremeeste juures. Künni ader on siin aga ühe sahaga „hahholi“ ehk weike-wenelase ader, milles wiis ja kuus paari härgi käib ja adra jaoks on kaks meest. Küntakse 4— $4\frac{1}{2}$ werjoti sügawuselt ja ader wõtab korraga 10 werjoti laiuselt. Weiksemad põllumehed künnawad ka sügisel sahsamaa adraga, millele siis 6—8 hobust ette rakendatakse, kes paari wiisil üksteise järel käiwad. 6 hobusega võib weel üks mees künda, aga 8 hobusele on kaks meest tarwis, kus nad mõlemad hobused ajawad, kuna ader ilma inimese abita käib. Ku põllud kewadel tehtud, siis võib põllumees jälle lahedamalt hinge tõmmata; ja kui mõni päew tööloomad on puhunud, siis tehtakse põletamise materjaliks sõnniku turbaid järgmisel wiisil. Kõik talwine loomasõnnik pandakse õues hunikusse, mille otjalumega kaetakse, et sõnnik seda paremine ära põleks. Müüd weetakse sõnnik ühe awara platši pääle wälja ja laotatakse umbes 4—5 werjoti pakuselt laiaki.

On selle tööga korda saadud, seotakse hobusid ringmängu wiisil üksteise külge ja siis hakkab tallamine pääle, mis 3—4 tundi kestab. On sõnnit läbi ja läbi kui telliskivi ära sõtkutud, äestakse sõnniku lade weel paar korda üle, et hobuste jäljed seda paremine finni läheks. Selle pääle tallawad weel inimesed lademe oma jalgadega üle ja siis lastakse lademel üks wõi kaks päewa seista, siis aga algab sõnniku puutöö wiimne järk. Käsilabidaga lõigatakse turbad wälja ja pandakse üks teise kõrwale kuivama. Umbes kahe nädali pärast pannakse nad suuremasse hunitusse, kus nad enne lõituseaega kuuri alla weetakse, et talwel seda kuivemad oleksiwad põletada. Selle pääle hakatakse suslikuid ehk põldrottisid ära häwitama, sest nüüd on neid igas augus ainult üks wõi kaks, kuna pärast poegimist nendest enam ei ole wõimalik jagu saada.

Nüüd tuleb 2 nädali pikune waheaeg, mil hooneid sawitatakse ja katuseid parandatakse. Nagu teada, on meie hooned enamiste õuetelliskiwidest ehitatud ja päält sawiga ära määritud. Määrimist uuendatakse igal aastal, sest et wihm ja lumi sawi korra aasta jooksul maha uhab. Oleme selle tööga walmis, ehitatakse tarbe korral weel uusi hooneid juurde. Siis tuleb jälle weike waheaeg, millal põlluriistu korraldatakse. Mai kuu keskel hakkab heinatöö pääle, mis meil siin Lihwändkas peaaegu haruldaseks asjaks kipub jääma. Häid heinu pole saadagi, kuna lamba toiduks ikka mõni koorem saab. Heinakaswu kahanemine tuleb sellest, et kohalised talupojad palju elajaid peawad, kes siis heina juuredgi wälja sõtkuwad. Heina niidab peremees sulastega wõi palgatakse ka töörahvast tüki pääle, kellele tes-

šätini päält palka maksetakse. Heinad weetakse rehe juurde wõi koju ja pandakse rõuku.

Junikuu esimestel päewadel künatakse rukkimaad üles, aga eestlaste ja wenelaste juures ei ole rukkimaad kündmist wiisiks wõetud, waid ainult $\frac{1}{3}$ osa Lihwlandka peremehi künnab rukkimaad junituul, kuna teised, nagu eespool öeldud, rukkid niisu kesa pääle külwawad. Nüüd on selle kuu lõpuni kaunis waheaeg, mil lõikusetöö wastu walmistatakse, wantrisi parandatakse, hobuse riistasi, rehasi, wikatisi kohendatakse ja mõned muud asjad korda seatakse. Mida lähemale lõikus jõuab, seda kibe damaks läheb eestöö. Juli kuu esimestel päewadel saawad rukkid walmis. Suuremad peremehed lasewad rukkid tükitöö tegijate läbi teha, kellele tessätini päält niitmise ja wihukandmise eest 2—3 rbl., aga hunnikusse niitmise eest 1—2 rbl. maksetakse. Töölised on oma leiwa pääl. Wähemad põllumehed niidawad ise wõi palkawad mõne päiwilise abiks. Rukki lõikamine kestab 8—10 päewa ja kui niisu lõikus lubab, weetakse rukkid weel enne seda rehe juurde. Nüüd algab kõige kibe dam tööaeg terve aasta kohta. Töörahwast woolab tuhandate kaupa tööliste turgudes. Saratowist ja teistest linnadest tulewad enamiste lõikajad, kuna kohalised sakslased niitmise ja wihku käänmise pääle meistrid on, ja wiimastel aastadel saawadgi kõik põllud enamasti niidetud ju wili wihku käändud, sest et niitjad odawamad on ja oma leiwa pääl töötawad, kuna lõikajad peremehe leiwa pääle palgatakse. Odrad ja kaerad pandakse pärast niitmist hunnikusse. Dõufad peremehed lasewad wiimse kui wikati täie wõeraste läbi lõigata wõi niita, aga waejemad niidawad ise wõi tarwitawad üksnes osalt palgalisi

608 Kui lõikajad nädali päewad tööd on teinud, algab nisu rehe juurde wedamine jõukamate peremeeste juures. Seda tööd toimetab peremees oma aasta wõi kuusulastega.

Wiljalõikajate tööhinnad on 1865—1895 aastani palju muutunud ja wiimastel aastatel palju odavamaks läinud. Nii makseti enne tessätini lõikamise eest 8—10 rubla ja veel rohkem, aga nüüd 5—8 rubla; enne makseti niitmise ja wihku käänmise eest 6—8 rbl., nüüd aga 3—5 rbl., ja töömees sööb oma leiba. Enne pidi töörahwast kaudu otsitama, kuna nüüd neid igast suuremast külast on saada. Magu juba öeldud, on töörahwa palkamine pühapäewal pääle lõunat. On kaubad koos, ostab peremees liigud, mille juures tööliised oma tööriistad peremehe kätte annawad, mis selle pärast sünnib, et töömees tööhinna tõusmise korral ei saaks teisele peremehele minna.

Õikus kestab kuival ajal 3 nädalit, aga wihmasel ilmal ka 4—5 nädalit. On lõikus lõpetatud, siis läheb suurem osa töörahwast ära koju, kuna vähem osa ka rehte peksuma jääb. Kõik wili weetakse rehe juurde ja pandakse rõuku, mis 2 nädalit kestab. Reheplats, mille suurus 100—800 ruutjülda, on juba enne rukkilõikust puhutaks tehtud. Et Nowossjenski maa väga pude ja kuiv on, kastetakse reheplats weega märjaks, kui wast enne seda tublit wihma ei ole sadanud, ja siis laotakse õled tema pääle. Hobused rakendatakse wantri ette, ja nii algab rehepekku sõtkumine, mis 3—4 tundi kestab. Olene selle tööga walmis, aetakse õled kõrwale ja siis on rehepeks walmis. Rehepekumine sünnib kolmel wiisil. Esiteks peksetakse reht 6—10

hobuse jõulise masinaga, mille abil 400—800 puuda nisu võib ühe päewaga peksta, ja niisugune töö tarwitab 25—30 inimest. Teine peksmise wiis on järgmine. Nisuwihud pandakse reheplatšile ringi lademesse, mis 3 sülda lai ja 6—8 wersokit paks on. Ringi suurus on 30—60 sülda. Oleme selle tööga walmis, rakendatakse hobused wantri wõi selle tarwis walmistatud kiwirulli ette ja siis tallatakse 1—2 tundi. Selle pääle pööratakse lademele raud wigladega teine külg. Kahe tunnilise tallamise järele kogub ölekord lademe pääle, mis rehaga päält ära riisutakse. Lademel pööratakse teine külg ülesse ja tallamine läheb endisel wiisil edasi, kuid üksnes selle wahega, et öled nüüd palju rutemini lademe pääle koguvad ja teist korda kõrwale riisutakse. Jällegi pööratakse lade ümber ja nii tehtakse weel kaks korda, aga wiimasel korral pööratakse lade rehaga ümber. Nüüd on kõik öled lademest üles kerkinud ja aetakse rehaga reheplatši äärde wälja, kuna terad ühes aganatega järele jääwad ja reheplatši kesktele hunnikusse aetakse. Öled wiidakse siis hobusega rõuku. Kui ilm kuiv on, võib ühel päewal kaks lademet ära peksta ja 10 hobuse, 2 rulli ja 4 inimese abil 1000—1800 puuda nisu wälja peksta. Puhastamine sünnib tuulamisemasinaga enamisti ööfil, ja hommikul enne uue lademe tegemist wiidakse wili koju. Teisel korral aga peksetakse terve nädal, mille juures wili ka puhastatakse. Öled ja aganad pandakse loomade toidu tarwis rõuku. Rehepekstutöö läheb kuival ajal hästi edasi ja põllumees peab ööd kui päewa ruttama, sest et töö lausa taewa all toimetatakse, ja wihm teda hõlpsasti wõiks takistada. Peksmisel õnnistuseaastal kestab see töö

30—40 päewa, kuna aga wihmase ilmaga midagi teha ei ole. Kui wihm rehepeksu tööd ei ole takistanud, tehtakse augusti- või ka septembrikuul rukkide maha; peremehed, kes junikuul maa üles kündnud, äestawad seemne sisse, teised aga külwawad kesale ja künnawad seemne adraga alla. Sellega on see töö lõpetatud ja kui parajal ajal wihma tuleb, kasvab rukkis karmisti, kuna aga kuiwal ajal Saamara põllumees Jumalat võib tänada kui seemnegi kätte saab.

Pääle rukkikülwi algab nisu linnawedu, millega talupoeg, kellel wana raha ei ole, ka peab ruttama, sest wilja ostetakse kõige suuremal möödul Mihkli-päewa ümber ja maksetakse tema eest ka hääd hinda. Võtab aga emakene Wolga endale talwekuue selga, siis lõpeb äge wiljaoftmine. Wili pandakse müüja poolt kas otse kohe laewa pääle või puistatakse aitadesse, ja kõige suurem wiljamarandus läheb Wolga jõge mööda ülesse, sest et weetee palju odavam on kui raudtee. Oktobri- ja nowembri kuul ostetakse wähe, sest et neil kuudel siinsed maanteed väga porised on ja wiljawedu sel põhjusel võimata on. Detsembrikuul algab jälle wiljawedu ja kestab märtsikuuni. Meie eestlased weame oma wilja kahte sadamasse müügile: Pokrowska küla wasta Saratowi linna, mis meist 70 wersta kaugel on. Säl puistatakse kõik wili enamasti aitadesse, sest et Wolga madal kallas $1\frac{1}{2}$ wersta kaugel on. Tee on siin nii tasane, et isegi pime võib hobust juhtida. Teine sadam on meist 60 wersta kaugel, suur Saksa küla Rowna, kus kõik wili müüjate poolt enamasti augusti- ja septembri kuul laewade pääle pandakse. Siin on Wolga kallas järsk ja sellepärast ka wiljaoftmisele kohane. Kõige suuremad wiljaoftjad on

siin Bugrow, Blinow ja Baskirow, kõik Nishni-Nowgorodi kaupmehed. Need ja veel mitmed teised ostavad kui wilja hästi kokku tuleb 2000—3000 koormat päewas. Siis on wiljaaitade ja laewade juures suur tungimine, kuna igamees püüab omast wiljast rutemalt lahti saada. Kui hää nisu nõudmine on, seisab siin 20—30 wiljalaewa ankrus, millest igaüks oma kereesse 80,000 kuni 100,000 puuda mahutab, ja kui nimetatud laewad lasti ootavad, käib põllumehe käsi hästi. Wene talupojad weavad wilja ühe hobuse wanckritega ja igal mehel on 2—3 hobust jaoks, aga talwe ajal 3—4, kuna Saksa ja Gesti talupojad kahehobuse wanckritega ja regedega wilja linna weavad. Nowembrikuul lõpetab Nowoussenski põllumees oma wälimist tööd, ja nüüd jääb ta suuremaks hooleks loomade söötmine ja muu kodune töö. Terwe talwe jooksul ei ole töö wäga raske, seda raskem aga suwel.

Olgu siin veel käsitööst mõni sõna räägitud. Sepatöö nõuab siin põllumehe käest kõige rohkem raha, ja sest et puu kallis, tarwitatakse seda enam rauda. Näituseks on hästirautatud kahehobuse wanckril 8 puuda rauda küljes ja ühehobuse wanckril 4—5 puuda. Ruhu ja aga waatad, puutub raud filma. Et rauatöö ja tarwitus nii suur, on igal jõukamal Sihwlandka peremehel oma sepikoda, kus peremees meistrina ja sulane sellina töötawad. Söed sepikojade tarwis toodakse linnast ja puuda eest makstakse 40 kop. Puutööd, nagu wanckritegemine ja kõik suguste põllutööriistade walmistamine, toimetati enne peremeeste poolt kodus, kuna aga wiimisel ajal wanckrid walmis pääst ostetakse. Utrade walmistamise juures on wiimisel ajal palju mõnusaide uuendusi leitud. Näi-

tujeks oli endine ader pääle saharaua kõik puust. saharaud oli 8 wersokit lai ja niisama pikk; ader ise oli Saksamaa pööradra wiisi tehtud ja kaks ratast käis tal ees, mille pääl adratiisel seisis; niisugune riist maksis 12—15 rbl. ja tarwitas 3 hobuse jõudu. Nüüdsed adrad on kolme rattaga ja kaaluwad 6—8 puuda, on puhtast rauast tehtud ja maksawad 50—60 rbl. Ka külasepad walmistawad neid ja müüwad 30 rbl. eest, aga oma häduse poolest ei saa nad kaugele Saksamaa töö wasta. Esimesed raudsed adrad toodi 1881 aastal Saksamaalt ja Moskwa linnast, nüüd on aga raudadrad terwel Nowouzenski maal tarwituses. Teine põllumehe tähtsam tööriist on wiljapuhastamise käsimasinad, mis 1880 aastal tarwitusele wõeti. Neid walmistatakse enamasti Saratowi kubermangus, kust neid Saksameistrid sadande kaupa ka Samara kubermangu müügile saadawad, 30—35 rbl. tükk. Niisugune puhastamisemasin tarwitab 4 inimest kui ta ühte puhtu peab käima. Ühe päewaga wõib 300—500 puuda nisu ära puhastada, mille juures weel see kasu on, et aganad reheplatsile jääwad, kuna labidaga wiskamisel palju aganaid lendu läheb. Sest ajast saadik, kui puhastamise masinad ilmuwawad, saadetakse palju puhtam wili kaubaturule kui enne. Nii on mitmest küljest ka Nowouzenskima pöllutöö edenennud, aga weelgi on palju paranemist soowida.

M ö ö b l i j a k i n g s e p a t ö ö, mis endisel ajal ka kodus tehti, tellitakse nüüd mujalt, kuna kodus üksnes weel parandusi käsile wõetakse. Nime tamise wäärt oleks weel **n a i s t e r a h w a k u d u m i s e t ö ö**, mille tarwis meie õrnemal pool küll mitte Soome telgesid ei ole, waid ennast ikka weel

wana Gesti telgedega läbi ajab. Naisterahwas koob talwe ajal enamasti poolwillast, mitmekarwalist riidet, aga täiswillase kanga walmistamine on haruldaseks jäänud. Kudumise kunst ei ole küll nii kaugel kui Gestimaal, aga siiski on Saksa ja Wene rahwale Gesti naisterahwa käsitööd imestlemise wäärt, sest et esimeste juures käsitöö weel hoopis madalal järjel on. Aga Saksa asujad, kes Saratowi kubermangus elawad, on kudumisetöö poolest siinsetest sakslastest kaugel ees, nii et nad oma kudumisetööd mitme sadatuhande aršina wiisil kaubaturule saadawad.

Rahwaliku elu ja olu parem ja pahem külg. Aastadel 1860—1875 wõis Lihw-
lândia küla rahwa elu kaunis hääks nimetada, sest sel ajal walitjes külawanemate wahel wennalik armastus ja üksmeel. Kõigil oli ühine otstarbe wõõral maal oma elu wõimalikult hästi korraldada. Noorem sugu kuulas tingimata sõna ja elas kristlike nõuete kohaselt. Dõhulkumised ja teised toored tööd ja kombad oliwad peaaegu tundmata, mis küll sest tuli, et kibe töö pahale elule mahti ei annud, ja kui ka wabat aega üle jäi, tarwitati seda paremate asjade pääle. Ei olnud küll meie külas sel ajal kooli ega muud waimuhariduse hallikat leida, aga siiski õppiswad lapsed ja noor rahwas lugema ja kirjutama, nii et aastal 1872 praost Allendorf Lihwländka küla noort sugu katsumas käies leidis, et siin üles kaswanud lapsed palju paremine lugeda mõistiswad kui teised, kes nimetatud aastal Gestimaalt oliwad siia tulnud. Kuid iga aastaga läks sest saadik noore rahwa elu halwemaks, iseäranis kui 1879 aastal Waimela wallast mitu noort meest Lihwländkasse rändasiwad, kes enda tooreid ja kõlbmata elukombeid

kaasa tõivad ja siinse noore rahwa seas laiali laotasiwad. Wiis aastat hiljem olivad Diihwländka noorerahwa elukombed endistest palju pahemad ja kõiksugused töölmata tööd saiwad igapäewasteks asjadeks. Wanem rahwas waatas küll kurwa meelelega niisuguse paha elu pääle, aga ei wõinud parata, sest et üksmeel puudus. Olesiwad kõik lastewanemad ühel nõuul noore rahwa pahadele kombetele wasta astunud, siis olesiwad need muidugi teada pidanud kaduma. Aga mitined wanemad mõtlesiwad, et nende lapsed weel kõige halvemad ei olla ja sellepärast ei wiitsinud nad ka mitte noore rahwa paha elu karistada. Mõned wanemate seast astusiwad koguni, kus mahti saiwad, noore rahwa pahasse seltsi, mille läbi see märksasti toetust ja edu leidis. Müüd aga näewad ka need wanemad, kes oma lapsi ei mõistnud õigel ajal juhutada ja karistada, et ükski abinõuu enam noore rahwa elu parandamiseks ei aita. Siin on aga küsitaw, kust on niisugune halb seisukord Eesti noore rahwa kombelikus elus wälja siginenud, mis ühtepuhku suuremat wõimust wõtab? Kus on selle pahanduse hallikas? Selle pääle wõiksime järgmist kosta. Wõrdleme naabruses olewa Saksa ja Wene rahwa laste kaswatamise wiisi Eesti elanikkude omaga, siin leiame wast, kus selle paha juured on. Sakslane ei anna oma lapsele kuni 25 aastani mingisugust õigust, waid peab tingimata oma wanemate sõna kuulma ja laps kuuleb ka sõna, sest ta on maast madalast saadik kõige suurema hoolega ja karistuse hirmu all üles kaswatatud. Last ei lubata kuni 12 aastani wanematega ühes lauas süüagi, ja surutakse lapse tahtmised, kui wanemate tahtmisega ühte ei sünni, täiesti maha. Laps peab sellega hääks wõtma, mis wanemad talle an-

nawad, ilma nende lubata ei tohi ta midagi teha. Nii wiisi üleskaswatatud laps ei tea midagi kõlwatumaißt elufombetest ja ta tunnistab wanemate wastu armastust ja auufartust üles. Aga eestlaste kaswatamise wiis on hoopis teine, wanemad annawad lastele liig suurt woli ja ei jõua sellele pärast enam piiri panna, kui noor jugu seda kurjasti tarwitama on hakanud. On laps kangemaks kaswanud, saab ta wast isegi aru, et ta wanemate tahtmise wasta ekßib, aga talle ei tule meeldegi, et wanemat tarwis on karta ja auustada. Kui laps wanema wastu ekßib, ei pane see seda efiotsja tähelegi, waid arwab, et asi iseenesest paraneb kui laps targemaks saab. On aga laps targemaks saanud, siis ei paranda ta ennast waid püüab üksnes seda paha, mis ta teeb, jalaja korda saata ja wanemate eest warjata. Lühedalt, mitmed Geßti isad armastawad oma lapsi ebaarmastusega. Tõßine wanem karistab oma last tingimata, kui ta leiab seda tarwis olema ja ei anna lapslele suuremat woli ja wabadust, kui see tarwitada mõistab. Minu arwamine on, et kõik paha elu noore kui wana rahwa seas halwast lastekaswatamisest wälja on siginenud. Waewalt küll edeneb eestlaste elu hariduse põllul enne, kui parem lastekaswatamise wiis maad leiab. Seda on hädasti tarwis, muidu jääme meie eestlased teistest rahwastest kaugele maha, aga üksgi teine rahwas ei tunne sellest suuremat häda kui meie ise. Seisawad aga kõik lastewanemad hää asja poolt ja püüatße kõiki halbu kombeid juurtega ära häwitada, küll siis lugu peagi märkßasti paraneß.

Olgu siin üks pildike Sihwländka küla majanduslikust elust näitusets, et eestlastel üksmeel ja üks-

nõuu puudub. Nagu teada, elame siin ühes külas mitu peremeest, aga kõigil on seesama eesmärk, kudas kõige suuremat raha summat omandada, ja selle juures waatab üleaedne fagedasti kadefusega üleaedse pääle, kui selle käsi wast juhtub paremine käima, ja sellepärast on terve küllarahwas nagu kahte erafonda jagatud, kus waesed ühel, jõukad teisel pool seisawad; waesem ei salli jõukamat tema laialisemate toimetuste pärast, jõukam jälle waesemat ühe wõi teise asja pärast. Siin küsime aga, kust tuleb ühele külale kaks mõtlemist ja kaks tahtmist? Nagu teada, on meil siin hingemaa ja küla seisab kusagil jõe wõi jõgawama oru kaldal, künnimaa jagatakse kõikide wahel ühetasa ära, aga küla karjamaa on kõigile ühtlane. Küla nõukogu otsuse järele on igal hingemaa omanikul luba 6 karilooma küla karjamaal pidada, kuid waesematel ei ole nii palju elajaid, et tema hingemaa kohta lubatud arw täis saaks, kuna jõukamad jälle palju rohkem elajaid ühisele karjamaale lasewad kui seadus lubab. Ühhidalt ütelda, küllas on seadus olemas, aga teda ei täida küla walitsus ega peremehed, aga wiimsed, kes seaduse rikkumise läbi kahju saawad, waatawad abiotfiwalt selle loo pääle. Nagu meie küla küsimuste otsustamistel lõhewaimu näeme, nii näeme teda ka perekondades, näeme kurwa meelega, kudas üks perekond, kes oma kõige paremates eluaastates on, korraga lahku läheb, kudas isa ja ema, kes oma laste eest kõige suuremat hoolt on kandnud, maha jäetakse wõi üksnes paha meelega nende sõna kuulda. Ja kes on selle juures süüdlane? Mõgi teada laste tänamata meel, aga niisama ka wanemate nõrkus lastefaswatamisel. Olekfiwad wanemad oma lapsi nii

kaswatanud, nagu siinsed teised rahwad, siis oleks muidugi lapse südamel armastus ja auustus wane-
mate wasta aset wõtnud. Ja nii kaua kui Eesti
rahwa seas parem lastekaswatomise wiis maad ei
leia, on waewalt loota et perekonna ja waimuelu pa-
raneb. Mitme mehe juures Sihwländka külas on
ka liig joomine wõimust wõtnud ja ühe peremehe
maja langeb warem wõi hiljem joomise ohwriks.
Teised peremehed ei joo küll mitte nii, et sel-
lest majale wõiks suuremat kahju tulla, aga seda
suuremat kahju teeb joomine terwisele. Iseäranis
on pulmad joomise keskpunktiks. Siin on luba juua
noorel kui wanal, seks on ka pulma peremees 5—10
pange wiina muretsenud, mis praegu 80 rbl. mak-
sab, ja teist nii palju lähed muude kulude pääle.
See kõik raisatakse kahe wõi kolme päewa jooksul
ära. Kuna selle raha eest praegu 300 puuda nisu
ehk 400 puuda ruffid wõiks osta, teiste sõna-
dega nii suure wiljatagawara, millest üks inimene
12 aastat wõiks süüa, ilma et ta leiba puudust
tunneks, aga raisatakse see Jumala anne mõne päe-
waga ära. Joomine kestab ka pääle pulmi weel
edasi, aga õnneks ei ole siin Eesti külades kõrtji ja
sellepärast jõuab joomine waremalt lõpule. Seda aga
tuleb weel hääks kiita, et niisuguse joomise juures üh-
tegi taplust, ja karwukiskumist ega nugade tarwi-
tamist ette ei tule, millest wiimaks kohtukäijad wälja
kaswawad.

Nüüd waatame, kuidas esimeste wäljarändajate
käsi uuel kodumaal käib ja mis Sihwländka küla
praegu oma waranduseks wõib nimetada.

Sihwländka külas elab praegu 150 hinge kõigi
asumaadega kokku arwatud. Elumajasid on 25, nende

seast 10 puust, teised aga õuetellisikiwidest tehtud. Pääle selle 58 rewisjoni hingemaa, igal hingel 15 kroonu teshätini. Küla omandab praegu 3058 teshätini pärismaad, mille hind 102,000 rbl. on. Siis weel 181,400 puuda niisu, mille hind 108,600 rbl. ja 10,000 puuda ruffid, mille hind praegu 16,000 rbl. on. Loomade poolest: 136 tööhärga 5,200 rbl. väärtuses, 300 karilooma 7,500 rbl. väärtuses, 42 kamelit 2010 rbl. ja 600 lammas 1,800 rbl. väärtuses. Puhast raha on seismas 22,000 rbl. Põllutöö riistade poolest: 400 raudäket, hind 800 rbl.; 72 kahesahaga raudatra, hind 2,520 rbl.; 100 kaheshobuse wanakrit, hind 4 000 rbl.; 8 hobustega ümberaetawat rehepeksumasinat, hind 4000 rbl.; 30 tuulamise masinat, hind 900 rbl.; 5 heina- ja 5 nisulõikamise masinat, hind 3,000 rbl.; 10 riisumise reha, hind 800 rbl.; 40 ühehobuse wanakrit, hind 1,200 rbl.; 30 wiljaaita, hind 5000 rbl.; 25 elumaja, hind 25,000 rbl. Ühtekokku 316,400 rubla eest warandust, kuna tal 1860 aasta sügisel üksnes 3,000 rbl. oli. Nii on Lihwlandka küla warandus selle aja jooksul 100 wõrt suuremaks kaswanud.

Lihwlandka küla küllwab igal aastal 1200 teshätini niisu ja 200 teshätini ruffid. Annab aastas wälja: kroonumaksu pärismaa eest 300 rbl., 3000 teshätini rendimaa eest, 6,000 rbl., maksab 900 teshätini hingemaa eest pääraha ja maamaksu 600 rbl., töömeestele aastas 12,000 rbl., põllutöö kulu 8,000 rbl., annab riide eest wälja 1,500 rbl., waimuliku töö kasuks 100 rbl., ajakirjanduse eest 30 rbl. Alkoholi pääle kuulutab ta aastas 1000 rbl., see on iga 1000 rbl. omanduse kohta 3 rbl., kuna waimu-

liku töö kasuks iga 1000 rbl. omanduse kohta ainult 35 kopikut kulutatakse. Küsitaw on, millas see aeg tuleb, et siin waimu- ja südamehariduse eest niisama palju wälja antakse kui wiina eest. Praegu on seks wähe lootust.

Nõnda wõime siis Sihwländka küla praegust majanduslikku seisukorda kaunis hääks nimetada, kuid wiimisel kahel aastal on wiljahinna langemise pärast peremeestel palju muret ja wõitlemist. Mitmed jõukamad ei ole küll wiimase 3 aasta jooksul sugugi wilja müünud, aga nüüd lõppeb ka meil rahalik warandus otsa ja ainult üks wõi kaks nende seast wõiwad weel üks wõi kaks aastat wana warandusega elada, kuna aga waesemad oma wilja enamasti igal aastal ära müüwad, sest neile rahalik küsimus ei luba paremaid hindasid ära oodata. Selle juurde tuleb kroonumaa kõrge rendimaks. Praegu läheb $\frac{11}{13}$ osa kõigest aasta jissetulekust selle pääle ära. Pääle selle on wiimastel aastatel meie ehituse- ja tarbepuud kuulmata kalliks läinud, näituseks maksab üks ehitusepalk, mis 3 sülda pikf ja ladwast 8—10 tolli jäme, 8—10 rubla, aga 4 sülla pikfused ja 10 werfjoki laiused lauad 120 kop. tükk.

Kirik ja Sumalateenistusekord. Pühapäewast palwetundi hakati meil 1857 aastal Karbenko külas S. Pohla majas pidama ja S. Tember oli ettelugeja. See oli siis esimene kord pärast Gesti maalt wäljarändamist ühist palwe tundi pidada. Rahwas wõttis sellest südamlikult osa, sest nüüd teadsiwad wäljarändajad, mis elu wõõral maal ilma kodukohata tähendab, aga lootä oli, et asjad aegajalt paranewad, mis tänu taewasele Ssale ka tõeks läks. 1859 aastal hakati Karbenko külas Peter Hauga

majas jumalateenistust pidama, kus Duhan Hellat, Peter Põhla ja J. Tember ettelugejad oliwad. 1860 hakati praeguses Vihvländkas juumalateenistust J. Põhla aidas pidama, kus J. Hellat ettelugemise enda hoolde võttis ja seda ametit ka 1863 aastani pidas.

1860 a. sügisel sõitis kohaliku Saksa koguduse praost Allendorf õpetaja Dsirne seltsis Vihvländkasse, kus siis praost kogudusele ajakohase kõne ja palve pidas ja rahvast käskis ikka Jumala pääle loota. Mooremat rahvast katsus ta raamatulugemises. 1861 a. katsus Mostwa superintendent siinseid Saksa kogudusi ja sõitis ka Vihvländkasse, kus lugemise laud lausa taewa alla üles seati, sest et majad rahwakogu kohta liig väiksed oliwad. Superintendent pidas liigutawa kõne ja palve ja lubas wiimaks meile kirikut ja raamatuid muretseda, mis ka hiljemalt hiilgawalt täidetud sai. Sellega algab meie kiriku ajalugu.

Põhja Dekaterinstadti ewangeliumi Luthernuse usu-line abikomitee Wenemaal sai Mostwa Luthernuse usu-lise häätegewa ringkonua komitee käest 15 okt. 1862 aastal 230 rbl. Vihvländka küla kiriku ehitamise hääts, aga see raha ei jätkanud weel. Tema eest osteti üksnes Sugowaja Kräsnuha külast wana puukirik, mille pääle Põhja-Dekaterinstadti abikomitee weel 400 rbl. nimelt wana kiriku ümberehitamiseks kinkis. Kui aga ülemal nimetatud koguduse keskkomitee nägi, et see raha ei ulatanud kiriku walmisehitamiseks ja Vihvländka peremeestel ka jõudu ei olnud, siis otsustas ta õpetaja hr. Dsirne soovitusel, kes sel ajal selle aitaja komitee kirjatoimetaja oli, weel 704 rbl. kiriku ehitusmaterjali ostmiseks anda. Müüd algas ehitamine ja kogudus wedas wana ostetud kiriku omal kulul ja niisama ka uue materjali kohale. 1865

aasta 12. juunil pühitseti kirik õpetaja Dsirne läbi
 sisse. Kõige suuremat tänu oli aga õpetaja Dsirne
 nimelt selle eest ära teeninud, et kirik tema wäsimata
 hoole läbi walmis sai. Aga ka Põhja-Katerinstadi
 aitaja komitee ei ole vähemat tänu ära teeninud,
 sest ilma tema rahalise abita ei oleks wõimalik ol-
 nud kirikuehitust lõpetada. Nüüd oli kirik küll wal-
 mis, kuid kohalikt kõster-koolmeisrit ei olnud saada-
 wal ja pidime sellepärast nendesamade lugejatega lep-
 pima, kes enne oliwad jumalateenistust pidanud, ja
 nõnda jutlustasiwad siis uues kirikus 1865—1866 Pe-
 ter Põhla, 1867—1870 Jakob Zember ja 1870—1873
 Juhhan Pallo. Nagu teada, ei anta Wenemaal ole-
 watele Lutheruse usu kirikutele walitsuse poolt ühtegi
 abi, waid kirik peab koguduse kulul üles ehitatama
 ja parandatama. Sellepärast soovitas õpetaja Dsirne,
 et ka meie kirikus igal pühapäewal kotiga raha kogu-
 takse, nagu see siinsetes Saksa kirikutes wiisiks on.

1865—1866 käis meil õpetaja Dsirne kaks
 korda aastas kogudust waatamas ja wõttis ka laua-
 rahwast, aga 1866 aastal soovis ülem kirikuwalitsus
 õpetaja Sprekelseni meie kogudusele hingekarjaseks,
 kes ka praegu weel selles ametis on. Õpetaja Sprekel-
 sen on siinse Saksa Seindorfi koguduse õpetaja, elab
 meie külast 40 wersta eemal ja käib kaks korda aas-
 tas meid Jumala sõnaga teenimas. 1888 aastal
 tarwitas meie kirikutorn parandamist, ka sooviti ki-
 rikut seest poolt laudadega wooderdada ja wärwida,
 kuid koti teel oli üksnes 900 rubla sisse tulnud,
 mida liig väheseks arwati. Nii wõeti siis suusõna-
 likult otsuseks raha korjata ja määrati iga põllutesjä-
 tini pääle 25 kop, mille läbi 280 rbl. kokku tuli,
 nii et parandamise tööd wõidi käpile wõtta. Töö

meistrile maksti 300 rbl. palka. Müüd sai kirik uue torni, wäljast poolt wooderdati ta laudadega ja seestpoolt wärwiti. Kooripäälne tehti suuremaks, seestpoolt tapetseeriti seinad ära ja wiimaks tehti kirikule ka uus katus pääle ja asutati aed tema juurde. Osteti uus kroonlühter ja altariwrist ja kell, mis senini oli tornis rippunud, seati kiriku ette postide otša üles. Ka siinsete Saksa koguduste kirikutel on kellad posti pääl ülewal, sest nii on kergem kella helistada ja ei ole ka torni otša ronimise waewa. Kui kirik walmis oli saanud, õnnistas teda õpetaja Sprekelsen 6. oktobril uuesti sisse. Kiriku parandamise pääle oli 1059 r. ära kulunud, nii et weel 158 rbl. raha kirikukassasse järele jäi. Kiriku walitsus on õpetaja ja kahe wöörmündri käes, kes kirikusse puutuwate asjade üle walwawad, rahalisi asju kuni 10 rublani toimetawad, aga kus suuremad summad küsimisele tulewad, sääl otsustab terve külla wolikogu.

K o o l i e l u. S. Pallo juhatusel algas 1871 a. ka ajutine lasteõpetus, mis kaiks korda nädalis sündis. 1873 a. wõeti uus koster-koolmeister H. Pijang teenistusesse, kes Gestimaalt, Niissi kihelkonnast pärit, ja maksti talle aastas 55 rbl. palka. Tema kohus oli kirikus kogudusele jutlust ütelda ja lappi koolitada, aga paraku puundus kogudusel weel koolimaja. Kool asutati jellepärast ühte talumajasse ja õpetus läks esimesel talwel hästi, nii et mitmed lapsed, kes sügisel waewalt oliwad tähti weerinud, kewadel juba kaunisti lugeda ja kirjutada oskasiwad; iseäranis rehkendus läks ladusasti edasi, näituseks tegiwad mõned lapsed Meieri kirjutatud rehkenduse raamatu talwega läbi ja ka pääst kirjutamine läks korda. Kahel järgmisel talwel läks õpetus ka kau-

nisti edasi, sest koolmeistril näis koolimehe andi olema. 1881 a. lahkus koolmeister Bisang meie külast ja tema asemele asus R. Hansen. Müüd ehitas külla ka koolimaja, kuid õpetus ei tahtnud enam wanal wiisil edendada. Süüdi oli selle juures kõster-koolmeistri wäikene palk. Ohwerdaks külla kooli pääle niisama palju kui alkoholi pääle, siis wõiks siin tubli koolimees tööd teha ja lapsed kogukiwad endale kadumata kapitali. Pääle selle puudub koolil tarwilit walitus ja fundus ja ka tarwilikkudest kooliraamatuteft on puudus. Küll arwawad mõned wanemad, et suurem tahju sellest tuleb, et külla wäike on ja ei jõua kohalift koolmeistrit üles pidada, aga kui meie teiste siinsete rahwastega oma waranduslikku jõudu kaalume, siis näeme, et ka eestlased jõuawad kohalift koolmeistrit pidada, seda aga teha ei taha, kuna juba praegust koolmeistri palka 80 rbl. liiga kalliks peetakse ja mitmed koguduse liikmed ei maksja jedagi natukeft ära.

Maafonna walitjuse ehk semstwo koolid töötawad küll juba rohkem kui 20 aastat. Semstwo maksab koolmeistrile 300 rbl. aastapalka ja muretseb ka kooli õpõnõunde eest, aga Lihwlandka küllal ei ole wõimalik oma laste wäikse arwu pärast semstwo kooli õigusid tarwitada. Küsitaw on praegu, kas mitte Lihwlandka külla kool oma kiratsewat tegewust warem wõi hiljem ei lõpeta ja oma tunnitabeli memmele tagasi ei anna, kes siis wõki taga istudes ka koolmeistri ametit peab?

Walitjus ja kord. Õnnelik on iga maafond, kus rahwas walitjuse sõna kuuleb ja keisri antud seadust peab. Nagu teada, on küll keisri seadus igas maakonnas üks ja seesama, aga mõnesgi

maakonnas tarvitab rahvas seadust oma kahjuks. Nowousjenskis on maakonna ülemwalitsus 1864 aastast saadik maakonna ülem ehk isprawnik. Ta on mitme abilise ja kirjatoimetajaga kreisilinnas asetatud ja walwab kreisis elawa rahwa käekäigu üle, annab waldadele ehk wološtitele eeskirju, kus neid arwab tarwis olewat, nõuab wallawalitsustelt pääraha sisse, walwab magasi wilja üle ja annab kreisis ilmuwa haiguse korral loomade ja inimeste kohta hääd nõuu. Maakonna ülemate amet asutati kogu Wenemaale ja sellega ühtlasi Nowousjenskisse 1889 aastal, ja niisuguse maakonna ülema palk on 2200 rbl. aastas. Niisuguse ameti pääle seatakse üksnes mehed, kes õigusjeteaduse ülikooli eksami on läbi teinud. Meie kreisis on 12 maakonna ülemat ja iga ühe ametlik ringfond ulatab 2—3 walla üle. Maakonna ülem walitseb oma tegewuse piirides temale antud seaduse järele, walwab wallakohutude üle, kinnitab nende otsused wõi annab kohtuasjad, kui kohtuskärijad ei leppinud, ülemale poole sisse, käib waldade koosolekutel, kus ühe wõi teise wallaasja üle nõuu peetakse, kinnitab nende otsust, kui nendes midagi seadusewastalisk leida ei ole, mõistab aktsiate asjus kohut ja seletab peremeeste ja töörahwa wahel ettetulnud riiuasju. Ka mõistab ta koguduse ja erainimeste wahel kohut ja käib igal kuul wõi üle kase kuu kreisikogus kohut mõistmas. Maakonna ülemad seati riigiwalitsuse poolt iseäranis sellepärast ametisse, et waldades, nagu teada, niisuguse haridusega mehi ei ole, kes walla kohtuasju sügawamalt tunnekiwad, nii et mõnigi asi wõis puudulikku seletust leida, ja teiseks ei jõudnud kreisi talurahwa kohus kohu asju, mis waldade

poolt kirjalikult sisse anti, mitte ära mõista. Tä-
hendatud olgu sel kohal, et enne kõit kohtuasjad,
mis wallakohus ei suutnud lõpule wiia, kirjalikult
ülema talurahwa kohtu kätte saadeti, kes siis tsiviil-
asjus otjust tegi. Ülem talurahwakohus oli kreisi-
linnas aset ja kohtumehed olivad kreisielanikkude seast
jeks walitud, niisama ka kohtu esimees. Aga nüüd
on talurahwa kohtu asemetäitja kreisikogu, kes praegu
Bokrowska külas aset on. Kohust juhatab Saratowi
linna kohtupalati profuror, wõi tema abi, kohtu
esimees on kreisi esimees ja kohtumehed maakonna
ülemad. Selles kohtus on need asjad harutamisel,
mida wallakohtud seletada ei suutnud, ja siit nad
enam edasi minna ei saa, waid leiawad oma lõpu.

• Walla- ehk woloostiwalitsused. Esi-
mees, wallawanem ehk starsšina walitakse walla
nõuukogu poolt kolme aasta pääle ja ta peab koha-
lise walla liige olema. Wallawanem walwab walla-
rahwa käekäigu üle ja walitseb walla waestelaste
kassa üle, mille kohta siin warsti wäikse seletuse an-
name. Krasnokuti woloostil on juba umbes 30 aastat
„abikassa“ olemas, millesse üksnes walla
allaealiste laste warandust wastu wõetakse ja 4%
aastas makstakse, aga raha wäljaandmise juures
wallawalituses raha lainajate käest 12% wõetakse, et
niisugusel toimetusel walla kassuks 6% ja kassa kirja-
toimetuse eest 2% sisse tuleb, kuna nagu ülemal
öeldud, kassase pandud raha eest 4% makstakse.
Kassa üle, mis kõigeförgemalt poolt lubatud ja kin-
nitatud, walitseb wallawanem, jääb ta aga pank-
rotti, siis wastutab tema eest terve wald oma wa-
randusega. — Pääle selle on wallawanemal ka õi-
gus külas olewaid magasiitafid rewideerida ja pää-

raha sisse nõuda. Wallakirjutaja on ühtlasi wallakohtu kirjutaja, aga wiimsel ajal on wallakirjutajatel enamasti 1 või 2 abikirjutajat, kuna praegusel ajal wallawalitsustele ka palju kirjatööd statistika jaoskonnast juurde on tulnud, mille küsimiste pääle peab wiibimata wastama.

Wallakohtud enne maakonna ülemate ametisse seadmist. Esimees oli wallawanem ja tema kõrwal istusiwad kolm walla liikmete seast wälja walitud ja ülemalt poolt kinnitatud meest. Kohtu mõjuduse piir oli kitsam kui nüüdsel wallakohtul. Praegune wallakohus seatakse järgmisi koftu. Meie Krasnokuti wallas on 13 külakogudust, kelle hulgast igauks ühe wallakohtu kandidaadi walib. On see sündinud, siis lähewad, kõik 13 kandidaati maakonna ülema juurde, kes siis oma arwamist mööda nende seast 4 kohtumest walib ja samase 4 keskest ka ühe kohtu esimeheks nimetab, mille pääle walitud mehed üleuale poole kinnitamiseks ette pandakse ja kolme aasta pääle ametisse kinnitatakse. Ülejäänud 9 kandidaati jääwad ka kolm aastat ametisse ja kohtumeeeste haigeksjäämise või surma korral walib maakonna ülem nende seast asemikka. Wallakohustuleb kõigewähemalt üle 2 nädala koftu ja, kus juured wallad, igal nädalil üks kord. Wallakohtu alla lähewad kõik talurahwa riiuasjad, tšiwii asjad, ka seletab kohus kergemaid kaelakohtu asju ja isegi raskemaid, mis lepituse teel lubatud on lõpetada. Kui aga kohtuskäijad ei lepi, siis annab wallakohus asja kohtu uurija kätte, kes siis omaltpoolt asja lõpetab või ringkonnakohtu kätte annab. Wallakohus kutsub kohtuskäijaid kutsikirja läbi ette, aga kui kutsutud wastutaja ei ilmu, siis teeb kohus „seljataguse ot-

juze," ei ole aga kaebaja ise mitte kohtu ette tulnud, siis lõpetab kohus selle korralduse, võtab ta aga uuesti ette, kui kaebaja määratud ajal teist korda suusõnal või kirjalikult kohust palub oma asja harutamisele võtta. Kohus seletab ja otsustab rahalise asju kuni 300 rublani. Tal on õigust inimest 15 päevaks kinni mõista ja ihunuhtlust 20 hoobini anda, kuid viimast nuhtlust kinnitab maakonna ülem üksnes haruldasel korral. Kui kaebalane kohtuotsusega rahul ei ole, võib ta kolmandal päeval pääle kohtuotsuse kuulutamist, kohtuotsuse ärakirja välja võtta ja palvekirja kahes eksemplaris, mille juurde veel kohtuotsuse ärakiri on lisatud, kohaliku maakonna ülema kätte anda. Leiab wiimne, et wallakohus õigesti on mõistnud, siis kinnitab ta tema otsuse, kui see tema volipiirist üle ei läi, muidu aga annab maakonna ülem asja kreisikogule otsustada. Siin tehtud ühte või teistpidi lõpuotsus, sest kaugemale wallakohu asjad enam ei ulata. Leiab aga kreisikogu, et asi suurema tähtsusega ja segane on, siis saadab ta selle ümberotsustamiseks ühe teise wallakohu kätte tagasi, mis aga sellesama maakonna ülema ametiringis peab olema, kust asi kreisikogule sisse anti, ja siit tehtaakse siis asjale jäädavalt otsus pääle. Kui aga 30 päeva jookkul kumbgi kohtuskaia ei ole otsuse ärakirja välja võtnud, annab kohus täitmiselehe külawanema kätte, kes siis protsessi kaotaja käest määratud summa välja pärib ja protsessi võitja kätte toimetab. Ei ole aga protsessi kaotajal ühtegi varandust, siis kirjatab külawanem selle üle protokollu ja tunnistab teda maksu jõuetuks. Kui niisugune maksujõuetu 9 aasta jookkul ei suuda talle pääle pandud maksu ära tasuda, siis on võla nõudjal õigus seda asja teist korda wallakohutule ette panna.

Kõik kohtuasjad peavad sellesamale wallakohtule kätte antama, kus asi sündis, kuid rahalist võlga peab selle wallakohtu kaudu sisse pärima, kust lainu võtja ehk võlgnik pärit on.

K ü l a w a l i t s u s. Külawanem ehk starosta walitakse 3 aasta pääle küla nõuufogu poolt ja finnitatakse ametisse maakonna ülema läbi. Teda wanutatakse õpetaja või preestri poolt ameti pääle. Külawanemal on ka oma stempel, kantselei ja kujuraja. Temale antakse ka abiline, kes tema äraolekul küla asju toimetab. Pääle selle seatakse weel ametisse sadanikud ehk sotnikud niisugustes külades, kus majade arv kõige wähemalt sada on. Iga saramaja kohta walitakse üks sotnik ühe aasta pääle. Sotnikud wanutatakse ka ameti pääle, aga nad teenivad politsei asjade jaoskonnas ja seisawad selle walitsuse all. Wiimaks tulewad weel ka ühe aasta pääle walitawad kümnikud, kes ka wanutatud ametnikud on, aga ühtlasi külawanema ja politsei walitsuse all seisawad. Kümniku ehk tessätniku pää kohus on külarahwast kokku kutsuda või küla peremeestele ühe või teise asja pärast sõna wiia. Niisugune kümnik teenib meie külas ilma palgata, aga suuremates külades saawad nad, nagu ka sotnikud, oma jagu palka. — Pääle selle on weel külateenistuses tulekahju wanem, kes tulekahju korral juhatusse enda kätte wõtab. Wiimaks walitakse weel mõnesugused ajutised wolinikud, näituseks kroonu maa rewideerimisel, ehk kui külal mõne erainimesega või teise külaga kohut on käia, pääle selle weel magasiida mehed, kes wilja wastu wõtawad ja wälja annawad. Külawanema kohused on küla hää korra ja õiguse üle walwata, laste wanematele hääd eesmärki anda

ja ja tarbe korral nooremat rahwast karistada, walla-kohtu poolt tulnud eestirju täita, rahwast pääraha sisse nõuda, wähemaid riiuasju seletada ja selle kohta puutuwait protokollisid walmistada ja wälja anda. Külawanema wõimu piir ulatab nii kaugemale, et iga külamees tingimata tema sõna peab kuulma, wastalisel korral on külawanemal õigus oma küla liikmeid 1 rublani trahwida ehk kahets päewaks ar-resti wõi küla tööd tegema panna. Riipea kui küla- wanem kellelegi trahwi on kuulutanud, annab ta te- male trahwiaktist ärakirja ja kui see siis 7 päewa jooksul ülemast kohtust ei ole wabandust saanud, peab süüdlane temale pääle pandud trahwi kandma, mis küla trahwi raamatusse sisse kirjutatakse; rahaline trahw langeb niisugusel puhul küla kasuks.

K ü l a w o l i n i k u d ja nende wõimuse piir. Küla wolinikud walitakse iga aasta hakatu- sel. Meie külas on 12 wolinikku ja kui $\frac{2}{3}$ nende hulgast, see on 8 meest koos on, arwatakse nende koosolekut täielikult ja nad wõiwad ka kõige täht- samates küsimustes otsust teha. Näituseks pandakse nende otsuse ehk nõndanimetatud prigawori pääraha nõudmised ja teised rahalised küsimused maksma, neil on woli ühte küla elanikku, kes teistele kõlwatute elutombete läbi tülits ja risuks ees on, oma 8 hääle läbi Siberisse jaata, aga nendest häälest ei tohi niisugusel puhul ka mitte ühtegi puududa. Küla wolinikkudel on täieline õigus ja luba oma kasuks ühte asja teha wõi tegemata jätta, kuid kõik otsused ehk prigaworid peawad enne kohalikule maafonna ülemale kinnitamiseks ette pandama. Küla woli- kogu peab iga aasta hakatusel eelarwet küla kulude ja tulude üle, aga aasta lõpul rewideerib wallawa-

wanem külawanema rehnungid, mille kohta siis pri-gowor kirjutatakse, mida wolinikud ja külawanema abi oma allkirjadega finnitawad. Earnane otsus pandakse siis maakonna ülemale kinnitamiseks ette.

Siisame weel mõne sõna meie külarahwa mak-sudest siia juurde. Meie küla pääraha on praegu 11 rubla hinge päält, mis järgmisi jaguneb: 1 rbl. hinge päält külamaksuks, 1 rbl. wallamaksuks, 225 kop. maakonnamaksuks ja 7 rbl. 17 kop. hingemaa ostu-hinnaks. Kolm esimest maksu ei ole igal aastal ühesuurused. Waimulikud maksud maksame ilma wolikogu otsufeta ja külas elawad õigensu liikmed ei wõta nendest osa.

Mõned muudatused NowousSENSki hingemaa asjus. Kõik hingemaa, mis talupoegadele 1830—1870 aastani anti, sai üksnes sel nimel antud, et talupojad sellest kasu saaksiwad; nad oliwad selle wastu kohustatud 38 kop. iga kroonu tessätini eest maksta, aga 1874 aastal anti Kõige-kõrgema käsu pääle hingemaad talupoegadele ostmise alla. Hingemaa hind määrati selle juures maa hääduse järele ja meie lihwländkalased maksame oma hingemaa eest 310 rbl. 44 kop.; ostmise aega on meil 44 aastat ja ta lõpeb 1931 aastal. Kui hingemaad täiesti tasa on makstud, siis wõiwad ta-lupojad neid ka ära müüa, aga praegu ei ole weel ühelgi õigust hingemaad müüa, kuna aga küll luba on teda rendi pääle anda. — Hingemaad anti ta-lupoegadele kuni 1875 aastani 15 tessätini iga rewisjoni hinge pääle, aga 1870—1880 aastani 12 tessätini ja 1880—1893 aastani üksnes weel 8 tessätini ja 1893 aastast saadik on terwes Saa-mara kubermangus hingemaa jagamine lõpetatud.

Wiimne hingemaa kitsendamise tuli muidugi sellest, et talupoegi igal aastal palju sisse rändas, kuna aga kroonu maa hakkas otja saama. Praegu on Nowoussenski maakonnas $\frac{1}{12}$ osa alal ja niisama palju on ka mõisnikkude ehk pärismaad, kõik teine on talupoegadele hingemaats ära jagatud, mis pikaldasel ostmise teel nende pärisomaks peab saama. Mõisnikud, kes selle aastasaja esimesel poolel weel ise oma maid pidasivad ja sagedasti ka oma mõisates elasivad, on wiimisel aial oma maad enamasti kaupmeestele või jõuakamatele talupoegadele ära müünud, mille läbi maahind järjest on tõusnud. Nii maksti weel 1870 ümber mõisnikkude maa eest 10 rbl. tesjätini päält, nüüd aga 35—40 rbl., ja sellegi hinna eest ei ole teda enam saada, kuna talupojad omalt poolt, kes kord pärismaa omanikkudeks on saanud, teda mitte misgi hinna eest ei müü.

Heidame ka pilgu Nowoussenski maakonna ja Dihwländka küla k ö r t s i e l u ja k u r i t ö ö d e pääle. Rööwimist tee pääl ja wõõrawaranduse wägivaldselt omandamist juhtub siin väga wähe. Näituseks tuli siin Nowoussenski ja Pokrowska suurel teel 1880 kaks rööwlitegu ette, aga pääle selle ei ole siinises nurgas jarnastest kuritöödest enam kohtu ega kahtu kuulda olnud, ja meie eestlased käime ja sõidame juba rohkem kui 35 aastat ühte kõrwalist teed Pokrowskasse, aga ehk küll see tee 75 wersta pikk on, ei ole tänase päewani, tänu jumalale, weel ühtegi rööwitööd ette tulnud. Küll sõidawad siinised eestlased läbi ööd üksinda või kahelksi, aga siia maani ei ole weel kellegi külge puudutatud. Näituseks sõitis üks Dihwländka küla kaugelt tuntud mees Pokrowska külast üksinda koju poole ja mitu tuhat rubla oli tal taskus. Reisi lõbustuseks

oli ta endale ka wiina kaasa wõtnud. Enne kui ta kuhugile wõmajale jõudis, oli mees tublisti sinikaelaga sõbrustanud. Kui ta hobuse lahti oli wõtnud ja tupp astus, nägi ta, et see teekäijatest peaaegu täidetud oli. Otšis siis mees ühe nurga üles, kus ta wäsimust puhata wõis. Hommikul üles ärgates ei olnud tal sellest enam aimugi, mil ajal ta magama oli heitnud. Ümber ringi silmitsedes näeb ta oma ehmatuseks, et pintšak, mis tal õhtul seljas oli olnud, keset tuba olewa söögilauale oli wisatud. Nüüd märkas mees, mis wast sündinud wõis olla. Suure rutuga kahmas ta pintšaku kätte, leidis aga oma kirjeldamata rõõmuks ja imestuseks, et rahakott sääl alles oli, kuhu ta selle linnas oli pandnud. Kui ta asjalugu oli wõmajalistele oli jutustanud, sai ta kuulda, et ta ise õhtul enne magamahetmist oma pintšaku olla laua pääle pannud, kus ta hommikuni ilma puutumata seisnud.

Siinsetel eestlastel on wiisiks wõetud, et kui nad linnas käies oma asjad on diendanud ja kauba ostnud, siis reisinapsu wõtma hakkawad, mille juures tähelegi ei pane, et päikene juba ammu looja on läinud. Siis wast hakkab rutuline kojusõit, mil sõber sõpra enam ei näe ega kuule. Rained mehed jõuawad, isegi teada, kella 10—12 ajal õnnelikult puhkepaigale, mis Pokrowska külast 38 wersta kaugel on ja meie külast niisama palju, aga teised, kes wa reisirikkujat juba rohkem on rüübanud, jõuawad tähendatud paigale wast wasta hommikut. Pääle niisuguste joomameeste on meie külas weel üks peremees, kes täiesti wiina ohwriks on langenud. Aga just jamase mehe najal tahan näidata, et kiritööd, nagu wargus ja rööwimine, meie pool palju haruldasemad

nähtused on kui mõnes teises maakonnas. Samane naaber käib enamasti üksinda linnas, sest et teised peremehed tema üleliigset joomist põlgavad. Suhtub ta wahest, et teised peremehed temaga ühes linna lähewad wõi sääl kokku juhtuwad, siis on meie wiina- sõbral kõige wähemalt koju sõites isete, nii et ta sagedasti 3—4 päewa teistest hiljemini koju jõuab, kes temaga ühtlasi linna oliwad läinud. Koju jõudes puuduwad aga mehel wahel hobused, wahel wanter. Kord kaebab ta linnast koju tulles oma naisele ja üleaedsetele oma häda ja selle pääle lähed abielupaar hobusid ja wankrit otsima ja waata — 2—3 päewase otsimise järele tulewad nad hobustega wõi wankriga koju, ja isegi linnast ostetud kaup on alles, kuid seda kurdab mees, et wiin, mis wankrile juhtus jääma, wahel ära olewat joodud. Minewal aastal juhtus ka nende ridade kirjutaja nimetatud mehega ühes koos linnas olema, kuid laialdaste asjatalituse pärast ei wõinud mina selsamal päewal wälja sõita, waid jõudsin alles järgmisel päewal meie harjunud puhkupaika. Sääl kuulsin, et topfiföber juba eile õhtu siia olla tulnud, aga üksnes kahe hobusega ja ilma reeta. Mehe oma jutu järele olla ta hobused ree eest lahti wõtnud, et seda rutemalt puhkupaika jõuda, ja kolmanda hobuse kõige reega oli ta jättnud kes teab kuhu. Kui mehike paar päewa oli tähendatud puhkupaigal purjutanud, siis mundi hobust ja regefid otsima. Poolteise päewalise otsimise järele leidis mees hobuse ja reed kusagilt kuterist, kõit linnast ostetud kaup oli ree pääl puudutamata alles, isegi piits ja tubakakott ei puudunud. — On weel palju näitusid olemas, mille najal ma näidata wõiksin, et Nowoussenski maakonna rahwas rööwlitööst ja wargusest peaaegu waba

on — maha arvatud hobusewargusest. Ja et wiimasest jutt käes on, siis räägime ka mõne sõna sellest. 1870 aastani ei tuntud siin palju hobusewargust, ehk küll hobused ilma karjaseta septembri ja oktobrikuuni stepis käiswad. Näituseks aeti terve küla hobusefari, nõnda nimetatud tabun, ööseks kuhugile kauge male söödamaale, kuna aga hobuse ajajad toju tuliwad. Kui öö rahulikult kodus puhates mööda o'i saadetud, mindi hommikul hobusid otsima, kes aga pika ööga mitme wersta kaugusel edasi olivad läinud. Mitme tunnilise otsimise järele leiti wast hobused üles, aeti toju jooma ja siis jälle steppi tagasi söödale. See oli nii igapäewane asi. Aga pääle nimetatud aastat hakkas hobusewargus siin maad wõtma ja kui ühel ilusal õhtul hobused jälle endisel wiisil ööseks steppi olivad aetud, puudusiwad järgmisel hommikul Lihwländka karjast 7 kõige paremat hobust. Küll otsiti ja uuriti, kuid hobused jäiwad kadunuks. Paar aastat pärast ülemal jutustatud lugu lõpetas keegi kabjakuningas oma röömurikast ratsasõitu Lihwländka küla tammi wee woogudes. — Siis kaunis waheaeg, kuni 1880 aastaga hobusewargus unel jõul pääle hakkas, nii et mõne aasta jooksul Lihwländkast mitukümmend hobust ära warastati. Küll püüdsime warast tabada, aga ilmaaegu. Pärast saime aru, et kirgislased, kes sel ajal suure maa pidajate juures hobuse karjastena teenisiwad, kõrwaliseks ametiks kahtlemata ka hobuse wargust pidasiwad. Wõitlejime veel paar aastat hobuse warguse wasta, aga ilma asjata. Müüid kuulduis mitmelt poolt arwamine, et tarwis olla mõnda kirgislast hobusekarjaseks wõtta, sest sellega lõppewad siis wist ka kõik hobusewargused. Seäranis andsiwad suuremaa

pidajad Bihwändka peremeestele seda nõuu ja tõenda-
 siwad asja weel sellega, et ka nendel olla enne
 palju hobusid ära warastatud, kuid sest saadik kui
 neil kirgislased hobufarjase ametit pidawat, ei olla
 neilt ühtegi kappja enam ära wiidud. Mitmed meie
 küla meeste seast arwasiwad küll, et kits kärneriks
 ei kõlba. Aga mis teha? Seda ajab härja koemu
 ja hundi külasse. Tellime siis naabruses elawa
 suuremaa pidajalt endale ühte ustawat kirgislast.
 Paar nädalit hiljem ilmus Ismaeli wõsu pakutut
 ametit wastu wõtma. Mõned peremehed arwasiwad
 küll, et niijugune narritemp meil wiimse hobuse hän-
 nagi käest ära wiib, aga kui kirgislane tõendas, et
 tema hobuste eest tahab täiesti wastutada, tehti
 kaup suurema hulga nõuu pääle järgmise kontrahi
 läbi küpsiks: „Wieie alla kirjutatud Bihwändka küla
 peremehed oleme endale kirgislase hobufarjaseks pal-
 ganud ja maksame temale iga hobuse päält aastas
 120 kop, pool naela wõid ja wiis naela jahu.
 Hobuste hoidmine sünnib ratja peremeeste hobus-
 tega.“ Sellepääle tuliwad allkirjad. Ja siis edasi:
 „Mina alla kirjutatud Torguni jõe 2. jaoskonna
 kirgislane Askali Sesupow olen wõtnud Bihwändka
 küla peremeeste hobused, ühte kokku 150 looma, oma
 kätte hoida. Hoidmise ehk farjaskäimise aeg kestab
 15. maist kuni 14. novembrini. Peremeeste ho-
 bustega, kelle seljas ma istun, ei tohi ma mitte üle
 küllamaa raja sõita, ja kui seda juhtub, siis maksan
 5 rubla trahwi. Ja kui minu kätte ustud hobus-
 test lasen mõne ära warastada, siis maksan selle eest
 50 rubla, niijama ka nende hobuste eest, mis minu
 teenistuse ajal Bihwändka küla tallidest wõi piiri-
 konnast ära warastatakse, maksan mina iga hobuse

päält 50 rubla. Ka tahju eest, mis hobused minu minu hooletuse läbi põllul wõiksid sünnitada wastutan mina. Selle pääle tuli kirgislase allkiri tema oma keeli. Kontraht sai wiimaks weel walla-kontoris kinnitatud. „Uga kes wastutab meile selle eest kui kirgislane ühel ilusal ööl kõige hobusekarjaga putkama paneb?“ küsijwad ja mõtlesiwad Lihw-
lândia peremehed. Oma suureks imestuseks nägime aga, et kirgislane ustawalt oma ameti kohuseid lõpuni täitis. Ja nüüd on pea terwes maakonnas kirgislased hobusekarjasteks ja häda sellele külale, kus neid ei sallita. Näituseks wõitlesiwad siin meie lähedal 3 Saksa küla kirgislaste wasta, aga hobusewargus ei tahtnud lõppeda. Kats korda käisiwad nimetatud külade mehed kirgislasi warguse eest peks-
mas, lootes, et Ismaeli pojad neid siis kartma hakkawad ja nende hobused rahule jätawad, aga kirgislased ostasiwad neile nii osawasti tasuda, et nimetatud küla elanikud endale weel wiimsel sügisel kirgislase hobusekarjaseks palkasiwad. Uga kirgislane ei hoidnudgi nende külade hobusid, waid sai aga selle eest, et ta küla karja oma wastutamise pääle wõttis, iga hobuse päält 3 kop. makstud, ja sestsaadit ei warastatud nimetatud küladest enam hobusid. —
Olgu sest küll.

Ka aidalõhkumine oli endisel ajal siin tundmata asi, aga wiimsel ajal on mõni puud niju ka Lihwländka aitadest warastatud, ilma et wargal selle juures tarwis oleks olnud luku lõhkuda.

Kõrtsides ja laatadel nuga-dega wõitlemine on meil peaaegu tundmata asi. Iseäranis on kroonukõrtside sisse seadmisega rahwa elu joomise poolest palju paranenud. Kroonukõrts awatakse hommikul

kell 8 ja pandakse õhtul kell 10 kinni, ja pääle selle aja ei saa ükski wiina tilka, kas wõi palugu põl-wili maas. Kõrtsis joomine on koguni ära keelatud. Ka ei ole luba sääl pudeli korki fergitada. Kõrtsimehed on wannutatud ametnikud ja peawad 100—400 rubla kroonule kautsioniks sisse maksuma. Juba jookide müümise wäärtusest üleastumise korral kaotab kõrtsimees oma kautsioni ja mõistetakse teda süü suurusse järele weel wangi torni. Wiin saadetakse kõrtsidesse $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{10}$ pangeliste pudelitega, ja seda juhtub sagedasti, et kõrtsist wiin otja saab. Näituseks peeti ühes suures Wene külas 4 päewa ilma wiinata laata. Wallakohtu ja nõukogu koosoleku päewadel on kõrtsid hommikust õhtuni kinni. Sel kombel teeb kõrge riigivalitsus rahwa elukorra parandamiseks agarasti tööd ja kohalik rahwas on temale selle eest tänu wõlgu.

Teised Eesti asutused Nowosjenski maakonnas on 1) Baltiska küla, 40 wersta hommiku ehk Nowosjenski poole Küllal, mis 1876 aastal ajutatud, on 330 hinge ja ka hingemaad 12 tessjätini iga rewisjoni hinge pääle. Põllumaa on kallis hää, aga seda suurem puudus on tal loomatoidust, sest et maa koguni wähe heina kasvatab, ja selle tagajärjel jääwad loomad juba septembrikuul talli. Põuastel aastatel on ka weepuuduse pärast suur häda. Pärts kaewu wett ei olegi saadawal, waid peab tammide läbi sünnitatud tiikide weega leppima, aga mõnel aastal on sellestgi puudus ja küllarahwas on sunnitud olnud 5 wersta tagant oma loomadele wett wedama. Külla rahwa eluford on praegu kehkmine, aga 1889—1891 aastani oli tal paljugi puuduse wastu wõidelda, nii et $\frac{1}{3}$ oja küla peremehi sel põhjusel 1889 aastal Uhma kubermangu

rendimaa pääle wälja rändas, aga ka siin ei tahtnud elu neil edeneda. Mõned nende seast rändasidwad jälle tagasi, kuna teised kaugemale Siberimaale oma õnne katsuma läksiwad, kuid rahwa raamatu järele olla elu ka sääligi waene. Külal on kool ja kirik ühe katuse all; esimeses töötab tubli koolimees, kes ühtlasi ka köstri ametit peab.

2) Cesti asutus *C e s t o n i a* on 5 wersta lõuna poole Baltiska külast, asutatud 1885 aastal. Paraku on asujad omawolilikult kroonu maad tarwitusele wõtnud, nii et asi praegu kohtu ülekuulamise all on. Loota küll on, et kroonu neid enam ära ei aja.

3) Cesti asutus *K o r e t s h k a* 190 hingega on 1880 aastal 2 wersta Pihwlandkast asutatud. Külal on hingemaad 8 teshätini iga hinge pääle. Põllumaad ei wõi kõige parema liiki lugeda, aga küla rendib ka kaunis rohkesti kroonumaad. Asutuse elujärg on kaunis häa, aga külal puudub kool, kuna aga palwemaja juba ehitusel on. Küla elanikud on Wäimela wallast, Põlwe kihelkonnast, pärit. Wiimasel aastal on ennast peaaegu pool osa Koretshka peremeestest Siberimaale lastnud wälja kirjutada ja ootawad nüüd weel ministriumi lubakirja. Riipea kui see on tulnud, algab teekond Siberimaale.

Wene rahwas elab Nowouszenski maakonnas juba rohkem kui sada aastat. Rahetšama aastasaja teisel poolel rändas nimelt palju talupoegi Wäike-Wenemaalt siia ja asutasiwad Pokrowska küla wasta Saratowi linna Wolga jõe pahemale kaldale.

Wäike-wenelased elasiwad kuni 1800 aastani karjakaswatuselt ja pidasiwad härgasid, kellega nad Eltoni järwelt Saratowisse soola wedasiwad. Eltoni soolajärv, Tsarewski maakonnas, Astrahani kubere-

mangus on kolmjada wersta Saratowist ja rohkem kui sada wersta Wolga jõe pahemast kaldast eemal. Saratowi kaupmehed tarwitawad sel ajal umbes 1 miljon puuda soola aastas, mida talupojad kohustatud oliwad koguni madala hinna eest juurde wedama, sest neile maksti 50 puuda eest üksnes 3 rbl. weoraha. Soolawedu toimetati, nagu juba üllemal öeldud, härgadega. Iga wantri ette rakendati kaks härga ja üks mees wõis 3—4 paari juhtida, sest härja paarid seoti üksteise taha wantri külge kinni, nii et muud teha ei olnud kui esimest paari juhtida. Soola weeti üksnes juureajal, mil härjad stepis wõiswad toitu leida. Riisugusele soolameole, mis iseäralist umbes 80 jülda laia stepiteed mööda toimetati, mis praegu weel alles on, tegiwad Wolga jõeile ilmuwad aurulaewad otša pääle. Praegu weetakse Eltoni järwe sool härgadega üksnes Wolga jõeni, kust ta siis laewadega kuni Nishni-Nowgorodi linnani läheb. Praeguse aastasaja algul hakkaswad Wäike-wenelased põldu harima. Hiljalt rändas sisemistest kubermangudest iseäranis pärast orjapõlwe äralõpetamist, tuhandate kaupa rahwast sinna ja asus Wolga jõe kaldale. Et aga Sakja asunikud juba suurema osa Wolga äärseid maid enda kätte oliwad wõtnud, siis asusiswad wenelased Ujini ja Seruslani jõekonda.

Rahwahariduse eest peetakse tubliste hoolt, igas suuremas Wene külas on kirik ja preester, kiriku ja semistwokool. Wene rahwas on tööarmastaja, wõõraste wastu lahke, walitsuse wasta sõnakulelik.

Mennonitlased asusiswad Nowousszenski maakonda sel'amal ajal kui eestlased Lihwlandka külasse. Nad elawad 15 wersta õhtu pool, kus neid 10 külas

ligi 300 perekonda, aga neil on kaugel suuremad õigused maa pääl, kui siinsel teisel rahwal, sest igale perekonnale on 60 kroonu dessätini tätte jagatud. Nad ei ela mitte külades ühes koos, waid iga perekomes elab iseäranis oma maatüki pääl. Põlluharimises ja majanduslikus elus on mennonitlased teistest siinsetest rahwastest ees ja wõiksid igale põllumehel eeskujuks olla.

Mennonitlased on üks protestantlastest lahkuheitnud usu kild. Neil on 12 wäljawalitud meest, kes kordamisi jutlust peawad. Kirik on tornita. Walitsus on neile lubanud oma koolisid pidada ja iseenda keskel kohut mõista, nii kaugele kui see riigi üleüldiste seadustega kokku sünnib. Ehitud ja põllutöö riistad on neil hääs korras, otse eeskujulikud.

Kirgislaste kohta, kes praegu siin enamasti hobusekarjase ametit peawad, wõiksid wast järgmised lühedad teatused lugejale huwitawad olla. Nad on selle stepimaa pärisrahwas, Türgi rahwaga sugulased ja Muhamedi usku. Kirgislased elasiwad kahetsama aastajaja esimese pooleni Wolga jõe kaldal Saamarast kuni Astrahani linnani, aga sakslaste siserändamisel aeti neid walitsuse poolt nende wanast elukohast wälja ja sellepääle asusiwad nad Dorguni, ja Malaja Bolshaja Usina ja Rinni jõe jaoskonda. Aga et siin, kus praegu kristlased elawad, ennemuiste kolija rahwas on asunud, tunnistawad lugemata kalmukiintad, mis terwes maakonnas sagedaste on leida. Künkaid on suuremaid ja wähemaid. Suuremad on kirgislaste endiste aulide ehk kasiärfate asemel, wähemad aga nende matusekohad. Nad on ümberolewast mullast üles aetud, ümmargused, 2—3 sülda läbi mõõta ja 3—6 jalga kõrged. Kuna

Kirgislased ennast karjafasvatamisest toitjivad, otjivivad nad ikka madalamaid kohtasid, kus nad oma loomadele rohkemat ja paremat toitu leidjivad, ja just sellepärast on ka madalamatel kohtadel niisuguseid künkaid, mis nende asukohtadest järele on jäänud, lugemata hulk. Niisuguste küngaste otja ehitajivad kirgislased oma aulid ehk elumajad üles, et sel kombel weeputuste ja lumetuiskude eest kindlamat warju leida. Aulid on ümmargused, nagu heinakuhjad, 1½—2 jülda läbimõõta ja 6 jalga kõrged. Aul on warwastest walmistatud mattidest kofku seatud ja ja pakju wildiga üle tõmmatud, et seda mõjusamine külmale ja tuulele wasta panna. Ükse aset täidab ka wiltmatt ja keset katust, mis nagu heina kuhja pää, on ungas, kust suits wälja pääseb. Niisugustes aulides elajivad kirgislased siin endisel ajal juwel kui talwel, aga nüüd talwitjivad nad mullaonnikestes ehk semlänkates. Nende armsam toit on hobuseliha, kuid lõpnud looma liha ei sööda ialgi, niisama ka mitte niisuguse looma liha, mida keegi wõõrausuline, olgu ta juut wõi kristlane, on tapnud. On nende seast keegi hobuse wõi lamba ära weristanud, siis kutjub ta kõik sõbrad ja tutwad söömaajale kofku. Astume lugejaga kas wõi kutsumata külalistena niisugusel puhul kirgislase telgi alla. Keset auli ripub suur pada koogu otjas, milles lamba wõi hobuseliha keeb, ja paja kõrwal süte pääl wiisjeb theewesi wafkes katlas. Rõõmsate nägudega istuwad kirgislased ringi tule ümber ja ootawad saaki. On pada oma kohust täitnud, algab rõõmulik pidusöök. Igaüks kahwab endale pajast tükiliha kápuga wälja ja sööb suure isuga. On kesk-pait nõnda wiisi finnitatud, joodakse lihaleent üle

pajaserwa pääle ja kõige wiimaks tuleb armas „tshai“ ehk theewesi, mis muidugi kirgislaste wiisi pruulitud, suumaostuseks weel pääle. Pärast söömaaja lõpetust annab kirgislane ka Sumalale tänu, mille juures ta kahe käega üle põskede tõmbab ja „Allah!“ hüüab. Selle pääle loputatakse suu sest ja väljaspoolt ära.

Oma usku ja palwetorda näib kirgislane hästi pidawat. Ta palwetab igal hommikul päewa tõusu ja õhtul päewa weeru ajal, mille juures ta nägu Mekka linna poole on pööratud. Näituselks sõitsin kord Rowna linnast koju poole, minu ees aga ratsutas kirgislane. Niipea kui päike weerema hakkas, astus ta sadulast maha, laotas palweteki maa pääle, lastis põlwile ja palwetas, ilma et ta ennast wõõrast teekäijast oleks segada lastnud. Kirgislased on harimata rahwas, wähe on neid, kes lugeda ja kirjutada mõistawad.

Nagu ülemal öeldud, asusiwad kirgislased kristlaste sfiatulekul Torguni ja Malaja ning Bolshaja Ujina jõekonda, sest et siin, kus iseäranis Ujina jõed oma wee üle stepilagendiku wälja kaldawad ja ilmlõpmata loikufid täidawad, hästi heinarikas maa on. Kui maikuul wesi loikudest ära kuwab, hakkab hein kasvama ja on junikuul juba arfina pikkuseks saanud. Siin elas kirgislane oma karjadega. Jõukamatel oli hobufid, kariloomi ja kamelid tuhandate wiisi, aga nende seas oli ka waesemaid, kes siis rikamate karja hoidfiwad. Hobused ja kamelid ajas kirgislane sügifel laatadele müügile ja ostis endale riiet ja muud elutarwitust. Nii elas see kolija rahwas kaunis lõbusasti, kuni 1879 aastal tema eluloosse üks uus ja kohutaw järk tuli. Nimetatud aastani ei olnud kirgislattel wiisiks wõetud oma loomade talwifeks tagawaraks heinu niita, sest loo-

mad käisinwad terve talwe läbi karjamaal, kust nad loikudest, kuhu neid suwel ei olnud lastud, ikka toitu leidfiwad. Aga 1880 talw tegi niisugusele hooletule karjapidamisele otša pääle. Bumi kattis tahe arššina kõrguselt stepi lagendikku. Siis tuli wihm, mis wiimasedgi rohuladwad jääkooriku alla finni kattis, nii et loomad enam kufagilt toitu ei wõinud kätte saada. Nälja tagajärjel hakkasiwad loomad langema. Nii-
tamad kirgislased ajasiwad oma loomad Saratowi linna poole, et neid sääl wast praaga waral üle talwe elatada, kuid kaugelt suurem hulk kärwas tee pääl ära.

Saksja asunikud ehk kolonistid asufiwad Nowossjenski maakonda Wolga jõe äärde, 1763 a., teised aga, kes praegu Jeruslani jõeonnas elawad, tuliwad 1852 ja 1850 a. wahel sinna. Saksamaalt siisferändamise luba ühtlasi mitmesuguste eesõigustega oli neile keisrinna Katarina II. andnud. Nii oliwad nad 30 a. pärast siisferändamist kõigist maksudest wabad, ka ei nõutud neid kuni 1874 aastani kroonuteenistusse. Praegu elawad nad perekates külades, neil on omad kirikud, koolid ja kooliõpetajad. Rahwahariduse ja lastekaswatusse eest peawad nad agarasti hoolt, aga wiimsel ajal on nende hulgast palju waeleks jäänud. See kurblik nähtus tuleb osalt wast ka sellest, et sakslased herrat tahawad mängida. Töö juurde, mis eestlased wast 3 mehega korda saadawad, tarwitawad sakslased 6—8 meest. On sakslasel juba pojapoeg, siis on wana isa kõigist töö muredest lahti, kui ka wanamees ise palju üle 40 aastat wana ei ole. See nähtus, et nii waraselt wanaisa auustatud põlmesse wõib astuda, tuleb sellest, et poeg 18—20 aasta wanaduses abielusse astub.

1896. aastal 18. mail.

Kristjan Pallas.

